

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד עלידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"א (כרך מ"ב) סיון-תמוז, תש"ך חוברת ו' (217)

חוברת הרצל

התוכן:

- 63 הרצל והמדינה עמנואל ניומאן
- 71 אנדוטיכם (שיר) תיאודור הרצל (תרגום שמשון מלצר)
- 72 להערכת תרומתו של הרצל בנימין הלפרן
- 77 בין סופר לקברניט דב סדן
- 82 האוטופיה הציונית אחיספר
- 87 ברכת-הפרידה של הרצל אל ציוני אמריקה חיים אורלאן
- 90 בדרך למדינה ג. קרסל
- 102 נחום סקולוב הסופר והמדינאי מאיר זכסמן
- 109 הנרייטה סולד ומפעל חייה מרים פרוינד
- 114 שמריהו לוויץ משה חזקוני

הערכות ודברי בקורת:

- 116 ר' חיים הלר ז"ל א. ר. מלאכי
- 121 מחודש לחודש יצחק עברי
- 123 ידיעות
- 125 תמצית באנגלית

„ בצרון ”
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)
HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)
Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLII, SIVAN-TAMUZ, 5720 (May-June, 1960), No. 6 (217)

Herzl Centennial Issue

CONTENTS:

Herzl and the State	<i>Emanuel Neumann</i>	63
Your Legends (Poem)	<i>Theodor Herzl</i>	
	<i>Translated by Shimschon Meltzer</i>	71
An Evaluation of Herzl's Contribution	<i>Ben Halpern</i>	72
From Writer to Leader	<i>Dov Sadan</i>	77
The Zionist Utopia	<i>Abisefer</i>	82
Herzl's Farewell Message to American Zionists	<i>H. Orlan</i>	87
On the way to Statehood	<i>G. Kressel</i>	90
Nahum Sokolow, Author and Statesman	<i>Meyer Waxman</i>	102
Henrietta Szold — Her Life and Achievements	<i>Miriam Freund</i>	109
Shmarya Levin	<i>M. Hezkuni</i>	114
<i>EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS</i>		
	Rabbi Chaim Heller — In Memoriam - <i>A. R. Malachi</i>	116
The Month In Review	<i>Itzbak Ivry</i>	121
News and Events		123
Abstracts in English		125

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)

Copyright 1960, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוּן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

חוברת ו' (217)

סיון-תמוז, תש"ך

שנה כ"א (כרך מ"ב)

הַרְצֵל וְהַמְדִינָה

מאת ד"ר עמנואל ניומן

הרצל היה לאגדה עוד בחייו, ולא כל שכן לאחר מיתתו החטופה. בדורות האחרונים לא קמה בישראל אישיות שהלהיבה את דמיון העם כולו, לכל שכבותיו וזרמיו, כהרצל. העם רחש אל גבורו חיבה ויקר ורגש ההערצה אליו היה בו משהו משל "יראת הרוממות". בני-דורו סיפרו על דמות-דיוקנו שמשכה את כל הבא בקרבתה כאבן-שואבת — דמות מקסימה שלא קמה לנו כמותה במשך תקופות שלימות וארוכות בחיי עם ישראל.

לא אפרט כאן את כל מפעליו של הרצל כאדריכלה ומארגנה של התנועה הציונית העולמית, כדברה ומנהיגה, וכמדינאי יהודי — מעשיו והישגיו הלא הם כתובים בספרות ההרצליאנית ההולכת ומתעשרת מיום ליום. תפקידי הוא מסוייג ביותר: לתאר בקיצור את השתלשלותן ההרפתקנית של דעותיו בעשרות השנים שלאחר פטירתו ללא עת.

אי-אפשר שלא להתפעל מן העובדה, שהגיונותיו של הרצל והצעת פתרונו של בעיית ישראל, לא היו הרהורי-לב סתם, אלא שיטה מחושבת ומתוכננת ומורכבת מחלקים שמצטרפים למסכת שלימה אחת וכולם מכוונים לתכלית אחת. שיטה הגיונית זו של דעות והנחות, קווי-פעולה ודרכי-ביצוע — היא שנודעה בשם ציונות מדינית, או ציונות הרצליאנית.

את הנחותיו העיקריות והיסודיות אפשר לסכמן בקיצור: היהודים הם יותר משרידי גזע ישן-נושן ועתיק; הם מהווים לא רק קהילה דתית, כי אם עם — עם אחד ומאוחד, כעם הגרמני, הפולני, או ההונגרי, העומד הכן להתקומם נגד שונאיו ועושויו כזה, כשהשעה צריכה לכך; עם אחד, שגורל משותף לו, ומשום כך צריך הוא לשאוף וללחום על קיומו, ביטחונו ושלותו.

הרצל ראה בגיאומה של האנטישמיות והתפשטותה בארצות אירופה את ועדות לפורענות האיומה ולשואה הנוראה המתרגשות לבוא על עם ישראל בגולה. הרצל ידע שאין תועלת בהגשת עצומות ובהטפת מוסר ובחיטוט אחרי סיבות וגורמים ושרשים היסטוריים. האנטישמיות, בכל גילוייה המודרניים, היא מותנית במצב היהודים, החיים כמיעוט לאומי נטול-הגנה, מיעוט גזעי זר, גרים ונכרים בלתי-רצויים, שכל מאמציהם ונסיונותיהם לשפר את מעמדם הכלכלי והחברתי עוררו התנגדות ושנאה.

הרצל שקל את התרופות והפתרונים שהוצעו ומצא שאין בהם ממש. טמיעה גמורה היא בלתי אפשרית; הגירה לארצות אחרות היתה בסופו של דבר מתוירה את המצב ליושנו. תיקון האנושיות ודאי רעיון מרומם ונאצל הוא, אך כלום אפשר לשבת בחיבוקי-ידים ולחכות ל„אחרית הימים“? ולכן הגיע בדרך המיעוט לפתרון היעיל האחד: ריכוז יהודי ארצי במולדתו העתיקה, שבה יוכל לחיות חופש לאומי, כדרך כל עם ועם, ולא כמיעוט שנוא ונסבל, אלא במולדתו משלו, כעם שורר בביתו — בקיצור: מדינה בת-חורין וריבונית.

אולם כל זה הזקיק רוב יהודי. הוא בא לידי מסקנה שהמדינה היהודית צריכה לרוב יהודי, לא רק משום נאמנות לעיקרונים הדימוקראטיים, כי אם מפני שברבות הימים, הרוב יקבע גורלה של המדינה וגם את גורל תושביה.

אבל איך יכולים להוציא את הרעיון הזה מן הכוח אל הפועל?

הרצל לא היה חוזה חזיונות, כי אם מדינאי רואה נכוחות. ברור היה לו כשמש בצהריים, ששיבת-ציון בקנה-מידה גדול ובקצב מהיר והתיישבות המונים בארץ ישראל במשך זמן קצר תלויות בתנאים מדיניים מוקדמים. בא-כוחו של עם ישראל בעולם (ההסתדרות הציונית) יכול היה להתחיל במפעל אדירים זה בהצלחה רק בהסכם בין-לאומי והענקת זכויות חוקיות ומדיניות, שלטון עצמאי, והסמכות להקים כח צבאי שיבטיח שלום וביטחון בארץ.

זאת היתה גישה מפתיעה ומהפכנית שהתנגשה בהכרח עם ההשקפה של „הציונים המעשיים“, שהאמינו בהתפתחות איטית והדרגתית של הגירה והתיישבות — של סינון והסתננות לארץ ישראל, אם השעה ראויה לכך, על-ידי קבלת „צ'ארטר“ ללא אישור בין-לאומי, שהרצל רצה בו; על-ידי ערבות מדינית וכח שלטון או בלעדיהם. הרצל דחה שיטת הסתננות כזו בכל תוקף וראה אותה כשיטה תמימה ובלתי מעשית.. הם (הציונים המעשיים), אמר, „מבקשים להתחכם

ולהכניס לארץ-ישראל בחשאי ומבלי לעורר תשומת-לב כמה מאות אלפים יהודים, ואחר כך, אחרי התיישבותם, לדרוש זכויות... א-ל אלקים! כיצד הם מעלים על דעתם דבר כזה? אין אני מאמין שהם משתמשים בכח הדימוי שלהם בכלל". ועוד: "מי שמעלה על דעתו שהיהודים יכולים להתגנב אל ארץ-האבות שלהם, אינו אלא מרמה את עצמו וגונב דעת הבריות. בשום ארץ לא יעורר הד חוק יותר מאשר בארצם ההיסטורית, ודווקא מפני שזאת היא ארצם היסטורית". בארץ ישראל, כמו בכל מקום אחר בעולם ההסתננות עלולה להימשך "עד בוא הרגע הבלתי-נמנע, כשהאוכלוסים באותה ארץ רואים את עצמם במצב-סכנה בגלל ההגירה הגדולה של זרים, ואז יתעוררו ויתריעו כאיש אחד ויכריחו את הממשלה להפסיקה כליל".

הרצל היה מדינאי בעל-נסיון ונוח להסתגל לתנאים חדשים. אך קנאי היה לדעותיו ולא סבל סטיות מדרכו ושיטתו.

חובבי ציון הוותיקים והציונים הרוחניים דייה היתה להם הגירה אטית והדרגתית לארץ-ישראל. אצלם היה עיקר גדול תחיית הלשון ותרבותה. אולם בעיניו של הרצל המדינאי למה היה הדבר דומה? להקמת בית-מידות ללא תכנית וללא זכות בעלות. ביום מן הימים יבוא בעל הקרקע ויהרוס את הבנין עד היסוד, או שיגרש אותנו כליל מגבולנו. זאת היתה זכות-בעלות זו שהשתדל להשיגה בכל מאמצי כוחו כתנאי-קודם לבניין האומה ולייסוד המדינה היהודית. למרות החששות והפקפוקים, החיכוכים והניגודים בתוך התנועה הציונית, היתה הציונות בחייו הרצליאנית ביסודה. אלמלי הצליח במשאו-ומתנו עם השולטן התורכי, עם הקיסר הגרמני, עם הממשלה הבריטית ועם יתר המושלים והמדינאים בימים ההם; אלמלי היה רשיון-העמים, האישור הבין-לאומי שחזר אחריו, נראה לעין אפילו למרחוק, היה קוצר ברינה את פרי עמלו. אבל הוא מת ללא-עת ודומה היה עבודת חייו גדונה לכשלון. עשר שנים לאחר פטירתו ראינו, אמנם, את הציונות סוטה מן המטרה שהוא הציב לה, מתכניתו ושיטתו.

לאחר זמן עבר הגה התנועה הציונית לידי מתנגדיה. היתה זו נסיגה-לאחור מתכניתו ורעיונו העיקרי של ציונות מדינית וקימום העם לתחייה אחרי חלום אלפיים שנות גולה ונכר. שוב הסתפקה התנועה בהגירה איטית והדרגתית, בהתיישבות מצומצמת ו"הסתננות" כשכל עבודת בנין הארץ תלויה בחסדו של שלטון תורכיה והערבים המשועבדים לה. ציוניותו של הרצל נידחתה לקרן-זווית.

בשנת 1914 פרצה מלחמת העולם הגדולה והיא גם פוררה את השלטון האו-טומני. הרצל חזה את המאורעות מראש. "אסיה", כתב, "תהיה הבעייה הדיפלומטית של העשור הבא". ועוד: "פירורה של תורכיה פירושו: מלחמת-עולם!" כאן, נוצר מצב חדש, הרה סכנה, אך המכיל גם אפשרות חדשה למפעל הציוני. יסודה של אפשרות זו היה בעובדה, שארץ ישראל, אם תנוצח על-ידי הבריטיים, היא תשמש שלל מלחמה, וגורל עתידה ייקבע על-ידי המנצחים בעלי-הברית. ומאידך, הסכנה הצפויה מקורה בעובדה, שמלחמת העולם נתנה

דחיפה עצומה לשאיפותיהם של הלאומים הנדכאים. התנועה הערבית הלאומית נתעוררה במזרח. בעיני מנהיגיה היתה ארץ ישראל חלק מסוריה הדרומית, עצם מעצמיה של תחום השלטון הערבי. בתנאים הללו, וביחוד, לרגל העידוד שניתן מצד הבריטים לשאיפותיהם של הערבים, מה תיקווה היתה לעתידו של הישוב בארץ-ישראל ולחלום הציוני בכללו?

במשבר ההוא של סכנה ותוחלת גם יחד, היה רק דרך אחד פתוח לתנועה: שיבה לציוניותו של הרצל ולמדיניותו. וזהו אחד המקרים המפליאים ביותר בתנועה הציונית ובקורותיה, שמנהיגי הציונות המעשית והתרבותית שהיו לפניו ממתנגדיו וחלקו על דעותיו והצעותיו — ובתוכם חיים ווייצמן ואפילו חבריו לדעה — נתאספו עתה בלונדון, והתחילו בעבודה המדינית במקום שהפסיק הרצל — לחדש את הפעולה הדיפלומאטית שהתמיד בה באנגליה בשנים האחרונות לפני מותו. מאמציהם שניתמכו על ידי פעולה ציונית מדינית בארצות-הברית ובארצות אחרות, הביאו לידי הצהרת בלפור ואישור המאנדאט על ארץ ישראל — שהיה בהם משהו דומה ל"צ'ארטר" שביקש הרצל להשיגו. על אף חסרונותיהם של התעודות האלה מצד תכנון וניסוחן, הרי נתנו בפעם הראשונה אישור חוקי ומדיני בינלאומי למפעל הציוני, שהתכוון בסופו של דבר לייסודה של מדינה יהודית.

ניתנה האמת להיאמר, שהמכשירים המדיניים האלה עם כל מגרעותיהם וסגולותיהם, שאיפשרו לתנועה הציונית לבנות את ארץ ישראל בשנות העשרים והשלושים, ציוניותו של הרצל באה על תיקונה במפעלים שהוקמו ובהישגים שהושגו.

אף-על-פי-כן, יסוד חיוני אחד היה חסר והעדרו היה הרה-סכנה: לא להסתדרות הציונית ולא להסוכנות היהודית היה מעמד ותוקף ממלתיים שהם יסודות עיקריים בתכניתו של הרצל. הפיקוח האדמיניסטרטיבי היה בידי הממשלה המאנדאטורית ולה כח ההחלטה בכל העניינים החשובים כמו: ההגירה, ההתיישבות החקלאית, הפיתוח התעשייתי, קביעת-המסים וכדומה. תוצאת המצב הזה ידועה למדי: להלכה באו היהודים לארץ-ישראל בתוקף זכויותיהם, אבל למעשה, הכניסה אנגליה בחשבון את טובת ענייניה האימפריאליים ואת קשריה עם העולם הערבי. המאנדאט הלך הלוך והתרוקן מתכנון על-ידי פירושים והסברים אדמיניסטרטיביים עד שניתגלגלו למדיניות שהתכוונה למנוע את יצירתו של רוב יהודי והקמתה של מדינה יהודית.

כבר אמרתי, שהיו זרמי מחשבה שונים בתוך התנועה הציונית עוד לפני הופעתו של הרצל ואחריו. כמה מהם ניפרדו לגמרי מציוניותו המדינית של הרצל במטרותיהם ומגמותיהם וכן גם בשיטותיהם ובתכסיסיהם. חשיבות מרובה לניגודים הפנימיים הללו ביחס אל העולם החיצוני והשפעתם על מהלך הדברים מבחינה מדינית.

מה היה טיבן של אותן הסטיות? כבר הזכרתי את שיטתו של אחד-העם,

שהיתה בראש וראשונה מכוונת לייסודו של מרכז רוחני בארץ-ישראל שיפיץ את דבר התרבות העברית בכל רחבי הגלות. לא הכמות עיקר ולא מהירות ההתפתחות, כי אם תכנם של החיים החדשים ואיכותם מבחינת הרוח העברי. ייסודו של מוסד-תורה או תרבות גדול אחד בארץ-ישראל, אמר, שקול בחשיבותו כנגד מאה ישובים חקלאיים. לא היה לו אימון בתכניתו הנועזה של הרצל ובציוניותו המדינית וכל יחסו להרצל נתבטאה בפתגם תמציתי, חריף וקצר: תשועת ישראל עתידה לבוא על ידי „נביאים“, לא על ידי „דיפלומאטים“...

אחרים הרחיקו לכת. הם ביקשו — בראש וראשונה — את תחיית-העם, את עלייתו הרוחנית והמוסרית במסגרת של יחסים חברתיים ואנושיים. אין אני מתכוון כאן ל„מזרחי“ החרד והאדוק, שציוניותו היתה קשורה בקיום היהדות המסורתית, אלא לאחרים, שלא שמרו דת ומצוות, אבל האמינו שלעם ישראל יש צורך והכרח בשיפור המידות ובהשתלמות מוסרית.

הציוניים הרוחניים הפיצו את הרעיון, שעם שיבת-ציון, כלומר בשוב עם ישראל לארץ-מולדתו, ויחדש את בריתו עם האדמה, כשיעזוב את משלוח-ידו הקלוקל, כגון מסחר וספסרות, רוכלות וסיבוב על פתחים, ויאחזו במקצועות של עבודת-כפיים — וביחוד לחקלאות — היהודי ישליך אחרי גוו את כל המידות הפחותות והרגליו הנפסדים שרכש לו בגלות; יוולד-מחדש מבחינה רוחנית וישתווה אל שכניו הלא-יהודים ואפשר עוד יעלה עליהם, ואז תקויים על ידו הנבואה שנהיה „אור לגויים“. והמטיפים הראשיים של הדעות והרעיונות הללו היו הציונים המשכילים והנאורים מברלין ופראג. הם היו מדוכדכים למראה הצור-רות הקיצוניות שהתלבשו בהן רוב התנועות הלאומיות באירופה והם חששו שמא תצא בעקבותיהן התנועה הלאומית והציונית בישראל מדולדלה. מה שהם באמת ביקשו היה: שתיוסד בארץ-ישראל חברה יהודית תלויה בדעת עצמה המגלמת את רעיונותיהם על אנושיות ואחוזה, על פציפזם ועל השתלמות מוסרית וצדק חברתי. רעיון המדינה היהודית כשלעצמה לא עורר בהם התלהבות. על צד היותר טוב, תועלתה דומה לזה של מכשיר טכני, כרמזור, למשל, ובצורתה הפחותה סימלה כוח-הזרוע, תוקפנות, צבאיות והשתלטות.

מפלגה זו גבלה במהלך-הדעות שלה במידה מסוימת עם ה„ציונים הסוציאליסטיים“, כי לשתי אלה היה מן המשותף. האחרונה כקודמת ביקשו שהציונות תשמש אמצעי ליצירת חברה יהודית מתוקנת ובריאה יותר בארץ-ישראל המחודשת. אלה שנהו אחרי קארל מארקס — וביניהם בורוכוב — פירושה של הציונות היה ביצור בסיס טריטוריאלי שסייע במלחמת המעמדות. ציון החדשה חייבת ליצור את התנאי לחברה סוציאליסטית, חברה של פועלים ועמלים, שכולם נהנים מיגיע כפיהם ללא הון פרטי, ללא ניצול וללא גורם הרווח. רק ציון כזו כדאית היא. השקפות אלה וכיוצא בהן צד שווה היה להן: המפלגות שדגלו בהן ביקשו חשבונות אחרים, מחוץ לגישה המדינית לשאלה היהודית.

כל חילוקי-הדעות שבהשקפה לא היו משפיעים על מהלך התנועה לולא

מכשול־הזמן שבין שתי מלחמות העולם. המאנדאט — כוחו הלך הלוך ופג. ההגירה היהודית לארץ־ישראל נצטמצמה בשעה שהילודה הערבית גאה, נגזרו גזירות על קניית קרקעות, התנגדות הערבים גברה. ההתנגדות נגד הציוניות הלכה ונתעצמה בחוגים בריטיים חשובים — ועל הכל — חסרון־כיס מפחיד להקביל את המפעל הענקי של בנין הארץ. כל התנאים הללו, ללא־סיכוי וללא תקוה לעתיד, ביצרו ועידדו את רוחם של הנוהים אחרי הציונות ההדרגית והאיטית. נתמעטו הלבבות ולקו המאורות. המטרה הציונית הנכספת הלכה הלוך והתרחק מן מציאות ונראתה כדמיון־שווא ואחיות־עינים. הלך־הרוח של כשלון ותבוסה השמיע קול המתקבל על הדעת: למה, ולאִיזה צורך עלינו להרים את העינים למעלה ולהעפיל להר גבוה הנראה מרחוק והעטוף אד וערפל והמתמוגג ומתמסמס לתוך ענן, וכעשן יכלה? אם לא ארמון מלכות בראש ההר, מוטב סוכה צנועה בפינת־מגן במורד־ההר.

הימפנה לפשרה עם התנאים נסתבר על־פי "השכל הישר". כמה שנים נעשה השם "מדינה יהודית" דבר אסור והוצאה מכלל שימוש. בעיני רבים המדינה היתה לא רק דבר מופלג מן המציאות, כי אם גם ענין פסול מבחינה מוסרית. הינסו היהודים להרים יד־שלטון על האוכלוסיה הערבית במדינה? הבית הלאומי, שפירשוהו כמרכז רוחני ותרבותי, תואר והוצג כבריאה נעלה יותר, ושגם יתרונות לה מבחינה מעשית. "מרכז רוחני", שנסתכם כולו ובעיקרו בדברים שברוח, דרש רק מעט מרחב. הוא אינו נזקק ל"רוב יהודי" לממשלה או לשלטון מדיני. מרכז רוחני, או תרבותי, שכזה עשוי גם למנוע ריב או מלחמה עם הער־בים ויכול אפילו להתקיים בתוך חלל־עולמו של לאום ערבי או בכפיפה אחת עמו. באווירה שכזו של אחווה ורעות, היהודים לא רק יפגינו את אהבת־השלום שלהם, אלא גם יגשימו את רעיונותיהם הנעלים בחיים ובכבודם יתכבד כל בית ישראל. נוסף לכך, בנין בית לאומי או מרכז שכזה, לפי המושגים הללו, יכול להימשך באופן הדרגתי, לאִיטו ובביטחה עשרות בשנים ואפילו תקופות שלמות. על־כל־פנים, תפיסה שכזו עשויה היתה להתקבל יותר על לב הבריטים ולמנוע התנגשות עם הקו המדיני שלהם. כל פגימותיו של "בית לאומי" שכזה, בצמצום האדמה, בגודל האוכלוסיה ובתוקף ממשלתי ומדיני, יתמלאו על־ידי ערכה התרבותי ומעמדה המוסרי של המדינה.

הלך־דעות זה הותקף על־ידי מתנגדיו כמעטת את דמות הציונות, אבל לאט לאט חדרה תפיסה ציונית מצומצמת זו אל תוך החוגים הגבוהים של התנועה, עד שהגיעה כמעט למעמד רשמי. ידוע, כמובן, תפיסה זו נתמכה על־ידי מדינאים בריטים שראו בזה מפלט ומנוס מבעיות מסובכות; בדרך זו יכולים להשביע־רצון גם את הציונים המתונים ו"האידיאליסטים" וגם את הערבים, שיובטח להם רוב בארץ מעתה ועד עולם וסוף־סוף ישלטו על גורלה. ובכדי להטיל צדק בין שניהם, הבריטים, ימשיכו בינתיים לשלוט בארץ עד אין קץ.

בראשית שנת 1925, רק שלוש שנים אחרי אישור המנדט, פירסם המוכיר

המדיני של ועד הפועל הציוני בלונדון, מר ליאונרד שטיין, ספר, שבו הוא הוכיח שהיהודים לא יהיו רוב בארץ ישראל לעולם, אך הוא המתיק את הדבר בהסברו, שהרעיון הציוני לא יסתכן בגלל כך. על סף 1930, גילו ציונים ומנהיגים ציונים רשמיים את דעתם במפורש שהם מרוצים לקבל מדינה דו־לאומית, ובראשה תעמוד מועצה מחוקקת מעורבת מיהודים וערבים במיספר שווה, או אפילו ביתרון מכריע של ערבים. באותה השנה, באסיפת ועד הפועל הציוני בברלין, הודיע ד"ר חיים ווייצמן, הנשיא הנערץ של ההסתדרות הציונית העולמית, שלא יהיו רוב יהודי בארץ ישראל ולא מדינה יהודית. גילוי־הדעת הזה, נידחה על־ידי הקונגרס הציוני והוא הביא לידי התפטרותו של ד"ר ווייצמן כנשיאה של ההסתדרות הציונית העולמית.

למרות היחס הרשמי של הקונגרס הציוני, נשתלטה הדעה שהקיץ הקץ על הציונות ההרצליאנית. ארץ־ישראל עתידה להיעשות מדינה ערבית, שבתוכה היהודים יהיו מיעוט תמיד, מיעוט שילך הלוך ופוחת מיום ליום כשההגירה יהיה דית תוגבל ותצומצם, או תתחסל לגמרי, בעוד שהילודה הערבית הגבוהה תגאה ותגדיל את אי־השוויון הדימוגראפי. "הבית הלאומי" היה מקבל צורה של ישוב יהודי קטן, דל וחסר־ישע בתוך מדינה ערבית רחבת־ידיים, כסוריה רבתי, שתכלול בתוכה את ארץ־ישראל ועבר־הירדן. איך היתה קהילה יהודית כזו מתקיימת, ובאיזו מידה היתה ממלאת את תקוותיהם וצפיותיהם של הציונים הרוחניים — לאלקי ההשערות פתרונים.

מפנה מכריע במזלה של הציונות המדינית חל בשנות השלושים והארבעים, בזמן עלייתו של היטלר ימ"ש ומלחמת העולם השנייה. נבואותיו של הרצל האימות המזועזעות ביותר נתקיימו באופן טראגי ביותר. למן הזמן של הפוגרומים הרוסיים הלך יאושו וגבר. קשינוב היתה רק הקדמה. יהודי אירופה ניטחנו בין כוחות המהפכה והריאקציה. בנאמו לרוטשילדים כתב: "אי־אפשר לקוות שהמצב היהודי ישתפר, ואם ישאלוני מהיכן אני יודע כל זאת, אענה ברור: יודע אנכי אפילו לאן תתגולל האבן משיפוע הר גבוה — ישר לתחתית ההר, לתהום! ... אין אני יכול לשוות את פני השואה האיומה... האם יגרשו אותנו? האם ירצחו אותנו? צופה אנכי ורואה את כל הצורות של כליון והשמדה הללו וגם אחרות. במדינה אחת מהפכה סוציאלית תתפרק, הקרבנות הראשונים יהיו — הבנקאים והיהודים... ברוסיה, הם פשוט יחרימו... בגרמניה הם יפעילו חוקים מיוחדים... באוסטריה, ישליכו את היהודים לכלבים. בכמה מן הארצות יגרשו אותנו בה בשעה שמתוך הארצות שנגוס שמה — יהרגו אותנו וירצחו אותנו נפש. האם אין באמת מנוס? אין מפלט?"

השורות המפליאות הללו נכתבו יותר מעשרים שנה טרם פרצה המהפכה הרוסית, כמעט שלושים ושבע שנים טרם הופעת המפלצת היטלר ימ"ש וארבעים וארבע שנים לפני שהוציא לפועל תכנית־השטן שלו — השמדת היהודים. כשחרב חדה היתה מונחת על צואר בית ישראל לא יכלו עמי העולם למצוא פתרון לבעיית

הפליטים היהודים, שמילאו את כבישי אירופה, שנעורו־נדדו לחופי כרכי־הים והפליגו בספינות שחישבו להישבר. כל היהדות היתה דומה לספינה המטורפת בים, ואין מנוס ואין מפלט. "היחס האנושי" הכוזב והיה ללא תוחלת. הפילנטרופיה פשטה את הרגל. נשאר רק הפתרון המדיני, והוא כבר מחדש את הלבבות. בשנת 1895 כתב הרצל: "המדינה היהודית היא צורך העולם, לכן היא קום תקום". במלחמה המכריעה האחרונה, נתאחדו כמעט כל המפלגות הציוניות מסביב לתכניתו של הרצל; כל ההשקפות, הכיוונים והזרמים האחרים נידחו מפני ה"צו ההיסטורי" — הציונות ההרצליאנית. החלטת האומות המאוחדות בשנת 1947, והכרזת מדינת ישראל כמדינה ריבונית שבאה מיד אחריה, הוכיחו את צדקת יסודותיה של הציונות המדינית. סוף־סוף, כעבור חמישים שנה אחרי הקונגרס הראשון, השיגה ציונותו של הרצל את נצחונה המוחלט, ובאה על תיקונה.

מכתבי בנימין זאב הרצל

אם אכיל את הקונגרס הבאזילאי באימרה אחת, הרי היא זאת: בבאזל יסדתי את מדינת היהודים. אילו אמרתי זאת בפומבי, היתה התשובה צחוק מכל העברים. אולי בעוד חמש שנים, לכל היותר בעוד חמשים שנה, יכירו בה הכל. המדינה מיוסדת בעיקר ברצון־המדינה של העם. — — מעט־מעט אהזתי בנימי הלבבות והכנסתי אותם לתוך ההשראה של המדינה ועוררתי בהם את הרגש, שהם האספה הלאומית העתיקה.

* * *

איני יודע כמה ירשה לי הגורל לראות עוד מהתגשמות רעיוני, — אם עוד אחיה בשעה שהעם היהודי יתחיל לעבוד את אדמת אבותיו ולהבריאה, לבנות בה דרכים, נמלים, מסילות־ברזל, תעלות, הספקת־מים, בתים, ערים והיכלות יפים. אולם זאת אדע, שאותו יום ראשון בשבוע באבגוסט לשנת 1897 בבאזל, היה בחיי יום גדול, אולם היום הגדול ביותר שיוכל להיות בתנועה. בו ביום חזר ומצא העם היהודי את עצמו.

* * *

לבנו תלוי בחול של ארץ ישראל ובטרשים שלה. — — — היסוד התרבותי היחידי שאפשר לישוב בו את ארץ ישראל, הם היהודים. הארץ עניה ביותר ולא תמשוך אחריה אחרים. בשבילנו היא עשירה בזכוונות ותקוות.

* * *

לא הטבע עשה אותנו לאשר הננו, כי אם ההיסטוריה. — — — הארץ היחידה בעולם, המושכת ללא מעצור את כל היהודים, חוץ ממיעוט מבוסל, היא ארץ ישראל. כל שאר הארצות אין להן כח־משיכה אלא בשביל השכחים הנדחים מן היהדות. רק ארץ הבחירה, ארץ האבות, היא הקוואת לכולם.

— מקראות הרצל, סדורים וערוכים על ידי דב קמחי. הוצאת מרכזי ניומן, תל־אביב.

אגדותיכם

מאת תיאודור הרצל

ילדים! תחשבו בימים שיגיעו,
אנכי את אגדותיכם כי חברתי.
על מרת ברברי, ברבורים שהביאו
תינוקות מעופפים מגי ארץ-ברברתי,
על גבון השכור, בקדיבוב איש-קרקס,
על הוטבהעצים שקולו כל-כף גם,
ואכים, המורים ומיגי חיות-פלא,
הפוגשים ילדים עת תעו תעו אלה,
ושאר מיגי צחוק ומורא גם ביחד,
ופיות טובות-לב, דרקונים רבי-פחד,
יערות שלמים של עצי-אגדה,
ארמונות בעננים, טירות-חול בגדה,
בועות קצף סגון, תילי כרתי-פלתי —
ילדים, תחשבו כי אני זאת המצאתי!...

האמנתי כך גם אנכי בתחלה,
ואראה משתומם — כנשימה מהבילה
לעת-חרף מבין שפתותינו פורצת —
כל אותה המולה צהולה ועולצת,
לא שערתי מיד מה טיבה באמת...
ועתה!... בהי טרודל באה בשנת ביי'ת
ודרשת כמעט באיום בכל ערב
אגדת הברברי... אך אתם כבר בסרב
תשמעו אודותי, הוא אבד את חנו;
את פאולינה גדלת, וגם האנס גא הנו,
בשבילכם מחטב אנכי גבות-עץ
ומשלמות-צבעונים אנכי 'תם נועץ...
ועתה סוף-כל-סוף בשעת-אשר מצאתי,
משמעות כל-אגדותיכם וידעתי.

משחקים רק בששתי, תכלית לי גליתי.
ילדים! מה יפה היה מה שעשיתי.
כי התכן אשר למלי הוא חסר,
זה הנחר מתוך עיניכם לי מסר.

תרגום: שמשון מלצר

לְהַעֲרַבְתָּ תְרוֹמָתוֹ שֶׁל הַרְצֵל

מאת בנימין הלפרן

כבר בראשית דרכו הרגיש הרצל בהתרקמות האגדה מסביב לאישיותו; ולעת פטירתו קבע מתנגדו הגדול, אחד העם, כי באגדה אשר יצר, ולא במעשים אשר עשה, קנה איש דגול זה את עולמו ההיסטורי. והאגדה, כידוע, אינה מקילה על מלאכתו של האדם הבא להעריך אופיו האמיתי של גבור היסטורי. גם מצד ממשי יותר, ולא רק מבחינת האגדיות המערפלת את דמות דיוקנו, רבות וקשות עדיין הקליפות של אי-הבנה שניטפלו לאישיותו של הרצל. עוד קיימת בעולמנו מחלוקת חריפה בין אלה המוחזקים יורשי דרכו של הרצל בציונות ובין אלה המוחזקים מתנגדיו. הפולמוס שביניהם לא תמיד בא להרבות הכמה היא, ולעתים הוא מכניס את הדיון על הרצל לתוך מבוי סתום. לא מזמן ניסה מלומד ותיק ממעריצי ההרצליות להוכיח, כי לא האישים שניהלו את המשא-ומתן על דבר הצהרת בלפור זכו באמת בניצחון ציוני היסטורי זה, אלא שרק בזכותו של הרצל, שנפטר כתריסר שנים לפני כן, ובזכות השפעתו אשר השפיע בשעתו על גדולי המדינאים באנגליה הושגה ההצהרה. והנה כבר הגיע הזמן, כמדומני, שניגש לדמותו של הרצל גישה היסטורית-בקורתית, ובלתי תלויה בדעות והשקפות כיתתיות שונות. הרי כבר עברה אותה תקופה בה חשוב היה למעשה אם השיטה ההרצליאנית או השיטה הלא-הרצליאנית תקבע את מדיניות התנועה הציונית. אותו סלע-מחלוקת בין חסידי ההרצליות ומתנגדיה כבר דבר של העבר הוא. זכינו לבוא עד מחוז חפצם של החסידים והמתנגדים כאחד: המדינה היהודית עובדה קיימת היא! כיום נוסף לאגדתו של הרצל קו מיוחד במינו. ביום ה' באייר, תשי"ח נוסדה המדינה היהודית, אשר על הקמתה המליצה עצרת האומות המאוחדות בכ"ט בנובמבר, 1947. כחמישים שנה לפני כן רשם תיאודור הרצל ביומנו (ב' בספטמבר, 1897), במוצאי קונגרס באזל, דברי חזון אלה:

„בבאזל יסדתי את מדינת היהודים. אילו אמרתי בקול את הדבר הזה כיום, הייתי לצחוק כללי. אולי בחמש שנים, ובודאי בחמישים, יודה בו כל אדם“.

והנה, כדבריו כן היה: כמעט בדיוק לאחר חמישים שנה הוקמה המדינה היהודית לעיני העולם כולו. המסקנה ברורה: אכן, מעשה שעשה הרצל בבאזל הריהו באמת מעשה ייסוד אותה מדינת היהודים שנתגשמה לאחר חמישים שנה. ולאגדת הרצל נוסף קסם נבואה.

חשוב ביותר הוא המשך הדברים שרשם אז הרצל ביומנו:

„המדינה בעצם כבר מיוסדת ברצון העם לקיים מדינה; כן, אף ברצונו של איש אחד, אם בר־תוקף הוא במידה מספקת (ה־ L'etat C'est moi של לואי XIV). הטריטוריה אינה אלא התופעה החיצונית והמדינה, אפילו כשיש לה טריטוריה, הנה תמיד דבר מופשט. מדינת הכנסיה גם היא קיימת בלי טריטוריה, אחרת לא היה האפיפיור ריבון. „בבאזל יצרתי את הדבר הזה, המופשט, ועל כן בלתי נראה הוא לרוב הגדול של בני האדם“.

אכן, לא דברי חזון ודברי משל רשם אז הרצל ביומנו, כי אם דברים כהווייתם. לא למדינה — טריטוריה של 1947 — כי אם למדינה שבדרך, לעובדת ה־„ריבונות“ הלאומית שנוצרה בשנת 1897 הוא מתכוון. ודברים אלה הלכו ונישנו בכל עת מצוא ביתר כתביו, והם קיבלו פירוש מפורט גם במעשיו. לקונגרס באו הצירים, לפי פקודתו הנמרצת, ברוב פאר וגינוני רשמיות — כדי להדגיש ולהצהיר שהנה כאן מתאספת עצרת עם, כאן מופיע רצון מדיני הפשי, חדש. לפני מלכים ושרים התייצב הרצל כבא־כוח מוסמך של עם, ואת כל הליכות הקונגרס תיכנן לכל פרטיהן. הכוונה היתה ברורה, הוא רצה שיראו בו הצירים, העם כולו, וכן העולם הגדול מקור סמכותי חוקי.

והנה חידוש זה שחידש הרצל אינו אלא משנה־תורה, מבחינה אידיאולוגית, לתורה המקורית של הציונות הנרמזה בעצם שם ספרו של פינסקר, „אבטור־אמנציפאציה“, כחצי־דור לפני הופעתו של הרצל. באחד ממאמריו* הוגדר אותו מומנט מכריע שהבדיל בין ציונות היסטורית, שהחלה בעצם בתקופת הפוגרומים ברוסיה, לבין תופעות טרום־ציוניות: הציונות ההיסטורית מתחילה בשלילת האמנציפאציה כפתרון לבעייה היהודית, ובכמיהה עזה, אך בלתי מכוונת בדרכה, לשיחרור היהודי בכוחות עצמו — להפיכתו של היהודי לנושא פעיל בהיסטוריה, והשולט על גורלו — במקום לשמש אובייקט סביל של היסטוריה הנעשית על־ידי אחרים.

הרצון לריבונות לאומית, אם כן, הנהו המקור האמוציונאלי של הציונות ההיסטורית, ורצון זה שהתעורר בתחילת קום הציונות במזרח אירופה מצא את ביטויו הברור ביותר בשם חיבורו של פינסקר „אבטור־אמנציפאציה“. אולם כל ימי תנועת חובבי־ציון עד הופעתו של הרצל אינם אלא הוכחה ארוכה של חוסר־אונים בנוגע לנקודה מרכזית זאת: תקופה בה התלבטו הציונים במאמצייהם להגשים את רצונם לריבונות לאומית ולא יכלו להלבישו בשר ועצמות ולהביאו לידי גילוי. תקופה של חבלי לידה היתה, ובמובן ידוע מותר לומר שלא באה הלידה ממש אלא מיום שכינס הרצל את הקונגרס בבאזל. עד אז היבהב רצון עז לריבונות לאומית בלב כל ציוני במעומם, אך חסירה היתה לחלוטין הכרה

(* מאימתי קיימת ציונות? — „בצרון“, דצמבר 1956—יאנואר 1957.

של ריבונות. חילוקי הדעות בין הציונים «המעשיים» של הוועד האודיסאי ובין אחד-העם, הציוני «הרוחני», נסבו על אותו נושא: אחד-העם תבע הכשרת הלבבות כדי ליצור במרכז רוח האומה חפץ-קיום פעיל, או עצמיות לאומית ריבונית. והנה, קם לפתע הרצל ובבת-אחת, וללא הכשרת הלבבות על ידי חינוך מוסרי מעמיק או כל טורח של טיפוח משמעת במשך תקופה ארוכה, הקנה לצינות הכרה של ריבונות לאומית על-ידי כינוסו של הקונגרס — ואותה הכרה לא חדלה מלפעול על אף כל הכשלונות ותקופות היאוש שפקדו את התנועה גם אחרי הרצל. חילוקי-הדעות הרבים שהתגלעו לבקרים מימי באול ואילך, נסבו עכשיו על נושא אחר: לא על השאלה איך מכשירים את העם והתנועה הציונית להרגשת אחריות היסטורית לגורלו בעתיד, אלא על השאלה: מהי המדיניות הציונית שבה תנקוט התנועה כדי שאחריותה כלפי גורל העם תצא לפועל באופן הניאות ביותר.

כיצד זכה הרצל להצלחתו המהירה בעוד שקודמיו נכשלו להגיע לאותה מטרה בעמלם המיוגע והאיטי? האם חידוש רעיוני מונח ביסוד תרומתו ההיסטורית, או שמא זכה לכך באופן מקרי ובהיסח הדעת על-ידי עצמת אישיותו גרידה? אין מכוונתנו לנסות לתת תשובות חותכות שאין להרהר אחריהן לשאלות אלו, אלא לציין כמה סיבות ונסיבות הנוגעות לענין.

דומה שכל אימת שמדברים על חידוש רעיונות קיימת סכנה של ערבוב המושגים. אין אידיאולוגיה דומה לתיאוריה מדעית, שניצנוץ רעיון חדש עשוי ליצור מעין יש מאין ולגלות עולמות חדשים של עובדות ותצפיות. בתולדות דעות ואמונות אין החידוש תוצאה של בריאה שכלית, אלא של התפרצות רגשית, והעולמות החדשים המתגלים בעקבותיו של אותו חידוש לא עולמות של עובדות ותצפיות חדשות הם, אלא של ערכים ופעולות. על כן מוטעה ביסודו הוא החילוק שמחלקים כאן, כאילו קיימת באמת ברירה חותכת בין חידוש רעיוני וחידוש מעשי לגבי גבור היסטורי כהרצל.

בכל מצב של משבר המעלה בעיות היסטוריות גלומים כבר מלכתחילה כל הפתרונות הרעיוניים האפשריים בעצם אופיו של המשבר. כך היה הדבר גם בתולדות הרעיון הציוני. אלא יש לצפות, אם כן, שיבוא איש כהרצל או איזה הוגה-דעות ציוני אחר ויחדש דברים שלא ניראו לקודמיו ולא הושמעו על ידיהם. הרצל, כמו כל הוגה-דעות אחר המופיע לאחר התחושה הראשונה של המשבר, חידש מה שחידש על-ידי זה ששלל דעות שהשמיעו קודמיו ואשר הדגיש בדעותיו החיוביות, צד אחד מצדדי המשבר הרבים כעיקרי, ופתרון אחד מן הפתרונות הרבים האפשריים כהכרחי. ומתוך שצימצם את האופק האינטלקטואלי, מעשה אידיאולוגי, זכה לכוון את התנועה למעשים חדשים, אשר בהתחלתם ובהשתלשלתם כאחד חזרו והבהירו אופקים חדשים.

מה הם הקווים האופייניים שבאידיאולוגיה הציונית של הרצל? כמדומני שהעיקרי שביניהם הוא זה, שהרצל היה הראשון שבהוגי-הדעות הציוניים

שבמערב שהדגיש הדגשה יתירה ועקרונית את שלילת האמנציפאציה כפתרונה של שאלת היהודים. מאחר ששלילה זו הריהי הקו המאפיין את הציונות ההיסטורית באמת, הרי אפשר לומר, שהרצל היה האידיאולוג הציוני הראשון בכלל שבמערב, וקודמיו אך טרום-ציונים היו.

קו אידיאולוגי זה בהרצל מצוי היה כבר, כמובן, באידיאולוגיה הציונית שבמזרח אירופה מימי הפוגרומים לכל הפחות. אולם שלילת האמנציפאציה של הוגה-דעות מערבי — לא היא ולא תוצאותיה ותולדותיה דומות הן לאלה של הוגי דעות מזרח-אירופיים, לא צורות המעשה שהולידה ולא צורות ההבעה היו דומות. בתנאים של חוסר חירות לא הביאה ולא יכלה להביא שלילת האמנציפאציה אצל המשכילים הציונים במזרח-אירופה, והחלפתה בסיסמת האבטור-אמנציפאציה להפגנות פומביות כמו הקונגרס בבאזל ולא לפעולה דיפלומטית גלויה כפעולתו של הרצל. האישור שניתן לעבוד עבודה ציונית בהיתר, לא היה בו כדי להצדיק הרגשה של ריבונות, או אפילו לפרנס רצון לריבונות לאורך ימים. ואילו הרצל, כיוון שהתחדשה אצלו שלילת האמנציפאציה כפתרון הבעייה היהודית, פתחה היתה לפניו הדרך הישירה לפתרון חדש: דרך הפעולה המדינית והדיפלומטית הגלויה. כל המסקנות האידיאולוגיות הגלומות בבחירת אותה דרך ובהדגשתה לעומת כל הדרכים האחרות האפשרויות לפעולה ציונית — הוצאו לאור היום בציבור ובמעשה על ידי הרצל. כן גם באה לידי גילוי ההכרה של ריבונות לאומית הטבועה בקונגרס הציוני ובפעולות הוועד הפועל שלו; הכרת הברירה להצטרף אל שבי ציון או אל אלה שישארו בארצות הגויים ויטמעו ביניהם — והבחירה האישית של הרצל להשתייך לעם העולה ציונה. ההתעוררות הציונית של הרצל הביאתהו, אם כן, להתנכרות לקהל היהודים המערביים וליסודות חייהם בין הגויים.

שונה היתה תגובתו של המשכיל המזרח-אירופי לאותה חוויה, לאותה מהפכה פנימית שהביאה לשלילת האמנציפאציה כפתרון הבעייה היהודית. בארצו של אותו משכיל לא הצליחו גויים בליבראליזם ולא יהודים בהשכלתם להביא לידי אמנציפאציה; ורוב מנינה ורוב בנינה של הקהילה היהודית לא רק שלא האמינו באפשרותה, כי אם התנגדו לחלוטין לעיקרונותיה ולתולדותיה של אמנציפאציה משכילית. כשהתיימש המשכיל מאמנציפאציה וניתפס לסיסמה של אבטור-אמנציפאציה מצא, אמנם, דרך חסומה בפני פעולה מדינית בעולם הגדול, אך מאידך, מצא את הדרך לעמו, שהשכלה הרחיקתו ממנה; כי ההתנגדות לתורת האמנציפאציה המשותפת הן לציונים והן ליהודים המסורתיים קרבה את הלבבות והביאה לשידוד מערכות בתוך הקהילה היהודית. מכאן התיקווה האחד-העמית, שהציונים לא רק ישובו לחיק עמם ויחדשו את הברית הלאומית, כי אם גם יהפכו אותה ברית לכוח פעיל ולרצון לאומי ריבוני בדרך להכשרת לבבות לאורך ימים. הרצל, שדרכו היתה פתוחה לפעולה מדינית-דיפלומטית בין הגויים, ושהרס במו ידיו את אפשרות שיתופה של הקהילה היהודית במערב בפעולתו,

מצא בכל זאת גם את דרכו חזרה לחיק עמו. «קודם שיבת ציון», אמר, «תבוא שיבתנו ליהדות» — והמדובר באומה היהודית, שנוצרה לאמיתו של דבר בקונגרס. לא רק רצון לאומי ריבוני קם לתחייה בבאזל, אלא גם הלאום הנושא אותו רצון; לאום אחד, כדבריו של הרצל עצמו, מעל כל הבדלי נוסח שבפניור הגלויות.

הרי לנו אחת מתוצאותיה של שלילת האמנציפאציה שהיו לה תולדות מרחיקות לכת בשטח האידיאולוגי-תרבותי דווקא. לא את כולן ואף לא מקצתן של תולדות אלו צפה הרצל מראש, ולא את כולן היה מקבל ברצון אילו היו מתגלות לו מראש. אולם באישיותו של הרצל עצמו כבר אפשר היה לראות ביטוי שטחי ופשוט של תופעה תרבותית אשר הגיעה במרוצת הזמן לביטוי מעמיק ומסובך ביותר בתוך הציונות ובשטח השפעתה התרבותית.

בקהילת המערב, שחיתה לפי עקרונות האמנציפאציה, היה מקום רק לגישה תרבותית אחת, לגישה של השכלה ליבראלית. כל סטייה מדרך זו ימינה או שמאלה סופה היה להביא לידי טמיעה בחברה הנוצרית-קלריקלית-לאומית-רומאנטית ימינה; או במחנה המהפכנים שמאלה. בקהילת המזרח היה גם כן ההיקף התרבותי צר, ובן-ביתה היה רק אדם מסורתי או מודה במסורת, אם גם אמר להכניס בה חידושים מסוימים, כגון המשכילים העברים מסוגו של י. ל. גורדון מחד, וציונים מסוגו של אחד העם מאידך, והנה הרצל, ששב לפי דבריו ליהדות כהכשרה לשיבתו לציון, נכנס לתוך הקהל לא כליבראל רגיל ולא כמודה במסורת, אם בשלימותה אם בתיקונים מסוימים, כי אם כאישיות אירופית עם כל כיווני הרוח המצויים בתרבות זמנו.

והנה, האומה שקמה בקונגרס בבאזל לא רק רצון לאומי ריבוני היה בה, כי אם גם יסוד של הסכמה כללית חדשה היה בה. אותה הסכמה — רחבה היתה כוח-קיבולה והיא נתנה מקום לסטיות מסטיות שונות. ימין ושמאל לא פרשו עדיין אז מן המחנה אלא קבעו את מקומם פנימה. אחריו באו אנשים בעלי גישה הרבה יותר יסודית לענייני תרבות: אנשי מערב כבובר וכוונצווייג (הלא-ציוני) מצד אחד, בהתלהבותם האנטי-השכלתית והלא-ליבראלית; ואנשי מזרח כמיכה יוסף ברדיצבסקי וכי. ה. ברנר מצד אחר, בהתמררותם האנטי-מסורתית. אנשים-יהודים אלה תבעו את מקומם בתוך הקהילה — וסופם שביצרו לעצמם מקום בתוכה.

אותה אומה מחודשת שקמה לתחייה בקונגרס באזל פינתה מקום לכולם. האומה — לאום בדרך היתה, ובזה כוחה, אולי, לכלול את כל הניגודים התרבותיים שצפו ועלו בחינה. אחרי שנאחזה באדמת ארץ-ישראל והקימה את מדינת ישראל, הרחיבה הלון והרחב את היסוד של ההסכמה הכללית אשר יתן מקום אולי לאורך ימים לפירוד לבבות כה גדול, ולחילוקי-דיעות כה מעמיקים. אולם בתפוצות הגולה, אחרי שנעשינו פטורים מן האבטו-אמנציפאציה ומן המאמצים הרוחניים הקשים הקשורים בה, חזרנו כבר למידותינו ולנימוסינו הקודמים והנה כולנו נבונים, כולנו מתונים, כולנו מקבלים בנחת עול יראת שמים, ואין בנו סוטה מן הדרך הישרה שהיתוותה לנו המסורת מאז ומעולם.

בין סופר לקברניט

[או: בין משל לנמשל]

מאת רב סדן

א

הדורש בפליאת הרצל, מתעורר במיוחד על נקודת-המעבר, ביתר דיוק: נקודת-הקפיצה, שבין הסופר שבו ובין הקברניט שבו. פירושה של הפליאה היה קל, אילו משמעה של אותה נקודה היה בחינת עד כאן הסופר מכאן ואילך הקברניט. אולם באמת קיים את עצמו הסופר בתוך הקברניט שבו, ואדרבה נועדה לו לסופר שבו עליה, ככל שעטו שירת את התנועה, שהוא נעשה קברניטה. יומניו, אגרותיו, ואף נאומיו שתחילתם מעשה-כתב — אלה שלושת מפעלי-הכתיבה הגדולים, המשקפים את שמונה שנות-עשייתו לציונות ובה, מגלים לפנינו את הסופר שבו ששיעבד את עצמו לקברניט שבו, ששיעבד את עצמו לרעיונו להלכה וביחוד למעשה. שיעבוד זה נכללת בו כממילא מערכת-שיעבודים שלימה, שהכלל הגדול שבה אומר: הכל לציונות; לאמור: הכל נערך לפי זיקת-שירותו לציונות, לה ולשמה, באופן שהכל הוא בחינת משל קטן לנמשל גדול; הכל — כלומר רחוק וקרוב, זכרון וחוייה, תלמוד ונסיון, ממש ונפש.

ב

„הרצל ידוע בעולם היהודי כאופי-ברזל, המחזיק בכוח את מושכות התנועה החדשה, המביט בעין עזה ובהירה אל העתיד ואינו מניח לרכך את לבו בקלות כל-כך. פחות ידוע הרצל המשורר היושב לפעמים בודד ומעוגם, בחושו את הששונות הקטנים של חייו ואת היסורים הגדולים של העולם. פחות ידוע הרצל המשורר, המעדיף לעמוד מרחוק, פרוש מן ההמולה ולהתבונן, איך כוחות-אלהים הורסים ובונים, איך אבנים גדולות וקטנות מצטברות וגדלות כדי מסד, איך בנינים גדולים מתרוממים מעל לאדמה, איך בנין גדול עולה ונופל, נבנה לעתה, מקדש העתיד“.

ציטאטה היא, שתירגמנוה, שכן לשונה יידיש, ונדפסה עוד בחיי הרצל, מעל דפי „דער יוד“ (גל. 3, שבט תר”ס, 25 יאנואר 1900), וכתבם חותם: א. ע., אלה ראשית-יבות של שמו: איזידור עליאשוב, הלא הוא הסופר שנועד תחילה

בכינויו: גר-צדק ולימים בכינויו: בעל-מחשבות. לכאורה סותרת הציטאטה הזאת את דברינו, שכן היא מבדילה בו בהרצל בין הסופר שבו ובין הקברניט שבו, אולם מה נעשה ואין הציטאטה אלא עיטור להערכת מאמרו של הרצל: בדרך, שנדפס בשבועונו Die Welt [=העולם], ומתוך אותו המאמר אנו למדים, כי ההבדלה ביסודה אין בה ממש. מרכזו של המאמר הוא דבר-משל, שעל פיו תנועת הציגונות משולה כאניה בים, שאינה רואה אלא אותם שמים עצמם ואתם מים עצמם, ורק הקברניט המנוסה יודע, כי אנו היושבים בה באניה מפליגים והולכים, ועוד ייראו החופים המגודלים ירוק, והנמשל היא התנועה, שהיא גדלה והולכת, שמצטרפים לה תומכים חדשים, בעוד שהיריבים מלפנים מתרככים והולכים ומתחילים לתת את לבם עליה. ושוב חוזר המשל בהרחבו ובפירוטו, והוא משל אניה המפליגה מאנגליה למצרים — הטוב שבנמלים היא סותמפטון, אך לא הכל בוחרים בו; כי יש החושש מנסיעה ארוכה במים ועושה דרך-עקיפים גדולה ברכבת, עד שהוא יורד לאניה; ויש שהיה נוסע גם הוא, אלא שאינו בוטח בקברניט; ויש שמאחר את האניה או אינו יודע על הפלגתה. ועתה בא גם הנמשל בהרחבו ובפירוטו: במוקדם או במאוחר הכל באים אליה, אל התנועה, והיא מקבלתם בזרועות פתוחות — „כי העבודה מרובה ואנו מאושרים על כי באים לסייענו“.

עינינו הרואות, ביקש בעל-מחשבות להביא דוגמה להבדל שבין הסופר והקברניט, בין בעל-השירה ובעל-העשייה, ולא חש כי הדוגמה שהביא מבטלתו, שלא באה בה השירה אלא לשרת את העשייה, לא בא המשל אלא לשמש את הנמשל.

ג

וכמשל האניה ונמשלו עשויים משלים אחרים, ומכללם נבליט מה שמביא מנדל קרמר (עתונאי ובלש בימי-התורכים; הוא היחיד, שהקביל את הרצל בתחנת-הרכבת בירושלים, ובכיסו שמורה היתה פקודת-מאסר שרשאי היה להעזר בה ככל שהיה רואה צורך בכך) בכתבה שלו על האזכרה שנערכה, בסמוך לפטי-רתו של הרצל, בבית ספר למל בירושלים („המצפה“, גל. 16, י"ז באב תרס"ד, 29 ביולי 1904). באותה אזכרה סיפר הפדגוג הנודע אפרים כהן-רייס על פגישתו עם הרצל לאמור: „אך זה חדשים אחדים מאז אושרתי לשבת שעות אחדות בביתו ולהתענג על זיו-פניו וקסם-שפתיו. עוד לנגד עיני המחזה הנפלא, אשר לעולם לא אשכחתי. בעד חלון-ביתו ראינו שלג מכסה ארץ ונערים משחקים ברחוב מגלגלים כדור-שלג, והכדור הולך וגדול! ככדור הזה הולכת היא וגדולה מרגע לרגע, שם יעמדו נערים בטרם יתנו ידם, אך עוד מעט וישתתפו גם הם בעבודה. ראה! — קרא בהתפעלות — הנה כבר ניגש אחד! הנה עוד אחד, עוד ועוד. הכדור הולך וגדול — אך הוא מלא בליטות, איננו עוד מעוגל וחלק. ויעמוד מהתגדל. הנה המעצורים! — אמר באנחה — הנה המפריעים! אך הנערים

לקחו עץ ויחליקו את פני הכדור, והכדור הגדול שב לעשות דרכו להשתלם ולהתגדל באין מעצור. הנה עתידינו!"

משל האניה שלא היתה לעיניו בשעת-כתיבתו ומשל כדור-השלג שהיה לעיניו בשעת שיחתו, מפליאים ביותר בצדדים ובפרטי-צדדים השווים שביניהם, אך דומה כי גדול המשל האחרון מן המשל הראשון, שכן בו משל ונמשל אחוזים ודבוקים כחטיבה אחת. והמתמיה שבדבר — בא לפניו, לפני הרצל, אישירושלים והוא, הרצל, מבקש להפקיח את לבו על דרכה של התנועה, אין הוא צריך להטריח לשם-כך אלא את המראה הקרוב מכל קרוב, מחזר שעשועי-לדים שמעבר לחלונו. ולא עוד, גם זכרי-לשון וזכרי-שיר הם לו כמשלים העשויים לשרת את הנמשל, שהוא-הוא העיקר. מי שיטול עליו לעמוד במפורט על כך, ימצא בקעה רחבה להתגדר בה — פעמים תהיה זו תיבה בודדה, פעמים יהיה זה שבר-אמירה, פעמים יהיה זה צמד-חרוזים, ויסודם זכרי ספרות ושירה, שנחקקו בימי הילדות והנעורים, ועתה נדרשו להרתם כמשל לנמשל.

ד

דוגמה לתיבה בודדת — במכתבו למכס נורדאו, הכתוב ב-1897 בספטמבר 1897, יאמר, כי ביקש לכתוב לו יום יום: *aber ich bin unter Arbeit*; בלשון תירגומו של ח. איזק (אגרות הרצל, כרך ג', עמ' 4): אלא שמשוקע אני ראשי ורובי בעבודה. והנה השימוש בתיבה הלאטינית *submersus* אומר דרשני. תיבת *submergo* או *summergo* פירושה לטבול, להטביע, לשקע, ויסודו *mergo* עיקר-הוראתו כך, ויפול ביוחד במים, אך מישנה-הוראתו יפול גם בשקיעת כוכב וכבינו וכדומה. מדברי הרצל ברור, כי כיוון לעיקר-ההוראה, והשימוש הכפול, גם במילה הלאטינית: *sub*, גם במלה הגרמנית: *unter*, יוכיח. והנה אם אין בידנו לשער השערה רחוקה, שהבליח לו להרצל זכר לתלמודו הגרמניסטי, שעל פיו נגזר מלשון *mergo* לשון *ausmergeln*, שפירושו התרוקנות-העצמות מלשד-המות, ושהוראתו המקובלת: להתיש את הכוח מרוב-יגיעה; יש בידנו לשער השערה קרובה, כי נצנץ לו, להרצל זכר הנובילה של תיאודור שטורם: *Aquis submersus* שענינה מעשה-התוגה משנת 1666, ומרכזה תמונת ילד, שמצא את מותו בבור-מים, תמונה שמתחיתה רשו-מות האותיות C.P.A.S., ששתיים האחרונות הם ראשי תיבות *Aquis submersus*. כלומר: טבוע או משוקע במים; ואילו שתיים הראשונות שנויות במחלוקת, אם ראשי תיבות: *Casu Pericolo* כלומר: במקרה-אסון, או *Culpa Patris* כלומר: באשמת-האב, ולפי גופו של הסיפור מסתבר, כי אחרון אחרון נכון.

ה

דוגמה לשבר-אמירה — במכתבו לבארוני מוריץ הירש, מ-27 ביולי 1895 הוא כותב (אגרות, כרך א', בתירגומי): "האגדה שנפתטה עליך היא, כנראה, כוזבת. אתה עושה בענין היהודים מעשי ספורט. כשם שאתה מריץ סוסים, כך אתה

מדיד יהודים. ועל כן אני מוחה חלוטי חלוטין. היהודי אינו צעצוע". הפסוק האחרון הוא ציטאטה, בהחלפת התיבה הראשונה, ומקורה, כמובא בהערה שם בבאלאדה של אדלברט שאמיסו: Das Riesenspielzeug [= צעצוע הענקים], וענינה מעשה מצודת נידק באלזאס, שלפי האגדה, היתה שם לפני מצודת-ענקים, ופעם אחת יצאה עלמת-הענקים משער-המצודה וירדה במורד-ההר, כי רצתה לדעת מה מתרחש למטה. עברה ביער והגיעה לארץ-בני-אדם, והערים, הכפרים והשדות הנעבדים נראו לה כעולם זר; בהשפילה עיניה ראתה אכר ההולך אחרי מחרשתו — יצור זעיר ומזור הזוחל לו ומחרשתו מנצנצת בשמש; שמחה לצעצוע הנאה, כרעה ופרשה את מטפחתה וצררה את הכל. בפסיעות של שמחה מיהרה לאביה, אך פני-האב החמירו; הוא הניע ראשו ואמר: מה עשית, אין זה צעצוע, השיבי אותו לאשר לקחת אותו, ועשי מצוותי מיד, כי אילולא האכר ולא היה לך לחם, שכן גזע-הענקים צומח מלשד-האכרים.

לאמור, הרצל שינה בציטאטה תיבה אחת, שאמיסו אומר: האכר אינו צעצוע, ואילו הרצל אומר: היהודי אינו צעצוע. אין ספק, כי הרצל הניח, ששירו של שאמיסו ידוע לו לבארוך, וממילא אנו רשאים להניח, כי ביקש להרמיזו על כך, כי היחס בין הנדיב העשיר ובין עמ-העניים הוא כיחס שבין הענק למעלה והגמדים למטה, ללמדך כי הם, קטני-העם, הם לשד-העצמות. כנודע, לא העמיד עצמו הרצל מעליהם, אלא עמד בתוכם והלך עמם, ובעמידתו זאת ובהליכתו זאת עשה את החיל הגדול.

י

דוגמה לצמד-חרוזים — מימרה של הרצל, העשויה כדרך חריזה ושנעשתה כמטבע ששימשו בו קצת סופרים, ביחוד בדבריהם עליו וסביביו. כן, למשל, ראה אדולף פולאק, במאמר רב ענין על ארבעים מסעותיו של הרצל לכתוב לאמור:

בשלף נשבה רוח סתיו

אכפיל את צעדיו עכשיו —

כך נאמר במקום אחד ביומנו. שמא חזה מזלו את קצו הקרוב, כשכתב

שורות אלה.

ואמנם, שתי שורות חרוזות אלה כתובות ביומנו של הרצל, הרושם בו,

ב'2 במאי, 1901, לאמור (לפי תירגום ר' בנימין ואשר ברש):

היום מלאו לי ארבעים ואחת שנה.

הרוח ינהם על שלף שדי

עלי להחיש את צעדי

עוד מעט תמלאנה שש שנים למיום התחילי תנועה זו אשר עשתני זקן,

עייף ועני.

הבאנו בכוונה את המימרה בשתי צורות, כדי להטעים את דרכם של שני

התירגומים העבריים העשויים דרך חריזה (יש גם תירגום שלישי, של ד"ר י. ל.

ברוך, בספרו של יוסף פאטאי על הרצל, אך הוא תירגום חפשי קצת).

הצד השווה שבשני התירגומים היא ההרגשה שלאחרי-קציר, לאמור הרגשת-
סתיו, כשהרוח המבשרת סערה או עכרורית מחייבת את האדם, הצועד על פני
השלף, להחיש את הליכתו. הצד השונה שבשני התירגומים הוא, שהתירגום
הראשון רואה שלף-סתם, אך מגדיר את הרוח כרוח-סתיו, ומדבר על הכפלת-
הצעדים; ואילו התירגום האחרון שומע רוח סתם, אך מגדיר את השלף כשלף-
שדותיו של הצועד עליו, ומדבר על החשת-הצעדים, והנה אם נפנה למקור, ליומנו

של הרצל, נקרא: Der Wind saust durch die Stoppeln
Ich muss meine Schritte verdoppeln

ושיעור-תירגומו: הרוח נוהמת בשלף, אני מוכרח להכפיל את צעדי. והמקור
הוא שמטעימנו טעם-חדות — מתוכו אנו רואים את הרוח דוהרת (זה, בעצם,
תירגום-מישנה להוראת-מישנה של התיבה sausen), ואת הצועד המוכרח
להכפיל את צעדיו, ואמנם, מי שביקש להטעים את הקורא את כוונת המימרה
לאמיתה, היה משבצה — וכך נהג, למשל, יצחק לופבן — במקורה, כלומר בלשון
הגרמנית.

אולם דין שנעיר כי המקור יש לו מקור — שני חרוזים אלה נעשו מה
שנעשו בשל שינוי שנפל בהם, דרך טעות מענינת שנפלה בזכרונו של הרצל. שכן
שני החרוזים אינם שלו, אלא של המשורר הגרמני יליד הונגריה וגידולה,
ניקולאוס לנאו, שהיה אהוב עליו על הרצל כדרך שהיה אהוב על בני דורו
וסביבתו. שני חרוזים אלה כלולים בשיר ששמו: Pechvogel כלומר שלומיאל,
בישגדא, וענינו פרשת גורלו — לא נתקיימו שלוש משאלות לבו: לעמוד
במערכות הקרב; לחבק אשה נאה כארוסתו; להניף בשמחה ילד בזרועותיו;
אך אין הוא מתלונן, כי באין המזל משחק לו, הרי אילו גם נתקיימו משאלותיו,
ודאי שכדור היה ממיתו קודם שהיה זוכה בתהילה, ילדו היה מת על פניו, ואשתו
היתה בוגדת בו. והנה השיר הזה כך פתיחתו:

Ein Stueck des Lebens war vertauemt,
Das beste Glueck hab' ich versauemt,
Die Winde sausen durch die Stoppeln
Ich moechte meine Schritte verdoppeln

וכך שיעור-תירגומו; פרק חיי חלף בחלום, את מיטב האושר החמצתי, הרוחות
דוהרים [הומים] בשלף, הייתי רוצה להכפיל את
צעדי.

לאמור, הטעות שנפלה בזכרונו של הרצל הטילה בשירו של לנאו שני
שינויים — אם לא נשער כי הטילם מדעת — השינוי האחד שהעמיד את הרוחות
על רוח; השינוי האחר כי תחת אשר יכתוב: הייתי רוצה, כתב: אני
מוכרח. שינויים אלה, שהוטלו בצמד החרוזים, כשהוא מנותק מגופו של השיר
וענינו, עשו את שני החרוזים כמימרה, שהיא כברייה בדילה לעצמה, ורוחה
וכוונתה שונים משל מקורה. מעשה-אמנציפציה זה עשה זכר שיר כמשל לנמשל —
אספקלריה של הקברניט, שהכל משועבד לו להחשת דרכו והצלחתה.

ירושלים, אור תשי"ך

האוטופיה הציונית

מאת אחיספר

א.

הכותרת שהצבנו למאמרנו אפיינית היא ורבת משמעות היא להגדרתה של האוטופיה מזה והציונות מזה. בדרך כלל מופיעה האוטופיה כניגוד מהותי למציאות. לאמור: מציאות שאינה מעלמא הדין. זוהי הוראתה המילולית. ברם איתרע מולה של התנועה הציונית בראשית צעדיה שנעשתה צירוף-לווי לאוטופיה. הצירוף: „האוטופיה הציונית“ לא שינה את מעמדה בעיני מתנגדיה, אלא ששוח-ריה הוסיפו לה ביאור: „אם תרצו אין זו אגדה“.

המטבע של לעג וזלזול שטבעו מארכס ואנגלס על „הסוציאליזם האוטופי“ בניגוד ל„מדעי“, שלהם, עשה הרבה, מדעת ושלא מדעת, לטבוע גם על הציונות חותם אוטופי, לא מדעי, כלומר, שאינו בר-ביצוע. ומן המפורסמות שאין כ„מדעי“ נוח ויאה לביצוע. ברם נסיון הדורות האחרונים לימדנו לקח מאלף מה דמות לו לאותו „סוציאליזם מדעי“ במציאות. ואף שאין זה מעניננו כאן, הרי מן הראוי לציין שיחס של לעג וזלזול נודע מצד גדולים וטובים לגבי התנועה הציונית. נוהגים היו אלה לראות את הפער הגדול שבין ה„אוטופיה“ והמציאות, פער שאינו ניתן, לדבריהם, לגישור. והדברים מרובי משמעות גם בימינו אנו, כמו בעבר — אנשים העומדים בתוך שתי רגליהם בתנועה הציונית ויחד עם כך רואים אותה כאוטופיה, שאינה בת-ביצוע.

בכך הקדמנו את המאוחר. דומה, שהדיון במהות האוטופיה הציונית יש בה משום אקטואליות מיוחדת ואף יש בה משום גילוי אחד הקווים הטראגיים ביותר בתולדות התנועה הציונית מראשיתה, והוא הקו העובר כחוט השני בכל שלביה של היסטוריה זו עד ימינו אלה. אף נוסף, שבדרך כלל קיים סוג מקביל לאוטופיה והיא הפובליציסטיקה, שהרי כל עצמה ומהותה היא דרישה לתיקון פגמים ולעקירתם ולטעת במקומם תיקונים מועילים ומשופרים. ודאי שלא מעטים היסודות בפובליציסטיקה הגובלים באוטופיה. אולם היחס לפובליציסטיקה אינו מלווה אותו לעג כדרך שזכתה לה האוטופיה. ודאי שהאוטופיה מרחיקה לכת מהפובליציסטיקה. אך מאידך קיים צד שווה בהם: שניהם רוצים לכוון גשר בין הרצוי והמצוי, ושעה שהאוטופיה מדגישה את הרצוי על חשבון המצוי, חילוף הדברים בפובליציסטיקה המרותקת כביכול יותר למציאות. ואפשר לתת סימן

נוסף בשוני ובהבדל שבין אלה: שעה שבאוטופיה אך זיקה רפה בין הסיבה והמסובב מדגישה הפובליציסטיקה את הקשר הסיבתי האיתן. אולם הכל יודעים בסופו של דבר שאף קשר איתן זה אינו אלא למראית עין.

ב.

החיבורים המרובים, בעברית ובשאר לשונות, שתיארו לפני עשרות בשנים את חזון תקומת מדינת ישראל, אינם שונים במהותם מכל הספרות בת הסוגים האחרים והמגוונים, שהצמיחה התנועה הלאומית הציונית — אף היא כמעט בכל לשונות העולם. מה הם ראו בדמיונם ארץ ישראל על קיבוץ הגלויות שבה, אף דובריה הרשמיים והבלתי רשמיים של אותה תנועה כך. ההבדל היה אך בגוון „המעשי” ששיוו אלה ואלה לפרי חזונם זה. אפשר והפובליציסטיקה הלאומית הדגישה את הדרך למטרה, שעה שהאוטופיה ראתה לפנייה את המטרה עצמה והשתעשעה בה, משל לא רצתה שדרך רבת-חתחתים זו תקדיר לה את חמדת המטרה הנכספת. מאידך גיסא יודעים ואף יודעים אנו מה ערך ל„מעשיות” זו של רובן ככולן של התכניות המעשיות שהרו והגו מיטב ראשי התנועה במשך תקופת-הבראשית של התנועה. המעיין בתכניות המעשיות של ראשוני המבשרים מוצא שהממש בהן כמוהו כאפס. את זאת חזו ביחוד היהודים שישבו בארץ ישראל ועל כן התנגדו רובם ככולם לכל התכניות ליישוב ארץ ישראל שיצאו מידי אלה שלא הכירו את תנאי הארץ ואף רחוקים היו מעולם המעשה. וזה שנים שתכניו-תיהם של הראשונים לציון מעוררות את החשד בלב המעיין בהן, שכל הלבוש המעשי שלהן לא בא אלא לשמש כעין תריס כנגד הלעג של המפוכחים למיניהם, שהטילו ספק באפשרות התגשמותן.

ומאידך אותם המחברים של אוטופיות, המדגישים, שלא נתכוונו אלא לרומן שעשועים, יש וודאי היה להם שהם עומדים על קרקע האיתן של המציאות. משום כך מדגיש הרצל במבואו ל„מדינת היהודים”, שאין תכניתו כלל וכלל בגדר של אוטופיה, שעל כן לא הלבישה צורת רומן, דבר שעשה לאחר שלוש שנים, כשגמר בדעתו לכתוב את הרומן הציוני שלו „אלטניילאנד” (1899).

מכאן אתה למד כיצד מיטשטשים כל התחומים והגדרים שאתה רוצה להטיל בין האוטופיה הציונית מזה לבין הפובליציסטיקה „האחראית”, שכל-כולה מציאותית כביכול ומבקשת את הדרכים והאמצעים המקובלים בעולם המעשה לשם ביצוע החזון הציוני הלאומי. והנה יד הגורל היה בדבר והפובליציסטיקה, שנוקקה לזמן ולנסיבותיו, נשארה מחוץ לתחומם, והאוטופיה, התלושה, הנתולה לכאורה כל ממשיות, היא שנתערתה בסופו של דבר בקרקע המציאות. אין לפנינו דוגמה בולטת יותר לכך, מאשר פולמוס אחד-העם-הרצל, הוא הפולמוס המשקף יפה את היחס ההדדי שבין הפובליציסטיקה לאוטופיה בתחום הלאומי והציוני. פולמוס זה שייך לתחום ההיסטוריה ואינו, לפי הדעה הרווחת, אלא ענין לרושמי רשומות בלבד. ברם יפה יעשו כל אלה היושבים בשעה זו על מדוכת

הציונות והמדינה אם יחזרו ויזקקו לפולמוס זה, שאין כמותו לאקטואליות בימינו אלה, ימי חיפוש דרכים לגישור גשרים בין מדינת ישראל לתנועה הציונית והסתדרותה. ידוע, כי רבים בימים ההם ולאחריהם הסתייגו מן הפובליציסטיקה של אחד-העם, אולם למעשה ניצח הלך-הרוח האחד-העמי. הספקנות והשיקול המתון אם יכולה ארץ ישראל לפתור את שאלת ישראל בגולה (ראה המשאל על כך שערך המשורר יעקב כהן לפני כשלושים שנה בכרכי "התקופה" האחרונים, שנערכו על ידו) היו לקו לתנועה הציונית מאז וכל שעלו לארץ ישראל עלו מכוחה של אותה סיסמה אוטופית: "אם תרצו אין זו אגדה" ובניגוד לכל שיקוליה המכובדים של הפובליציסטיקה הוהירה, שהטילה לעולם ק"ץ טעמים נגד כל פסיעה בכיוונה של ציונות ההגשמה.

הקורא עתה בעיון את דברי הפולמוס של אחד-העם נגד הרצל וחזונו "האוטופית", קשה לו להשתחרר מן ההרגשה שהנה לפנינו פובליציסטיקה שקולה שהמציאות היא נר לרגליה מחד ואוטופיה שאינה יודעת כלל היסוס מהו וגומעת על מרחקי העתיד בקלות יתירה מאידך. אולם צא וראה מה שעשועו בחר לו שר-ההיסטוריה — הוא עשה את האוטופיה מציאות, וחלף-עבר על פני הפובלי-ציסטיקה המפוכחת והמציאות כביכול והניחה מאחוריו, בתחום שאין כמותו רחוק מהמציאות.

ג.

שאלה גדולה שאל אחד-העם: "ואם יצאו בבת אחת המונים המונים, כפי הדרוש למעט מספרם (של היהודים) בגולה, כלומר מאות אלפים בכל שנה — איך יוכלו המונים אלה להתיישב ולמצוא מחייתם תיכף בארץ קטנה ושוממה, שעדיין אין כמעט כלום, שמקורי הכלכלה בה עדיין סתומים וחתומים ואינם יכולים להיגלות אלא לאט לאט, על ידי נסיונות מרובים ועבודה קשה, הדורשת זהירות ומתינות יתירה" וכו' וכו'? (כל כתבי אחד-העם בכרך אחד, עמ' שיג"שיד). כנגד דברים כדברונות אלה, שהצטיינו בעוז הגיונם נראתה תכניתו של הרצל כמגדל פורח באוויר. אולם עמדה לו להרצל זכות גדולה והיסטורית ותכניתו "הדמיונית" שימשה יסוד למדינה חיה, בונה ויוצרת.

עתה עם עריכת דברים אלה נסתיימה ועידת תנועת המושבים, הלא היא התנועה שהקימה מאות כפרים עובדים בכל פינות הארץ. בוועידה זו נשמעה זעקה אחת גדולה ומרה: הייצור החקלאי העברי גדל ועצם למעלה מכח קיבולה ותצרכתה של המדינה. למקרא דיונים אלה מתבקשת ממילא האימרה הנזכרת של אחד-העם, שכן היא מסמלת את רוח המעפילים למיניהם שמרדו בשיטת המתינות והגיעו בכח האוטופיה להישגים ריאליים עד מידת רווייה.

כאן ניצחה האוטופיה ועתה אינך יודע כבר מהי אוטופיה ומהי מציאות, זולת ההבדל בעבר, בהם טבע אחד-העם אימרה זו ביחס להרצל. למותר להוסיף שמרובים היו המומחים הגדולים, יהודים ולא יהודים, שהוכיחו באותות ומופתים שהארץ אינה מסוגלת לגדל אפילו תתול נוסף (מעשה שהיה). אולם כנראה שאין

עצה ואין תבונה נגד האוטופיסטים המורדים והכופרים במציאות — והיא המרידה שהביאה מקץ יובל שנים ל"מדינת היהודים" האוטופית. למדינת ישראל הממשית. גדול ועצום הניגוד בין האוטופיה לפובליציסטיקה וביחוד לזו מסוגו של אחד-העם. ואם הזכרנו את האוטופיה של הרצל — ואי אתה יודע להבחין בין "מדינת היהודים" לבין "אלטנליאנד" — הרי זה אך דוגמה אחת לכל יתר מחברי האוטופיות הציוניות. הרי למשל האוטופיה של הרב ח. פירר מנדס, מראשוני הציונים בארצות הברית ובניו יורק: Looking Ahead, שיצאה בשנת 1899. הוא מדבר שם בכרוז לכל תפוצות ישראל לעלות ואין לבו נוקפו שמא תיתקל עלייה המונית זו בכל אותם המכשולים שאחד-העם חושש מפניהם בדבריו הנזכרים, אלא מוסיף ואומר: "משונה, אולם עובדה היא, כי כל העולים נקלטים בעבודה". אוטופיסט אחר, איצ'י פרנהוף, שפירסם את האוטופיה שלו סמוך להופעת "מדינת היהודים" של הרצל, מי שהיה הראשון שקרא למדינת-היהודים יצירת דמיונו בארץ ישראל בשם: "ישראל", כותב אף הוא: "שם במדינתנו נותנים לכל אחד מאכרי ישראל חלקת אדמה, דירה נאה, פרה טובה וכו' והנם עובדים בכל מאמצי כוחם להוציא לחם מן האדמה. חייהם הטבעיים מתפתחים וסימני התאורחות נראו במו; הישראלים והישראליות חורשים, פולחים את האדמה, זורעים וקוצרים ודשים את יבול שדותיהם — — —". לדברי שניהם אין רעב בארץ והכל מתפרנסים מיגיע כפיהם.

לעומת זאת אנו שומעים מפי אחד העם: "מי ראה אמיגרציה גדולה ופתאומית כזו באיזו ארץ חדשה, אפילו אם היא רחבת ידים ואדמתה הפשית ונוחה לעבודה פשוטה ואדם אין בה — וכל שכן בארצנו, שאדמת זרע בה מעט, לפי ערך, וגם זו יש לה בעלים ועובדים אשר לא בנקל יעזבוה?" אמת, הדברים דברי טעם והגיון הם. אולם מה ערך להם לעומת החלוץ בעמק יזרעאל, עמק הירדן ועמק בית שאן, מרחבי הנגב והגליל, שהפך אדמות שוממות, ללא כל ישובי אדם, לישובים פורחים. היכלו אלה לשאוב עוז ואמונה מפובליציסטיקה זו שאינה מתרוממת ממעל למציאות האפורה וממעטת את דמות החזון? והאם לא היתה זו האוטופיה שהלהיבה ורוממה את רוח החלוציות שנאבקה עם המכשולים ויכלה להם?

ולא בכדי התדיין אחד מראשי המדברים בפובליציסטיקה של העליה השניה, יוסף אהרנוביץ עם מורו ורבו הנערץ אחד-העם, וסיים התדיינות זו בפסוק המופלא: "המרכז הלאומי לא ייבנה על ידי פקחים, כי אם על ידי מורדים במציאות". ואלה המורדים במציאות הם הם שיצרו מציאות חדשה, אוטופית, שהיתה כה מנוגדת למציאות.

ד.

פסוקו זה של יוסף אהרנוביץ המשך הגיוני הוא לפסוקו הקלאסי של הרצל: "אם תרצו אין זו אגדה". אולם פסוקים אלה היו בבחינת מענה רופף וקלוש ביותר לטענותיו הקולעות של אחד-העם. הוא טען: או שרוב היהודים

יישארנו בגולה ואז תוסיף להתקיים שאלת היהודים או שרובם ככולם יעלו לארץ ישראל — והרי זה בלתי אפשרי בשל קשיי הקליטה וכו'. לא כן סבורה האוטופיה. פירורה מנדס קובע בפשטות, שכל היהודים בתפוצות קיבלו הודעה כי רשאים הם להישאר בארצות מושבם ולהיות אזרחים טובים ונאמנים בהן, תוך מרות רוחנית לארץ ישראל, אם יש הכרח בדבר, אולם אין להם להסיח מן הדעת כי ישיבתם בארצות אלה היא ארעית וזמנית בלבד.

התנועה הציונית הזהירה תמיד על העלייה המבוהלת והתריעה על רוב הקלקלות הכרוכות בה. אולם אנו יודעים מסיפורי עולים מכל תקופות העלייה, כיצד עלו אלה על אף הקריאות: „אל תעפילו“ — והם סיפרו זאת לאחר שנים בנעימה של סיפוק, על שלא נשמעו לקריאה הגיונית ומפוכחת זו, וביחוד מרבים לספר על כך אנשי העלייה השניה, שכן היתה זו עלייה אפיינית וטיפוסית של חריגה מגדרי נסיבות הציונות באותם הימים.

אחד־העם נודעזע ביותר מתיאור הרצל על העלייה ההמונית לארץ ישראל. הוא מביא בביקרתו פיסקה זו, המדברת, לדבריו, בעדה: „בכל יום ויום (ההדגשה היא של אחד־העם) היו באים לחופי הארץ מחמש מאות עד אלפיים איש, כולם עניים, שלא הביאו עמם כלום, זולתי כוח ידיהם וכשרונם לעבודה וצריך היה להספיק צרכיהם ולשלחם תיכף למקום הנועד להם איש איש לעבודתו, מי לעבודות האדמה ומי לעבודות אחרות — — —“. לא ראה אחד־העם את שחזה הרצל האוטופיסט, שדבר זה עתיד להתקיים מקץ יובל שנים, על אף אי־ההגיון שבדבר, שכן נצח ישראל בגולת אירופה שיקר באכזריות שטנית ולעומתה זוהרת כאבן־יקרה פיסקה זו, שנעשתה מטרה לחיזיה של הפובליציסטיקה הקלאסית שלנו.

הבו גודל לאוטופיה הציונית שבדמותה ובצלמה נוצרה והוקמה מדינת ישראל.

ברכת-הפרידה של הרצל אל ציוני אמריקה

מאת חיים אורלן

המכתב הזה נכתב כחדשים לפני מותו. זוהי תעודה עצובה מתקופת משבר קשה בתנועה הציונית, מימי מאבקו של הרצל על הצלת מפעל חייו, הצלת שלימותה של ההסתדרות הציונית, מאבקו על עמדתו בתנועה, ונוסף לזה גם מאבקו על חייו עצמם. הברכה שהוא ברך את הפיديرאציה הציונית באמריקה, שנתכנסה אז בקליבלאנד, הריהי איפוא ברכת פרידתו האחרונה מאת ציוני אמריקה, ובה גם משאלתו וצוואתו האחרונה: לשקוד על שלימות התנועה.

הרצל פותח את מכתבו בדברים שבהם הוא משתדל לבטל את חששותיהם של "ידידינו בכל העולם" לגורל ההסתדרות הציונית מחמת הצעת אוגאנדה, שהוצעה על-ידו לפני הקונגרס. הוא מסביר, שכל אותן החששות יסודן באי-הבנה: ראשית, היתה זו חובתו, שהוא נאלץ למלאה, להביא לפני הקונגרס את הצעת הממשלה הבריטית לעם ישראל, שהוצעה להסתדרות הציונית, ולא היה רשאי לדחות את ההצעה הזאת ולא להביאה לפני הקונגרס, שרק הוא יכול להחליט בעניין זה. ושנית, אין בהצעת אוגאנדה משום הצעת תחליף לארץ-ישראל, אין זה אלא מקום מקלט דחוף בשביל המוני העם הצפויים לחרב הפוגרומים, שיש להצילם בעוד מועד, ומה גם שאין בה משום ויתור מצידו על תכנית באול, על ארץ-ישראל, וכאן באה העדות המרעידה, שהוא מעיד בה על עצמו, שהרי נשבע מעל במת הקונגרס: "אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני!" —

הרצל חוזר ומדגיש את חשיבותו הלאומית של הקונגרס והחלטותיו, זה בית-היוצר לכוחנו הלאומי, שרק בו, בציות להחלטותיו, טמון כוחנו. כדי להגיע לתכליתנו הלאומית זקוק עם ישראל לכוח רב, ורק הקונגרס יכול ליצור אותו. בין כה וכה, בין שהקונגרס יקבל את ההצעה ובין שלא יקבלה — העובדה, שהמעצמה האדירה ביותר בעולם פנתה בהצעתה אל העם היהודי על-ידי הקונגרס, מוכיחה את חשיבותו כמוסדו העליון המוכר של עם ישראל, ומחייבת את העם להתאחד סביבו.

האחדות הלאומית — אותה ציווה הרצל בברכת פרידתו זו כתנאי הראשון להתגשמות גאולת ישראל.

עם זה ראוי לציין, שהצעת אוגאנדה נראתה להרצל כחשובה בעיקר כתכ-סיס של מיקוח דיפלומטי עם ה"שער העליון", כדי להוריד מן השער... זה היה

ה"נשק הסודי" כלפי השולטן, שהשתמש בו עוד בראשית דרכו. במאמר ב"ברלינר טאגבלאט" (4 בינואר, 1898) כתב הרצל, שאם תורקיה תסרב לעזור לפתרון הציוני בארץ-ישראל — "נצטרך לחכות עד גמר תהליך ההתפוררות (של הקיסרות העותומנית. — ח. א.), או לבקש לנו ארץ אחרת". הרצל הסביר את כוונתו במאמרו זה במכתבו אל הפרופ' שפירא: "אל נכון ניחשת, כי ההערות ב"ברלינר טאגבלאט" כוונתן היתה רק לומר לדיפלומאטיה התורקית, שאין אנחנו תלויים בארץ-ישראל. בינינו לבין עצמנו הרי יודעים אנחנו, שאנו תלויים בה ואיננו יכולים ללכת לשום מקום אחר — — — — — אננו נאלצים למסור הצהרות מעוררות מבוכה, אך בינינו אסור שיעלה ספק בציון" ("איגרות הרצל", כרך ג', עמ' 76). ואמנם הרצל לא שעה להצעות השונות של מקומות תחליף לארץ-ישראל — לאדוארד גלאור והצעתו לייסד מדינה יהודית בתימן; לדוד טריטש והצעת קפריסין ולכורש (סירוס) אדלר ותכנית ארם-נהריים וסוריה — עד שבאה הצעת אוגאנדה, שהיתה רצינית למדי, כדי לעורר עליה את דעתה של ממשלת השולטן הסרבנית, שהגיע הרצל במשאו ומתנו איתה אל "קיר אטום".

הרצל נמנע מרמוז על הגימוק הזה במכתבו אל ציוני אמריקה.

(המכתב הזה מתפרסם כאן, בפעם הראשונה בעברית, מתוך קובץ הזכרון האנגלי "תיאודור הרצל", שיצא בעריכת מאיר ווייסגאל, ניו-יורק, 1929).

לועידת הפדרציה של ציוני אמריקה
המתכנסת בקליבלאנד, אוהאיו.

חברים נכבדים,

אתם מתכנסים שוב אחרי עבור ימים מלאי חששות רבים. ידידינו בכל העולם סבלו מיראה, שההסתדרות הלאומית למען השלמת המפעל הלאומי, שנוצרה בקשיים כה מרובים, עלולה להיות נפגעת. סיבת הדאגה הזאת היתה אי-הבנת הצעתה של הממשלה הבריטית.

היינו נאלצים להביא לפני הקונגרס את העובדה, שהממשלה האנגלית הציעה לנו שטח ארץ בשביל אחינו הסובלים, כי לא היינו רשאים לדחות את הלחם שהוצע לעניינו. אולם אין איש רשאי להסיק מזה, שהסתלקנו מתכנית באול שנוסחה על ידנו. הצטערתי צער עמוק בראותי שהובן, שאני ויתרתי על ארץ ישראל. השתדלתי בנאום הסיום שלי להשקיט את כל התעמולה בחזרי על שבועתנו העתיקה.

אפריקה המזרחית אינה מציעה לנו שום פתרון של הבעייה היהודית. השאלה היהודית נשארת. אולם התכנית הזאת עשויה להציל בשביל בית-ישראל את עניי ההמונים הנדכאים כעת בתנאים המדיניים והכלכליים, שעלולים באופן אחר להיות אבודים לנו. אין שאלה מדינית כה מסובכת כשלנו, אך לא קבלנו שום מתנת נדבה ושיטתנו אינה שיטת פילאנטרופיה. אין אומה מקבלת פילאנט-

טרופיה, והשיטה שלנו היא — לאומית. כאומה נכנסנו במשא ומתן עם הממשלה הבריטית, וכאומה נמשיך לטפל בעניינים האלה. החשיבות שבשאלת אפריקה המזרחית היא בעובדה, שהקונגרס הוכר רשמית על־ידי המעצמה המדינית הגדולה ביותר בעולם כמייצג היהודים. ההיסטוריה שלנו אינה יודעת דוגמה כזו, ולכן טוב ונכון היה, שהקונגרס הגיע להחלטה לשלוח ועדה כדי לאסוף את החומר בשביל החלטה מעשית בעניין הזה, כדי שעמנו ידע את הדבר לאשורו וכדי שמסקנותינו תהיינה מבוססות על עובדות ולא על פראזות. זוהי חובתנו בעבר ובהווה לקיים כהוגן את החלטת הקונגרס, כשם שהיתה חובה על אסיפת הועד הפועל הגדול להבטיח את אחידותה של הסתדרותנו, בהבטיחה להוציא לפועל את החלטת הקונגרס. האסיפה מילאה את תפקידה בקבלה החלטות ידועות למדי. החלטת הקונגרס הששי לשלוח ועדת חקירה לאפריקה המזרחית נשאת איפוא כפי שהחלט על־ידי הקונגרס, ואחידותה של הסתדרותנו מובטחה. אנו משתוקקים שהציונות תתקדם, שהציונות תהיה המייצגת את העם היהודי. מדוע אנו רוצים בזה? כי אנו מאמינים, שכדי להגיע לתכלית גדולה, דרוש כוח גדול. שום ארגון פרטי ושום אסיפה אין ביכולתם להעניק את העצמה הזאת, רק ארגון העם יכול להביא את הכוח הזה, והאמצעי ליצור אותו הוא הקונגרס.

חברים יקרים, אני מברככם מקרב לב. אני מצפה מעובדיכם לא זאת בלבד, שההסתדרות באמריקה תצעד קדימה, אני גם מקווה שהפדראציה של ציוני אמריקה, כפדראציות האחרות, תקדיש תיכף את תשומת לבה לטשטש את החבלות שנגרמו לענייננו בחדשים האחרים בסירובו של איזה חלק (מהתנועה הציונית. — המתרגם) לציית לפקודת הקונגרס, להגן על החלטות הקונגרס ולהרבות את התעמולה למען רעיוננו הלאומי.

בברכות ציון

ת. הרצל

פְּתִיחַ לַמִּדְוָה

מאת ג. קרסל

הרבה דרכים לה למדינת ישראל העצמאית, שקמה בתיו שין חית. ברם, איתרע מזלנו וההיסטוריוגראפיה המודרנית צימצמה דרכים אלה עד למינימום ועל ידי כך קוצצו שרשים רבים שהיו מצויים בשפע במציאות, אולם חסרו משום מה בכתיבה היסטוריוגראפית זו. אפילו ונזכרו לא נעשה הדבר אלא דרך אגב, משל נחפזים בתחנות-הביניים הקצרות והקטנות לתחנה הגדולה והעיקרית, וצר, שהעין המנוסה של גדולים וטובים לא הבחינה בתחנות-ביניים „אגביות“ אלה. בספרי הגדול על פתח-תקוה, שיצא לפני שבע שנים ומעלה, ניסיתי לסטות במקצת מהיסטוריוגראפיה רשמית זו ולהראות על דרכים ושבילים שהובילו מהישוב הישן לחידושו של הישוב העברי בארץ ישראל בערים ובמושבות — והיה הדבר הזה מעין חידוש. עתה כובשת לה הכרה זו קמעה קמעה את לבות הרבים וישוב מקופח מבחינה היסטורית בא עתה על תיקונו ובשילוב הנכון והנאות של תולדות הישוב. עתה אינו קיים עוד, מכל מקום לא בחריפות כזו, החתך בין הישוב הישן והחדש, ובמקומו באה הרציפות, וכפסע מרציפות זו במאה הי"ט לרציפות של המאות הקודמות.

בשרשרת זו, הנמשכת מימים ימימה, למדינה, ודאי שראויה עליית תלמידי הגר"א, שזה מקרוב מלאה לה מאה וחמשים שנה, לתפוס מקום נכבד. ואכן צאצאי עלייה זו, המהווים משפחה גדולה במדינה וגם מחוצה לה, העלו תאריך זה כראוי. ואין כל ספק שכל הבא לשרטט קווי-יסוד בתולדות הישוב החדש בארץ ישראל הכרח לו לייחד מקום חשוב לעלייה זו.

א. עליית תלמידי הגר"א

ידוע ומפורסם שעליית החסידים קדמה לעליית מתנגדיהם, כשם שפחות ידוע, שעליית-זוטא של תלמידים וקרובים לגאון מוילנה קדמה אף היא לעלייה ה„רשמית“ מלפני מאה וחמשים שנה. אף אין להסיח מהדעת, שעליית החסידים, ככל שזכויותיה מרובות ליישוב הגליל, כן פחת ערך פעלה עם שקיעת הישוב העברי בגליל לאחר הרעש בתקצ"ז (רעידת האדמה בצפת) וראשית העתקת המרכז לירושלים. כאן החלו הפרושים האשכנזים (כינויים של תלמידי הגר"א) לתפוס המקום הראשי והראשון בישוב האשכנזי ולפרוש כנפי שלטונם גם על החסידים, דבר, שגרם לאחר שנים למריבות ומחלוקות קשות בישוב (ביחוד

בראשית שנות הששים ואף לאחר מכן). הטעם לעליונותם זו של הפרושים האשכנזים הוא קודם כל שאלה הוציאו קומץ אישים בעלי מרץ עשייה מחד וגדולי תורה מאידך. טעם אחר הוא שאלה נצטרפו שיכבות אשכנזים אחרות, אף הן מתנגדות לחסידים, הלא הם תלמידי גאון אחר, רבי משה סופר, רובם ככולם יוצאי הונגריה. לימים נצטרפו לשתי שיכבות אלה קצת עולי גרמניה, שהיוו אמנם תמיד שיכבה מיוחדת, אולם שיתפה פעולה עם אלה ולא עם החסידים. באופן כזה היו תלמידי הגר"א מעין נוקדה מרכזית ונקודת משיכה לכוחות יוצרים ועל כן צמחו מהם, מראשית בואם לירושלים, כל אותם המעשים והמגמות, שהביאו קמעה קמעה למהפכה בחיי הישוב.

ישוב „ישן“ זה — אף הוא מן המושגים המסולפים של ההיסטוריוגרפיה הישוב האשכנזי בירושלים החל להכות שרשים אך בשליש הראשון של המאה הקודמת, לאמור, הוא היה חדש וחדש בירושלים, לעומת הספרדים ושאר העדות שחיו שם מאות בשנים. וראוי לציין כאן זכותו של חוקר צעיר, לא־אשכנזי, מאיר בניהו, בנו של ה„ראשון לציון“ הרב נסים, שנתמחה בשנים האחרונות בחקר הישוב ותולדות חכמי ספרד ותולדותיהם, שהקדיש זה מקרוב מחקרים חשובים לקורות הישוב האשכנזי בירושלים (בקבצי „ספונות“, של מכון בן צבי, הנערכים על ידי נשיא המדינה ומ. בניהו). מכאן מתברר כיצד נפתל ישוב אשכנזי זה, בתקופות שקדמו לתקופה הנדונה כאן, להיאחו בירושלים בכל מחיר.

ברם נסיונות אלה לא הוכתרו בהצלחה. בראשית המאה ישוב בירושלים אך מתי מספר אשכנזים, שבקושי נצטרפו למנין. ואם לאחר מכן התרבה מספרם הרי יש לזקוף את הדבר לעוז רוחם של בני חוג תלמידי הגר"א, שלא נרתעו מכשלונות קודמים ועלו לירושלים והשתרשו בה.

רבי מנחם מנדל משקלוב, שעלה בתקס"ח (1808), והיה בפותחי עלייתם של תלמידי הגר"א, תלמיד מובהק היה לרבו ומורו הנערץ, הגאון מוילנה, וכך הוא מספר על עצמו: „דע כי באמת בער אנכי מאיש — — — אך את שפלותי ראה ה' והביאני לבית אדוני מורי הגאון החסיד, רבן של כל בני הגולה מוילנא. וה' נתן לי חן בעיניו ושימשתי אותו בכל כוחי. וכל השתי שנים פחות שלישי שהייתי אצלו לא זזתי ממנו ואחותיו ולא ארפנו, ולא משתי מתוך אהלו יומם ולילה — — — ופתח הוא מפתח החכמה, ואמר כמה דברים יקרים, גם מה שאמר לפני אחרים שמעה אזני ותבן, ובניתי על זה בנינים גדולים ועמוקים — והן שעמדו לי וזכותו וזכות אבותי וזכות עמו ישראל עמדו לי להביאני ארץ הקדושה ולקבוע דירתי בעיר הקודש צפת“.

כאן לפנינו גילוי אחד מרבים לשבילים שהובילו מוילנה לארץ ישראל ומאוירת הגאון לאוירתה של ארץ ישראל. ברם כיסופים נאצלים הכרח להם „להתמקם“ באוירת המעשה — והיא האוירה שלא היתה נוחה ביותר לעלייה „מתנגדית“ זו. בגליל, היינו בטבריה ובצפת, משלו בכיפה החסידים, בראשותו של ר' אברהם מקאליסק, שהיה המוציא והמביא בכל עיני האשכנזים (והחסידים היו

נציגי האשכנזים (בישוב), ממילא מובן שהחיכוכים לא איחרו לבוא. לשוני המהותי בין חסידים ומתנגדים נוסף הרקע החמרי. המקור הכלכלי היו אחינו בחוץ לארץ, שהזילו תרומותיהם לשומרי הישוב הנאמנים והמסורים. ואם נביא במנין שליטא ורייסין, מקורות תרומות החסידים, היו קיני "התנגדות" חשובים, נבין יפה שאלה ואלה לא יכלו לדור בכפיפה אחת, שכן מיד החלו טענות ומענות לחוץ לארץ על "קיפוח" ב"חלוקה" וכל כיוצא באלה המריבות, שהן תוצאה הגיונית וטבעית לכל האמור.

מצב זה חייב איפוא שני צעדים מרחיקי לכת: סידור נאות של התרומות מחוץ לארץ וחלוקתן הצודקת במידת האפשר, ומציאת מקום-ישוב חדש, שלא יתחככו אלה באלה. תחילה ניסו תלמידי הגר"א לתקוע מושבם בטבריה, ומשלא יכלו למצוא לשון משותפת עם הספרדים מזה ועם החסידים מזה, עברו לצפת. אולם אף כאן לא האיר להם המזל, שכן "לא יכול היה (ר') מנחם מנדל לחיות יחד עם חסידי וואלין, מפני שינוי המנהגים שבינו לבינם, כי היה נוהג כמנהגי רבנו גאון עולם הקדוש רבי אליהו מוילנא". ברם שפר גורלם כאן בצפת, שמצאו לשון משותפת עם הספרדים. כאן הושקעו מאמצים לביסוס הישוב האשכנזי החדש הזה וכן שוגרו אגרות ודברי התעוררות למשיכת עולים ורעים לדעה. ואלה באו, אם לא בהמונים, מכל מקום במספרים ניכרים, במידה שישוב זה גדל משנה לשנה. רבי חיים מוואלוז'ין, שהיה מכמה בחינות הרועה הרוחני לאחר פטירת הגאון (יסוד ישיבת וואלוז'ין היה כידוע לשם מלחמה חיובית בחסידות, כלומר, להחזיר ללימוד התורה את המקום הראוי לו בחיי העם, דבר שהחסידים הפקיעוהו ממקום ראשי זה) היה גם הפטרון של ישוב רעיו בארץ ישראל. ואכן מסופר לנו על ידי אחד מאלה בארץ ישראל על גדול יגיעתו של גדול זה בהצלחתו של הישוב הצעיר: "מה ארבה לספר, אם לא יכילו כמה יריעות מה שהיה לנו ביגיעת הגאון דוולוז'ין (רבי חיים) ובחכמתו המרובה וצדקתו הנפלאה, עד שהעלונו לכוון ישוב חדש בפני עצמו להרב ר' מנחם מנדל, שנשלחו אליו עוד מאנשי תלמידי רבנו הגאון החסיד, לייסד פה בית מדרש על שם קודש הקדשים מרן הגאון — — —".

החלוץ המבשר קשר קשרים עם הנותרים בחוץ לארץ וההחלטה היתה ברורה ואמיצה: להציב יד ושם לגאון ובית מדרשו בארץ ישראל ולהוסיף לשם כך לשלוח תלמידים נוספים, לשם חיזוק עמדתם של המעפילים החלוצים הראשונים.

ההמשך לא איחר לבוא. מיד לאחר מכן, בתקס"ט (1809) הגיעה העליה העיקרית, השנייה, ובתק"ע (1810) העליה השלישית, ובה ר' ישראל משקלוב, שנעשה לאחר זמן קצר העושה והמעשה העיקרי למען הישוב האשכנזי הצעיר. הדוקים היו הקשרים בין וילנה וארץ ישראל ובכל מקום ציפו לידיעות מהנעשה במקום האחר. הבעיה העיקרית היתה: כיצד מבטיחים יסוד חמרי איתן לישוב האשכנזי-הפרושי, שעה שכל מקורות ההכנסה, היינו כספי ה"חלוקה", נחלקים

לאותם הכוללים, היושבים מקדמת דנא בארץ, הלא הם הספרדים והחסידים האשכנזים וכל שאר העדות המוכרות כותיקות בארץ ובישוב, ואשר להם אחים למוצא ולמולדת בחוץ לארץ. סידור זה הוטל על רבי ישראל משקלוב, האישיות המרכזית, שהוריש לאחר פטירתו את מורשת סמכותו לחתנו רבי ישעיה ברדאקי.

כל אותה הפרשה הארוכה והמייגעת של הבטחת מקום לעלייה חדשה זו בחלוקת כספי ה"חלוקה", שר' ישראל משקלוב סיפרה ברוב פירוט היא מחוץ לגדר עניננו, הפעם נעמוד על הגילוי העז והנאמן של פעילות בחוץ לארץ ובארץ לריכוז העלייה, ביסוסה ולהגדלתה משנה לשנה.

יסוד ומקור עיקרי לעלייה שימשו איגרות העולים החדשים לחוץ לארץ. בכולן מודגשת ההתפעמות לקראת הנוף וקדושתו. "הארץ — נאמר באחת האיגרות — מבשרת, הארץ מתעוררת, ארץ מה לשון אומרת: זכרתי ימים הייתי ממלכת גברת, ביד השם עטרת תפארת. גם עתה בי לא שום דבר נחסרת, בי התורה מתבררת, כי הנשמה משוחררת מעוונותיה — — — אמת, מה נהדרת ישיבת הארץ הטובה! אמת מה נפלאה חיבת ארצנו! אמת, מה נאה קודש, זיו הדר ישיבתה והליכתה, שבתה וקמתה, שלותה ושלמותה! גם בחורבנה אין דכוותה טוב עפרה ואבניה, טוב תבואתה ופירותיה וירקותיה, טוב זכות אוריה, טוב השגת תורתה, טוב ריבוי מצוותיה, טוב טהרת קדושתה, טוב הליכת ד' אמותיה, מצלת אנשים ומביאם לחיי עולם הבא".

וגדולה מזו, בני עליה אלה אינם מרחפים בעולמות העליונים בלבד. הם מעורים בקרקע ובמציאות ואף מספקים הם ידיעות מהנעשה והנשמע בארץ ישראל ובישוב ומפיגים תוך כך את החשש, המקנן בלבות הרבים, על שיעור הסכנות, הכרוכות בישוב ארץ ישראל ובעלייה. חששות אלה, טוענים הם, אין להם על מה שיסמוכו, שכן, "ברוך השם בכאן שלום ושלחה והשקט, ואנו יושבים שלום ושקטים, כן יתן השם יתברך עד שיהיה אצלכם כן, וברוך השם הולכים בשוק גדולים וקטנים ונשים בלי שום פחד וכן מחוץ לעיר הלכו כמה אנשים יחידים ואין שום פגע רע".

ואכן, החשש האחר, חוסר פרנסה, יש לו על מה להישען, שכן "האנשים שלנו" אינם יודעים את לשון הארץ והתושבים. ואף על פי כן אין המחיייה כאן ביוקר והאקלים אין למעלה הימנו. ואחד התלמידים המובהקים של הגר"א, איש העלייה השנייה, כותב בין היתר: "וברוך השם אני נתאזרתי בבריאות הגוף בארץ הקודש יותר מבחוץ לארץ". בנוסף זה כתבו גם רבים אחרים. ולמותר להוסיף, כי מבחינת התורה והעיסוק בה ודאי שיפה כוחה של ארץ ישראל ואין איפוא שיעור לדברי מהלל ושבח על טיבן וטבען של התורה והעבודה בארץ הקודש.

הישוב האשכנזי-פרושי ודאי שהיה מגיע להתפתחות גדולה בצפת, אילולי המגיפה שפקדה את הגליל והרעש שלאחר מכן. המגיפה פרצה שנים מספר לאחר העלייה ופגעה קשה בכל העדה ואף ברבי ישראל משקלוב מבחינה אישית —

כמעט כל בני משפחתו ניספו והוא עצמו היה נע ונד בין ירושלים, לשם נמלט, לבין צפת, לשם נמשך בכל נימי לבו ונשמתו. קשה היה עליו לעזוב את צפת לצמיתות, כדרך שעשו זאת אחדים מרעיו, שפילגו את הישוב האשכנזי-פרושי בין ירושלים וצפת, תוך הנחת אבן פינה לחידוש ישוב האשכנזים בירושלים.

חלוץ עליית תלמידי הגר"א לארץ ישראל, ר' מנחם מנדל משקלוב, היה גם החלוץ לעלייה לירושלים בתקע"ו (שלהי 1815). באופן זה אף נתפלגה המנהיגות: ר' ישראל משקלוב נשאר מנהיג העדה הנשארת בצפת ור' מנחם מנדל מנהיג העדה בהתהוותה בירושלים. עדה אשכנזית-פרושית זו בירושלים החלה במתי מספר ומאז גדלה וצמחה משנה לשנה. על ראשית זו של ר' מנחם מנדל בירושלים מצוי תיאור קלאסי של ר' אריה ליב פרומקין: "והגאון ר' מנחם מנדל בבואו לעיר הקודש בשנת תקע"ו ליצירה, וכן כל הבאים בעת הזאת, הוכרח להתחפש בשמלות הספרדים, והיה בודד במועדו בחדר הקטן, אשר אצלו למענו חכמי ורבני הספרדים. ומתחילה, בבואו שם, התפלל בבית הכנסת "בית אל", ביחד עם הספרדים, כי לא היה עמו מנין שלם, שיתפלל עמם כמנהגו — — — אחרי הימים באו מצפת אנשים אחדים מהאשכנזים, אבל עדיין לא היו כמנין שלם. ושכרו אחד מהספרדים, לצרפו למנין עשרה וזכה (אותו ספרדי) במנת חלוקה כאשכנזי, אשר קיבל הפרס ההוא עד יום מותו. ולפעמים הוכרחו לצרף קטן וספר בידו להשלים להם מנין עשרה".

פיסקה זו חשובה ביותר להבנת ראשית היאחזותה של עדה זו, ואכן לאחר שני שלבי עיקר בתולדותיה של עלייה זו: העלייה ולאחר מכן המעבר ההדרגתי מהגליל לירושלים, אנו באים לשלישי, שהיה יסוד מוסד להשתרשותה של עלייה זו בירושלים ואבן-פינה לצמיחתו של מרכז אשכנזי בירושלים, שחרג הרחק מעבר לתחום המצומצם של אשכנזים-פרושים, הכוונה לגאולת ה"חורבה", שכל כולה יש לזקוף על חשבון אותו חוג, שיצא מבני העלייה של תלמידי הגר"א.

משהגיעו ראשוני האשכנזים לירושלים, היו הם, כאמור, כמקודם בצפת, מיעוט שבמיעוט ועל כן היה צורך להתחיל הכל מחדש ולכוון כל הדברים האלמנטאריים, הנחוצים לישוב צעיר וביחוד שישוב זה מבקש להתפתח. בירושלים שמורה היתה עדיין המסורת של הישוב האשכנזי האחרון, קבוצת רבי יהודא חסיד, שביקשה מאה שנים לפני כן להתערות בירושלים וסופה שנתפורה לכל רוח (ראה על כך עתה מחקרו החשוב של מ. בניהו בקובץ "ספונות" ג"ד, שיצא זה מקרוב ליובלו של זלמן שור). אף הפעם נשקף גורל דומה, משני הטעמים האלה: א. חובות גדולים ורבים, רבצו על הקהלה האשכנזית מימי ר' יהודה החסיד, וכל ישוב אשכנזי שרצה לתקוע כאן יתד היה לו צורך תחילה לבוא לידי עמק השווה עם הנושים הערבים בענין החובות הנושנים, אך לא המבוטלים. עדה צעירה וחסרת אמצעים זו לא יכלה ליטול על עצמה פרעונם של החובות האלה. אולם נכספה לדור בחצר זו "דיר אל שיכנו", המוחזקת בידי הערבים.

תקצר היריעה לפרט רוב השתדלות הפרושים-האשכנזים אצל חצר המלוכה בתורכיה ואצל כל מרובי ההשפעה עד שלבסוף הוכתרו בהצלחה והושג „מאמר המלך“ בדבר שיחרור החצר מהחובות והפרושים-האשכנזים קיבלו לרשותם חצר זו, ראשיתו של מרכז משלהם, שגדל והלך משנה לשנה וביחוד משהוקם על תילו בית הכנסת המפורסם, הוא בית כנסת ה„חורבה“, שהיה במשך עשרות בשנים פארה של ירושלים העברית העתיקה וחרב עם נפילת העיר העתיקה בימי מלחמת השיחרור בתש״ח.

המנהיג ר' מנחם מנדל גפטר בתקפ״ז (1827), אפייני הדבר שהוא העריך מאין כמוהו ערכה של גאולת חצר ה„חורבה“, שכך הוא אומר: „ויקטן זאת בעיני ה' והביאני לירושלים עיר קדשנו, וקבעתי בעזרת השם בית המדרש ובית כנסת לתורה ולתפילה ועתה עזרני ה' להוציא את החורבה בירושלים, שהיתה של אחינו האשכנזים מימי קדם, יותר ממאה שנה, ונהפכה לזרים ולנכרים ונעשה חורבה ושוממה — ועתה ברוב רחמי וחסדיו הוצאתי מידם — — —“.

שנים רבות עברו מפטור החובות עד לראשית העבודה בחצר בפניו האשפה ובראשית תקצ״ו נחנך בית הכנסת הראשון של הפרושים-האשכנזים בירושלים. והיה בכך משום סמל שחנוכת בית הכנסת הראשון חלה בימי הרעש בצפת וריבוי הנמלטים מהגליל לירושלים מבני העדה האשכנזית-פרושת. אלה מצאו כבר מרכז מעט בירושלים ובכך החלה התרוקנות הגליל מהפרושים-האשכנזים ועלייתם בהמוניהם ירושלימה. חורבן הגליל עשה איפוא הרבה לשיי-קומה של ירושלים וביחוד אמורים הדברים בישוב האשכנזי, מיסודם של תלמידי הגר״א.

בכך מסתיים השלב הראשון והעיקרי בהיאחזותם של הפרושים-האשכנזים בגליל ובירושלים ודומה שאך בירושלים מצאו תלמידי הגר״א את חופם הנכסף. מאז מתחיל גידול האוכלוסיה האשכנזית בירושלים, של מתנגדים וחסידים כאחד, ולימים הוא יעלה במספרו על הספרדים וכל העדות האחרות גם יחד.

בירושלים עצמה מתחברים אליהם שאר העולים משנות הארבעים ואילך וביחוד מהונגריה. עולים אחרונים אלה אף הם מכוח רבם עולים, והוא רבי משה סופר, החת״ם סופר. אלה ואלה מבקשים דרכים להעלות רמת המחיה של הישוב אם בנסיונות של העמדתו על בסיס כלכלי, שלא יזדקק לתמיכה מבחוץ, ואם בנסיונות של שיפורים ותיקונים מכוח אמצעיהם הם, הדלים והמצערים.

בדרך זו מוקמות השכונות הראשונות בירושלים מחוץ לחומה ובאופן זה מחפשים ירושלמיים אלה במשך עשרות בשנים דרכים כיצד להעמיד את הישוב על העבודה בכלל, והעבודה החקלאית בפרט, עד שבסופו של דבר הם משיגים הישג שאין ערוך לו בהיסטוריה היהודית ובתולדות הישוב העברי בארץ ישראל. בקיץ תרל״ח הם עוברים את ירושלים והולכים לכפר הערבי אמלבס, הסמוך ליפו, ומקימים שם את הראשונה במושבות החקלאיות העבריות ועל ידי כך פותחים פרק חדש בתולדות הישוב, ואכן השם „פתח תקוה“ לא היה כמותו לסמל

מעשה רב זה, שכן, ועתה הכל מכירים בכך, כאן הונח היסוד לעצמאות המדינית מקץ שבעים שנה לאחר מכן.

בקווים כלליים ניתן לסכם תוצאותיה של עליית תקסט בארבעה סעיפי יסוד אלה:

(א) עלייה זו שינתה בהדרגה את פני הישוב, שהיה ברובו, וביחוד בירושלים, שלא מהעדה האשכנזית. היא הגדילה את הישוב האשכנזי בממדים כאלה, שישוב זה התחיל להתבלט מהמחצית השנייה של המאה הקודמת ואף להטיל מרותו על הישוב כולו.

(ב) עלייה זו פעלה ביחוד בירושלים והצמיחה כאן ישוב אשכנזי, שכמעט לא היה קיים עד אז.

(ג) על ידי גאולת ה"חורבה" הקימה עלייה זו מרכז אשכנזי גדול וחשוב, שחשיבותו חרגה הרחק מעבר לתחומי ירושלים והישוב העברי בארץ ישראל. בכך אף נסתמל המשך רציפותו של הישוב האשכנזי בירושלים.

(ד) העלייה ותולדותיה עודדו כל הימים והשנים מפעלים קונסטרוקטיביים בישוב והשתתפה בהקמת השכונות החדשות מחוץ לחומותיה העתיקות של ירושלים ואף נתנה יד להקמת פתח תקוה, הראשונה במושבות החקלאיות.

ב. פעלו של משה מונטיפיורי

חמשים שנה ממאה שנה ושנה של שנות חייו של משה מונטיפיורי קשורות היו בארץ ישראל, אם למנות את משך ביקוריו בארץ ישראל בלבד (1827—1875), אף שהתענינותו בארץ ישראל מגיעה עד ימי פטירתו ממש. כל שרשרת מעשי מונטיפיורי בארץ ישראל, רובם ככולם נסיונות בלתי מוצלחים היו. אולם זכותם ההיסטורית אינה נגרעת על ידי כך אף במלוא גימיה, שכן היה זה מונטיפיורי שעורר את הישוב העברי בארץ ישראל ובעיקר בירושלים, ודחפו למעשים קונסטרוקטיביים.

שבע פעמים, במשך חמשים שנה, ביקר מונטיפיורי בארץ ישראל וכל ביקור הטביע את רישומו בישוב. הביקור הראשון שלו, והוא בן ארבעים ושלוש, חל בימים שבהם עלה מונטיפיורי מעלה מעלה בגרם המעלות החברתי ביהדות אנגליה. הכהונה הרמה ביותר שיש בידי יהדות זו להעניק לאחד מבניה נמסרת למונטיפיורי — נשיאות בוועד שלוחי הקהילות, הוא הגוף המארגן בתוכו את יהדות אנגליה. אף זכה הוא כבר באותם הימים להכרה גם מצידם של לא יהודים, תחילה באנגליה ובהדרגה גם מחוץ לאנגליה, ונציגה של יהדות אנגליה נעשה לאחר שנים נציג, מוכר ובלתי מוכר, של יהדות העולם. רק על ידי כך מוסברת העובדה שהוא כיתת רגליו במשך עשרות בשנים לארצות ומדינות לשם הקלת מצב היהודים באותן הארצות.

תוך עמדה מכובדת זו אף מופלא הוא יחסו המיוחד של מונטיפיורי לארץ ישראל. הוא נחשב על ידי רבים, וביחוד על ידי נצרכים בעולם כולו, לעשיר

מופלא, והתהלכו אגדות על נדבת לבו ותרומותיו לכל דבר יהודי. ברם, לאמיתו של דבר, לא חרגה „עשירותו“ של מונטפיורי מתחומה של אמידות יתירה, ואף תרומותיו, שכל העולם היהודי הריע להן, היו קטנות לערך. אף יודעים אנו היום שרוב תרומותיו היו מקרנות שקיבל לצרכי צדקה ונזקפו או ובמידה מסויימת עדיין נזקפות אלה עד היום על חשבוננו הפרטי. אולם כל אלה אינם משנים את העובדה שיחסו זה של מונטפיורי לישוב העברי בארץ ישראל מהווה שלב נכבד בהתפתחותו של הישוב במאה הי"ט ובמעבר שלו לאורח חיים אחר, מזה המבוסס על „חלוקה“.

אנו יודעים שמונטפיורי ביקש דבר אחד ויחיד — שהישוב העברי בארץ ישראל יעסוק בעבודה וב„דרך ארץ“ כדרך כל העולם ולא יצטרך להזדקק עוד ל„חלוקה“. על יסוד פרשת היחסים של מונטפיורי לישוב מזה ושל הישוב אליו מזה מתבררות התסיסות, השאיפות והמגמות שרווחו בישוב במשך יובל שנים. כמו כן ברור שכמעט כל נסיונותיו של מונטפיורי נדונו לכשלון. רבני ירושלים ויתרו לכאורה למונטפיורי ואך בשפה רפה התנגדו לפרקים לתכניותיו. אולם לאחר עזיבתו את הארץ פרצה ההתנגדות הקנאית בגלוי. היקלעות זו של מונטפיורי בין רצון טוב לבין נסיבות ירושלמיות מיוחדות היא המסכמת פרשת פעלו של מונטפיורי בשלילה אחת גדולה. אולם מבעד לשלילה זו מבצבץ החיוב הגדול, והוא שהשפיע במישרין ובעקיפין שהישוב החל להרהר על כיוון אחר מזה שהורגל בו, והוא הכיוון שסייע הרבה לאותה תמורה מהפכנית שנוכרה בפרק הקודם.

אפייני הדבר באיזו יסודיות ניגש מונטפיורי להעתיק לשפת המעשה את רוב חיבתו לארץ ישראל וישובו העברי. הביקור הראשון ב־1827 ניתן להגדיר כמסע לימוד. הוא הכיר מקרוב את הישוב והארץ, דברים שהיו לו, כמו לרובם ככולם של יהודי התפוצות, אך ענינים ערטילאיים. המציאות העגומה שהספיק לעמוד עליה עוררה אותו לבקש דרכים כיצד לקדם את הרעה הנשקפת לישוב, שלדעתו הלך מצבו והחמיר משנה לשנה. שעה שהעולם הגדול צעד באלה הימים בצעדי ענק לקראת התקדמות בתחום העשייה. אף עשה ביקור זה שיהדות העולם תהרהר על הישוב לא בממד מיסטי ומשהו רחוק, אלא כבעייה שיש לפתרה ככל המוקדם, ובשיתוף אמיץ של יהדות הגולה.

הביקור השני של מונטפיורי ארך חדשים מרובים (מנובמבר 1838 עד מאי 1839). כרגיל „נקבצו ובאו אלינו כל העניים והאביונים שואלי עזרה, זקנים עם נערים, אנשים ונשים, ולבנו נשבר בקרבנו לראות את העוני והמחסור“. כך כותבת ביומנה אשתו של מונטפיורי, יהודית. הדברים אמורים לגבי צפת אולם הם ענין לכל מקום אחר ללא כל שינוי. בפעם הראשונה גילה עתה מונטפיורי את דעתו, שאין לשפר את מצבו של הישוב על ידי תמיכות ונדבות, אלא חייב הוא לצאת לעבודה ולהוציא את לחמו בכבוד. „מי יתן, כותבת יהודית מונטפיורי, והיה ד' עם המחשבה הטובה, אשר אישי היקר חושב לעשות פה ולהוציאה לאור

ותיושע יד האנשים האלה להחיות נפשם בעמלם ולא ישאו עוד עיניהם אל העור המעט מיד אחיהם בארצות אחרות, כי כולם רוצים במלאכה וכולם מוכשרים וחרוצים ואינם חסרים אלא עצה טובה ומורה דרך להגיע אל מחוז חפצם — —".

ודוק בפסוק האחרון. אין כאן גינוי על הישוב כעם של קבצנים, אוכלי לחם-חסד, אלא מדובר כאן על אנשים האוכלים באנסם לחם-חסד זה וברצון היו עוברים לאורח חיים אחר. ואיש מעשה זה, מונטפיורי, ככל שהיה חדור חיבה רומנטית לארץ ישראל אף בעל חזון רחוק היה, שאך אפס קצהו גילה: "קמעה קמעה אני מקוה לעורר שיבת אלפים מאחינו לארץ ישראל". עודד אותו הדבר שאחד מיהודי ירושלים, מרדכי סלומון, בנו של אחד העושים העיקריים בגאולת ה"חורבה" ואביו של אחד הראשונים ביציאה מירושלים להקמת פתח תקוה, יואל משה סלומון, הגיש לו תזכיר, וכל עצמו תכנית להפניית יהודי ירושלים לחקלאות. אף מסופר במכתב זה על נסיונו של בעל התזכיר בחקלאות בסביבי ירושלים בימים ההם.

לא קל היה ביצוען של תכניות דומות בתנאי הארץ המתוחים מבחינה מדינית, כפי שהיו בימים ההם. הארץ היתה נתונה לשלטונו של פחה מצרים מחמד עלי, שפרק מעליו את עול השולטן העותומני ולא היה זה מהדברים הפשוטים לפתור בעיות מקומיות, שעה שעל פני הארץ ריחפו פתרונות מדיניים מרחיקי לכת לשם הסדרת הממשל. מונטפיורי נתקבל לשיחה אצל מחמד עלי ובשיחה הועלו עניני הישוב ובכללם: חכירת קרקעות וכפרים שלמים, הדרכה חקלאית, רשיון לפתוח בנקים בערי הארץ ועוד. השליט הבטיח ולא קיים ובניתיים הוזחר הממשל לידי תורכיה. נוסף לכך אירע בסמוך לכך המאורע שהסעיר את יהדות העולם: עלילת דמשק ומונטפיורי נרתם שוב לפעולה, למסע לדמשק, קושטא. לאחר מכן הלך לרוסיה ובכל מקום נחל כבוד-מלכים מיהודים ומלא-יהודים, ודאי שלא היתה בכך משום חשיבות שהתוצאות היו ביחס הפוך לתכונה ולכבוד שרחשו לו המוני ישראל, אולם היה בכך סיפוק להמוני יהודים נלחצים לחזות בכבוד אחיהם הגדול ומאז עיטרו תמונות מונטפיורי וקישטו בתי ישראל בתפוצות. היתה זו נחמת-מה וגמול לעושק ולסבל המרובים.

בהדרגה שימט מונטפיורי מידי את עסקי הצבור היהודי באנגליה ונתן את דעתו להגנת יהודים בכל רחבי תבל. ושעה שהגנה זו היה המוטיב העיקרי בפעלו בתפוצות, היה הביסוס הכלכלי עמוד האש שלו בארץ ישראל, שלאורו כיוון את כל תכניותיו.

במסעו השלישי בארץ ישראל (תר"ט/1849) ליווה את מונטפיורי הנוצרי גאולר (Gawler) לשעבר מושלה של אוסטרליה הדרומית ומומחה גדול בבעיות התישבות, לאמור: לא זו בלבד שראה במסעיו תכלית ממשית ומעשית, אלא ביקש על ידי קירוב בעלי מקצוע לקדם ככל האפשר את תכניותיו. אף עתה קיבל מונטפיורי תזכירים על המצב הכלכלי החמור, ועוברת בתזכירים הנעימה שאין חקלאות מוצא לכך, אולם הפעם אף הוכנסה נעימה חדשה — חוסר בטחון.

שכן "מי הוא אשר יתערב אל לבו לגור ביניהם (בין הערבים) בכפריהם, לעסוק בעבודת שדה זכרם ולהעמיד את התבואה בשדות, בשעת הקציר והבציר, כי בודאי יהיו דגנם ויגיעם לאויביהם ואף נפשם תהיה בסכנה מאוד".

ומכיון שהחקלאות כרוכה בכעיות הביטחון, והביטחון היה בעיה חמורה בימים ההם, צפה הצעה חדשה מצדם של בני הישוב: ייסוד חרושת בארץ ישראל, ובלשון הימים ההם: "פאבריקין". יעקב ספיר, משוררה של ירושלים, הוציא אז קונטרס שירים לכבוד ביקורו של מונטיפיורי ואף בו נאמר על חרושת זו, העתידה לפתור בעיית מצוקתו הכלכלית של הישוב ("זה יאמר גם בתי שחר, בתי פאבריקין, לדלים ועגומים / להעלות ארוכה לרעבים ומחסה לערומים / והיה שחר לכל דל ורש, ממלאכה ידיו בל תרפינה / כי לא בידי עצל חפץ ה' יצליח / אך יגיע כפיים פרי תנובה יפריח / והיה כל מבקש לחם יסור שמה ולגמול עיניו תצפינה").

מונטיפיורי בחן יפה הצעה זו, עם שובו, נוסף לצורות רבות ושונות של עזרה שהגיש במשך כל השנים ההן לישוב (סייע באספקת מכוונות להקמת הדפוס העברי בירושלים, שלח רופא שקיים במשך שנים מרפאה בירושלים העברית, עד שבית רוטשילד הקים בית חולים יהודי ועוד). בתרי"ד (1854) שלח מונטיפיורי מכוונות וכל האביזרים הדרושים לבית חרושת לאריגה בירושלים, בצירוף מומחה אירלנדי, שעליו הוטל לפקח על העבודה וללמדה לבני הישוב. ממון רב עלה לו למונטיפיורי נסיון זה. חיכוכים פרצו בין הירושלמיים למומחה הנוצרי. אף החלפתו ביהודי לא סייעה את התקדמות המפעל עד שנסגר וחוסל לאחר זמן קצר.

כרגיל אצל "משוגעים לדבר אחד" אין הכשלונות מרתיעים אותם מהמשך — והיא הגדולה בזכויותיו של מונטיפיורי. משכשל הנסיון בחרושת חור לרעיונו החביב — החקלאות. ובעוד הוא מתעתד לעלות בפעם הרביעית מגיעה אליו השמועה על העזבון הגדול שהניח אחריו היהודי הנדבן מניו אורלנס, יהודה טורו, המוקדש לארץ ישראל ומונטיפיורי נתמנה כאחד האפוטרופסים. בקיץ תרט"ו (1855) הגיע מונטיפיורי בפעם הרביעית לארץ ישראל. הפעם עשה מעשה רב והחשוב ביותר בתולדות הישוב העברי בירושלים. בכספי טורו רכש חלקת קרקע מחוץ לחומותיה העתיקות של ירושלים, בדרך לחברון, במרחק מה משער יפו, כאן נטה הוא את אהלו וכאן הוקדש הקרקע בטכס חגיגי לשכונת המגורים העברית הראשונה מחוץ לעיר העתיקה. בעקבי שכונה עברית זו הוקמו לאחר שנים השכונות האחרות, ששינו את נופה העברי של ירושלים. ובמלאת מאה שנה לשכונה ראשונה אף היתה תכונה רבתי כאן להעלות את זכרה. אולם מטעמים מדיניים בוטל הטכס, שכן איננו מוותרים על חלקנו בירושלים כולה, העתיקה והחדשה גם יחד.

מעשה רב אחר לא פחות חשוב היתה רכישת הפרדס בסביבת יפו, לשם לימוד החקלאות לבני הישוב (על המקום עתה מצויה שכונת מונטיפיורי, בכניסה לתל אביב מפתח תקוה). נאה היתה תכניתו של מונטיפיורי, שעשה הכל להצלחת

התכנית. ואכן היה זה אחד הנסיונות שעשוים היו להצליח ואף עלה די יפה בשנים הראשונות. אולם בסופו של דבר נכשל אף הוא. ולא הסתפק בכך מונ"טפיורי, אלא שלח, עם שובו הביתה, מומחה לירושלים לשם הקמת טחנת רוח בה; אף היא נועדה לשמש את מגמתו: הקלת מצבו הקשה של הישוב העברי בירושלים. הטחנה הוקמה. אולם הצלחתה לא היתה מרובה עד שנשארה עד היום שריד וזכר לנסיון ראשון לרתק יהודים לשכונה החדשה והראשונה מחוץ לחומותיה העתיקות של ירושלים.

הפעם נתקצר הרווח בין מסע למסע, שכן ביקש מונטפיורי לראות בתוצאות פעלו במסע הקודם. משום כך חזר ועלה מקץ שנתיים, בשנת 1857, בפעם החמי-שית — ולא היה מסע שהנחיל לו אכזבות מרובות כמסעו החמישי. הפרס הירבה גרעונות, שנתכסו כמובן על ידי מונטפיורי. והוא הדין ברוב מעשיו במסעו הרביעי. ונפלא לקרוא ביומני מונטפיורי כיצד הוא מנחם עצמו בכשלונותיו ואינו רוצה בשום פנים להודות בדברי מתנגדיו, כי הארץ אוכלת יושביה ואין היהודים מסוגלים כלל ועיקר לחקלאות, שכן הוא בשלו: החקלאות היא הדרך היעילה ביותר לשיפור מצבו של הישוב העברי בארץ ישראל.

לעומת מפת הנפש בחקלאות רווה מעט נחת בשכונה הראשונה מחוץ לחומה, שכן החלה או העבודה בהנחת יסודות לבתים הראשונים. השכונה נקראה בשם: "משכנות שאננים", אולם נודעה ביותר בשם: "בתי יהודא טורו". בכך נפתח פרק חדש בתולדות ירושלים העברית החדשה שמחוץ לחומה. אין כל ספק שירושלים חדשה זו, שהיא עתה בירת מדינת ישראל, חבה הרבה לשני אישים אלה: טורו ומונטפיורי. בכך אף נסתמל שיתוף יהודי הגולה בבנין הארץ, אף הוא עיקרון, הקיים עד היום כאחד היסודות של מדינת ישראל.

בינתיים עוסק מונטפיורי בפעילות שקודה בצרכי ציבור כללי-יהודיים, כגון מאורע חטיפת הילד מורטארו באיטליה (1858), סבלות יהודי פרס ועוד. אולם המרכז היא תמיד ארץ ישראל, ואף שהוא מזדקן והולך הוא אינו מפסיק מסעיו לארץ ישראל. כל צרה ומצוקה בישוב דומה והן פוגעות בו במובן אישי. ומשפרצה מגיפת החולירע בארץ ישראל ב-1865 ורבים ניספו בה, באין עוזר ומציל, נחלץ מונטפיורי לאחר שנה למסעו הששי (1866), עתה רווה נחת מנסיון אחד שלו שלא נכשל, היא השכונה "משכנות שאננים". "שמחתי לראות, כתב, כי הם (דיירי השכונה) ובני ביתם בריאים ושלמים. בתי המחסה האלה נודעים בעיר הקודש לשם ולתהלה, עד כי רבים מיושבי העיר, שצריכים לחזק בריאותם, מבקשים לגור במשך זמן קצר בבתיים ההם לשוב לאיתנו". משום כך החליט לבנות בתים משותפים ב"משכנות שאננים" ויריית אבן הפינה נערכה בנוכחותו ובחגיגות רבה בהשתתפות יהודי ירושלים, על כל רבניה.

דומה שהישיש אינו יודע ליאות והוא מכתת רגליו ממדינה למדינה כמימים ימיה ומגיע עד לצאר הרוסי. לבסוף הוא זוכה, שיהדות אנגליה מכבדת

אותו, בהגיעו לשנת התשעים, בקרן צדקה, שמונטפיורי מבקש להקדישה לארץ ישראל. כך נוצרת קרן "מוזכרת משה", שלסוכנה בארץ ישראל מתמנה רבי יחיאל מיכל פינס. מטעם ה"מוזכרת" נשלחים שני אישים (ד"ר אשר וש. מונטגיו) לשם סקר על מצב הישוב והדרכים לתיקון מצבו הכלכלי. שנים אלה פירסמו דין-וחשבון קטלני על ה"חלוקה", סדריה ומנהיגיה. הם הראו שה"חלוקה" משחיתה כל חלקה טובה בישוב, וביחוד שהממונים אינם מנהלים כראוי את המוסד הזה, שכל קיומו של הישוב עליו.

ראשי הישוב ורבניו נפגעו מדין-וחשבון זה והם ציפו לביקורו של מונטפיורי, שייגלה את הסילוף שבדין-וחשבון זה. ואכן מונטפיורי לא חס על גילו — והוא עתה למעלה מבן תשעים! — והגיע לארץ ישראל בפעם השביעית. האחרון בביקוריו (תרל"ה/1875). הוא לא נשמע לעצת ידידו, שביקשו להניאו מנסיעה זו, שכן אצה לו הדרך לראות את ארץ חמדתו, ולו עוד פעם אחת. הוא ידע יפה יפה את חסרונותיהם ומעלותיהם של בני הישוב. אולם הוא גם ידע שאין התמונה כה קודרת, כפי שהיא מצויירת באותו דין-וחשבון. ואף זו, לפי שידע את החסרונות ביקש הוא ברוח טובה, ולא במקל חובלים, להעלות את הישוב משפליותו ולהעמידו על דרך העבודה והמלאכה. משום כך נטל על עצמו במסעו האחרון להגן על הישוב מפני משטיניו — אפילו והרבה דברי אמת מצויים בדין-וחשבון זה.

אם ישאלוני — כותב הוא לאחר ביקורו האחרון — הראויים הם אחינו בארץ ישראל לעזרתנו, אשיב: בהחלט; המסוגלים הם לעבודה? ללא כל ספק!." ברוח זו הוא מוסר דין-וחשבון ליהודי אנגליה, ומוסיף דברים נלהבים וחמים על מסירותם של בני הישוב לארץ ישראל, מסירות, הכרוכה כל השנים במאמצים גדולים, אולם משום מה אין היא מוצאת את ההערכה הראויה בין יהודי הגולה. נפלאים דבריו של הישיש בשיר התהילה שלו לישוב ובהימנונו לכל אלה, המקיימים בגופם ובנפשם את מצוות ישוב ארץ ישראל, על אף הסבל והתלאות הכרוכים בכך. הוא מראה, כיצד יודעים הגויים להשפיע כסף תועפות על אחיהם בארץ ישראל ובירושלים, מה שאין כן היהודים בגולה, המסתפקים במועט ומרבים להוציא שם רע על הישוב ובני הישוב, שכל המגרעות והחסרונות שלהם בטלים ומבוטלים לעומת הערך הגדול והנעלה שיש בהם — השמירה על רציפותו של הישוב העברי בארץ ישראל.

דומה שרק בימינו אנו מסוגלים להבין יפה דבריו, מה שלא הובן בימים ההם בדורו ובזמנו. ומשהוקמה המושבה הראשונה של בני ירושלים, ראה מונטפיורי את עצמו שושבין עיקרי ואף השתתף מדי פעם בפעם בתמיכות בה. השנה מלאו שבעים וחמש שנה לפטירתו ובימים שמעלים את גס העצמות המדינית, שקדמה לה התישבות מפוארת בה עשרות בשנים ראוי להעלות על הנס את שם האיש משה מונטפיורי, שזכה רק לראשית ההגשמה, היא הראשית שהולכה בסופה לשיא הכיסופים של דורות — הקמת מדינת ישראל.

נחום סוקולוב הסופר והמדינאי

(לשנת המאה להולדתו)

מאת מאיר זכסמן

במלאת מאה שנה להולדתו של נחום סוקולוב, אחד מאבירי סופרינו במשך שני דורות ומראשי תנועת התחייה הלאומית שעמלה למען ייסודה של מדינת ישראל, מן הראוי להעלות מחדש את דמותו ופעולתו. מובן מאליה, שאין להקיף חזיון רב-פנים כסוקולוב במסגרת מאמר, או אפילו ספר שלם, לכן נעמוד על התכונות העיקריות שבאישיותו והקווים הכלליים שבפרשת פעולותיו.

הקו הראשי באישיותו של סוקולוב היא המזיגה התרבותית השלימה של יהדותו ואנושיותו. עליו אפשר להמליץ את הפתגם של המשורר הרומאי טרנס: "הנני איש וכל השייך לאנושות לא זר לי", אלא שיש להוסיף עליו: "יהודי אני וכל השייך ליהדות לא זר לי".

בנערותו היה ידוע בשם ה"עילוי הווישגראדי". בקיאותו בתלמוד ובכל ענפי ספרות ישראל היתה רחבה ומקיפה. לא פעם התפלאו רבנים גדולי תורה כאשר הביא בדבריו שבעל-פה ושבתב מספר גדול של מאמרים מן התלמוד והמדרשים, מספרי שאלות-ותשובות ופוסקים — ותמיד ציין את מקומם בדיוק נמרץ. כאשר עמד על דרך ההשכלה, למד על בורייך את שפות עמי התרבות, דיבר בשמונה מהן והשתמש בכתב בשש מלשונות אירופה. זו לא היתה ידיעה שטחית, ולא הצטמצמה בשליטה בלשון בלבד, אלא גם כן הקיפה את ידיעתן של הספר-רויות בלשונות אלה וזרמי המחשבה שהכילו בתוכן.

מזוין בסגולות אלה נכנס סוקולוב אל הספרות העברית. כניסתו כמו תרומתו לה היתה שונה ונבדלת מזו של שאר הסופרים. כמעט כל אלה נכנסו להיכל הספרות העברית בדחילו ורחימו. הם התחילו בשירים ומזמורים ואחרי שנים ניטפלו אלה לסיפורים קצרים ואלה למאמרים ומסות, ורק לאחר זמן חיברו גם ספרים. לא כן סוקולוב, הוא נכנס להיכל זה וספרו בידו: "מצוקי ארץ" על הגיאוגרפיה שהופיע בשנת 1878. ספר זה היה הראשון לשורה של ספרים שהפיעו במשך שנים מספר זה אחרי זה: "שנאת עולם לעם עולם", על האנטטי-שמיות; "ארץ חמדה" על תולדות וידיעת ארץ ישראל ותורת שפת אנגלית, ספר לימוד לשפה זו. ומני אז והלאה נבע מעיינו הספרותי במשך חמשים ושמונה שנה והקיף כל מקצועות הספרות, לרבות גם ספרות יפה ושירים.

חשיבותה של פעילותו הספרותית של סוקולוב לא היתה רק בריבוי ענייניה, אלא במידה מסויימה בהשפעתה הגדולה על השכבות הרחבות של המוני ישראל במזרח אירופה במשך שלושים שנה שהשתתף בעתון „הצפירה“, בראשונה כסגן-עורך בהוצאתו השבועית, וכעורך בהוצאה היומית.

השפעתו זו גדלה מיום שהתחיל לכתוב ב„הצפירה“ השבועית בכל גליון סקירה על כל הנעשה בחיי האומה הפזורה בשם „הצופה לבית ישראל“. זו לא היתה רק סקירה על מעשים ומקרים, אלא הכילה השקפות ופתרונים על שאלות העומדות על הפרק, מוארים באור ידיעה על כל הנעשה בעולם הכללי, בין מצד החמרי והמדיני, ובין מצד התרבותי. והדברים נאמרו בסגנון שהיה מזיגה נפלאה של ישן וחדש. לא עברו ימים רבים והוא נעשה לחביב הקוראים. הסקירה היתה כמו המן במדבר, שכל סוג של קוראים טעמו את החביב והיקר להם: חניך בית המדרש התענג על חריפותו ובקיאותו של סוקולוב, ששאב מכל מקורות ספרות הדורות; המשכילים נהנו מהשקפותיו הליבראליות, אף שהיה בהם תמיד יסוד שמרני, והחקרנים מצאו חפץ בקטעי מחשבותיו הפילוסופיות.

חיבה זו הלכה וגברה כאשר נעשתה „הצפירה“ לעתון יומי ומאמרי סוקולוב הופיעו בה בשם „דברי הימים“. יהודי רוסיה ופולין היו תמיד צמאים לדעת מכל הנעשה בעולם המדיני, אולי דווקא מפני שהיו משוללי זכויות מדיניות. לא היה סופר עברי אחר שהצליח לבאר את סכסוכי המדיניות העולמית בצורה מלבבת ומאלפת כסוקולוב. הוא כתב מאמרים כאלה לאלפים, וכמה מהם יכלו להשתוות בערכם וברמתם הפובליציסטית עם מאמרים מדיניים בעתונים המפורסמים ביותר באירופה.

מאמרים אלה היו רק חלק מפעילותו הספרותית ב„הצפירה“. הוא כתב בעתון הזה גם הרבה מאמרי בקורת, מסות היסטוריות וגם פילוסופיות, שבהן מסר לקוראים תמצית הזרמים החדשים במחשבה. קוראי „הצפירה“ נהנו הנאה רבה מרשמיו מביקוריו המרובים בארצות אירופה ומפגישותיו עם גדולים במקצועות שונים של תרבות וספרות. בתיאורים אלה לא שכח לתאר גם את יפי הטבע בארצות שעבר, ארמנותיהן, בתי השכיה, ומצב היהודים בהן. ואחרון אחרון חשוב: הפיליטון השבועי שלו בשם „אורח לשבת“ שכל אחד מהם הצטיין בסגנונו המתובל בהומור יהודי מקורי. חבל שפיליטונים אלה לא נאספו בספר. הם עלולים לשובב נפש הקוראים עד היום. נוסף על אלה הדפיס מזמן לזמן ב„הצפירה“ סיפורים קצרים ופירסם את החלק הראשון של סיפור היסטורי גדול, מזמן ממשלת רומא בישראל בשם „נעורי הנשר“.

מרצו הגדול של סוקולוב ביקש מוצא נוסף. הוא ייסד ספר שנתי גדול בשם „האסיף“, שהופיע במשך חמש שנים רצופות משנת תרמ"ה עד תרמ"ט. הכרך הששי הופיע אחרי הפסק של חמש שנים בשנת תרנ"ד. זה היה אחד מהנסיונות הספרותיים החשובים, מפני שכל כרך הצטיין בין בכמותו ובין באיכותו. סוקולוב שאף להרבות דעת בישראל, בין על נושאים רוחניים ותרבותיים ובין על עניינים

מעשיים וחברתיים. השנתון הזה הכיל אינפורמציה על מקרים חשובים בתולדות האנושות ובתולדות ישראל, מסות על התפתחות המדעים ועל ההמצאות החשובות, וגם סקירות על פעולות הקהילות היהודיות בעולם, וכדומה. גדול וחשוב היה הערך של המאמרים הספרותיים בכל המקצועות. השתתפו בו גדולי הסופרים והחכמים בזמן ההוא ביניהם ר' יצחק הירש ווייס, מוריץ גידהמן, אברהם אליהו הרכבי ואלעזר אטלס. במדור הספרות היפה השתתפו פרישמן, פריץ ואחרים. מרויכים היו גם מאמרי הבקורת. כמוכן לא נעדרו גם דבריו של סוקולוב עצמו. עד כמה היתה גדולה ההתעניינות בשנתון זה, תוכיח העובדה שהכרך הראשון בן שבע מאות העמוד נמכר בעשרת אלפים טפסים, הפצה בלתי רגילה אז וגם בימים מאוחרים, לרבות ימינו אלה, בארצות התפוצה.

במשך חמשים ושמונה השנים שעברו מיום הופעת ספרו הראשון של סוקולוב, "מצוקי ארץ", עד יום מותו בשנת 1936, לא עבר יום שלא עסק בספרות. אפילו ביום מותו עבר על חלק ממלונו העברי שהכין לדפוס. אולם משנת 1905, מיום שנתמנה למזכיר ההסתדרות הציונית עד יום מותו, נתן מחילו וכשרונו העצומים לעבודה הספרותית והלאומית, ואחת השפיעה על השנייה.

סוקולוב בא לתנועה הציונית לא דרך שלבה הראשון, תנועת חיבת ציון. לנסיגות הראשונות להתיישבות בארץ ישראל על-ידי יסוד מושבות התייחס באהדה, אבל לא בהתלהבות, כי לא החשיבם כאמצעי חשוב לשינוי מכריע במצב היהודים בארצות מזרח אירופה. במסה ארוכה בשם "יהי אור" שנדפסה ב"האסיף" הראשון הוא קובע, כי אמנם אין שום ספק כי היהודים למרות פיזורם בעולם מהווים עם ולאום מיוחד. האם לא הוכיח הפילוסוף דסקרטס את המציאות האישית על ידי המאמר המפורסם שלו: "אני הוגה, אני נמצא". ודומה לזה ממשיך סוקולוב נוכל להגיד אנו. ראינו את עצמנו במשך שלושת אלפי שנה כי הננו עם, ועדיין ממשיכים אנו לראות את עצמנו כך, ובכך הננו עם ולאום. אולם לאומיותנו שונה היא מזו של שאר העמים. כזה נעוץ בעיקר ברוח ולא בארץ מולדת. ההדרגה היתרה על יסוד מושבות קטנות בארץ ישראל מביאה במידה ידועה להתרשלות בתיקון מצב העם בתפוצות. עלינו לתמוך בתנועת חיבת ציון ולעזור לה ביסוד המושבות, אבל אין עלינו להשליך את ייבנו עליה כליל. הוא רואה את הפתרון של קיום העם בהטבת המצב החברתי והכלכלי ובהרמת המצב הרוחני על ידי מויגה של מסורת הדורות ויסודות תרבותיים מודרניים שיחזקו את הרוח והרגש הלאומי. הוא החזיק בדעות. ברוח הדעות האלה כתב כמה מאמרים במשך תקופה של עשר שנים ויותר.

הופעתו המזוהה של הרצל הביאה שינויים ביחסו של סוקולוב אל רעיון התקומה הלאומית. ביחוד השפיע עליו הקונגרס הראשון, שבאו אליו צירים מכל מרכזי התפוצה בעולם, וביניהם כמה מגדולי ישראל וחכמיו. ספקן זה הביק, כי התגלה בעולם היהודי כוח חדש, שאלפי שנים היה חבוי ועתה בא זמנו לצאת לפועל. מיד התקרב אל הרצל, נעשה לאחד ממנהיגי התנועה, ושיעבד לה את

כשרונותיו הגדולים. כשמת הרצל הרגיש ממלא מקומו, דוד וולפסון, שיש צורך באישיות גדולה שתתווך בין שני אגפי התנועה, המזרחי והמערבי. הוא פנה לסוקולוב בשנת 1905 וביקש ממנו שיקבל עליו את משרת המזכירות הכללית של התנועה הציונית. סוקולוב נענה לו, מסר את עריכת "הצפירה" בידי אחרים והתיישב בקלן, מקום המשרד הראשי של הציוניות. סוקולוב לא ראה מכשיר יעיל יותר שיקשר את המזרח והמערב משבועון עברי, שימסור לעשרות אלפי הקוראים את הידיעות על כל הנעשה בתנועה, וגם ישמש צינור להפצת התרבות העברית. נחיצות עתון כזה היה מורגש אז באופן מיוחד מכיוון שבגלל המהומות המדיניות והחברתיות ברוסיה חדלו כל העתונים העבריים שם להופיע. סוקולוב הזדרז וכשנה אחרי שקיבל משרתו ייסד בקלן את "העולם". אין ספק כי העתון היה לו גם צורך גופני. לא לחינם הכריזו בראשית מאמרו הראשון ב"העולם": "לא נוכל לסבול עוד את הרעב", כלומר: את הרעב הרוחני שהתפשט אז במרכז היהודי הגדול ביותר בעולם. בסוף מאמרו זה הבטיח, ש"העולם" ישמש שופר התרבות העברית והתנועה הציונית. והוא קיים את הבטחתו. כל זמן שהוא היה העורך היתה רמתו של "העולם" גבוהה, כי מלבד המספר הגדול של מאמריו ומסותיו הוא, השתדל כי ישתתפו בו גדולי הסופרים והחכמים.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נעשו ווייצמן וסוקולוב מנהיגי התנועה הציונית וראש שאיפתם הראשית היתה להשיג מעמי הברית הצהרה שתעזור לגשם את חלום הציוניות. לסוקולוב נמסרו השליחויות המדיניות המסובכות ביותר. עליו היה להתגבר על כמה מכשולים, לשרש דעות מלב מנהיגי מדינות, להסביר את רעיון הבית הלאומי למדינאים, רבי הכנסיה הפרוטסטנטית, לחשמני הכנסיה הקתולית, ואפילו להקהות את ההתנגדות מצד קבוצות שונות של יהודים. שליחויות אלה דרשו תכסיסים מדיניים מחושבים, חריפות שכלית וידיעה רבה בנימוסי העולם ותרבותו. סוקולוב, בחור הישיבה הווישיגאדי התהלך בין מושלים ומדינאים כאחד מהם. זכיתי להיות עדי-ראייה להבעת יחס כבוד, ואפילו של חיבה, מצד באלפור לסוקולוב. בקיץ של שנת 1922 נפגש באלפור עם קבוצה קטנה של מנהיגים ציוניים באמריקה בלשכת השגרירות הבריטית בוואשינגטון. הרב ברלין ז"ל, וכותב הטורים האלה חיברו מכתב ברכה בעברית והוא נקרא על ידי זקן הרבנים בארצות-הברית, הרב לווינטאל מפילדלפיה, ותורגם לאנגלית על ידי סוקולוב ששהה אז באמריקה. תוכן המכתב, תרגומו המצוין וההטעמה הסור-קולובית עשו רושם גדול על באלפור. כאשר גמר סוקולוב בקריאה, ניגש אליו באלפור וחייבוקו. זה היה מחזה נוגע עד הלב. שני עולמות רחוקים — באלפור, מגדולי אצילי בריטניה, וסוקולוב, העילוי הווישיגראדי — נשקו אהדדי.

בגמר מלחמת העולם הראשונה וראשית העבודה ליסוד הבית הלאומי, הקדיש ווייצמן את עצמו לצד המעשי בעבודה זו, וסוקולוב נעשה לשגריר הציוני-ניות בעולם, אבל בעיקר לחלקי האומה המפוזרת עצמם. הוא נדד מקצה העולם ועד קצהו, נאם, הירצה וגם לימד באסיפות וכינוסים שונים בקיבוצי ישראל

בעולם. סוקולוב לא רק לימד, אלא גם למד. מסעותינו המרובים, שיחותיו ודיבוריו עם נציגי קהילות ישראל בתפוצות וגם עם גדולי האמות על שאלות הנוגעות בין היהדות ובין לתרבות והמדיניות העולמית, הרחיבו את השקפתו על העולם והחיים בכלל וחיי היהודים בפרט. ואמנם למרות נודדיו הרבים לא פסק מעבודתו הספרותית ואף הרחיבה והעמיקה. בין מסע למסע כתב ספרים ומסות על נושאים היסטוריים, פילוסופיים וספרותיים. ואף שספג אל תוכו את תרבות העולם, נשאר תמיד תלמיד־חכם יהודי. שמעתי אותו אומר פעם באסיפה: „אני נשבע בזקני ופיאותי שלא עבר עלי יום אחד מבלי שאלמד דף גמרא“. דברים אלה לא נאמרו לשם בידוח הדעת. באחד מסיפורי מסעותיו הוא מציין, כי הוא לוקח עמו גמרא קטנה והיה מעיין בה בדרך.

מספר המאמרים והמסות שכתב סוקולוב במשך חמישים ושימונה השנים של פעולתו הספרותית עולה לאלפים, ומפוזרים הם בכתבי־עת ומאספים רבים בכמה שפות, ואם נצרף גם את הספרים שכתב, הרי מובן הוא מאליו כי אי־אפשר לעמוד על כלל יצירתו. נסתפק נא איפוא בהערכות קצרות על ספרים אחדים המכילים חלק מהטוב והנעלה שבתרומתו לספרותנו.

מן הספרים שכתב באחרית ימיו יש לציין את „האני הקבוצי“, הן בהיות הוות „האני הציבורי“, או „האני הלאומי“. סוקולוב מראה על ההבדל בין „האני“ של היחיד כשהוא לעצמו ובין „האני“ שלו כשהוא נמצא בחברה ומושפע מ„האני“ של אחרים שהוא בא במגע עמהם. הוא סובר, כי בתנועות חברתיות גדולות הולך ונוצר טיפוס חדש של „אני חברתי“, שכל אחד מחבריהן משתתף בו. אחרי שהוא מביא דוגמאות רבות מהשפעות תנועות חברתיות גדולות על המשתתפים בהן, יבוא לידי מסקנה, שכל רוח או נפש לאומית מהווה „אני קיבוצי“, וכי בה„אני“ של כל אחד מהאומה משתלבים חלקים או אטומים של „אני“ האומה. עמנו הצטיין תמיד בכח „האני הקבוצי“ שלו והוא הוכיח את חותמו על „האני“ של היחיד שהשתתף בו ברצון או שלא ברצון. יסודות „אני“ זה הם לפי דעתו, המושגים הדתיים, הערכים הרוחניים שבתורה ורעיון אחדות האומה. בימינו נשקפת סכנה ל„האני הקבוצי“ של עמנו בגלל כוחות הטמיעה של הסביבה הזרה.

אמנם הדת, השפה העברית, ומושג אחדות האומה הם יסודות־קיום חשובים, אלא שהם צריכים למסגרת, ארץ־מולדת שבה יוכל „האני הקבוצי“ ליצור ערכים תרבותיים מקוריים. הרבה שינויים חלו בעולם היהודי מיום שנכתב ספר זה, ביחוד עם יסוד המדינה, אבל עדיין כדאי להיפנות לעינינו בו כדי להבין כראוי את מהות „האני הקבוצי“ של עמנו ולסייע להתפתחותו בדרך שהתוותה לו ההיסטוריה. חשוב ביותר הוא ספרו „אישים“ בשלושה חלקים. הספר כולל מסות ביוגרפיות של יחידי סגולה שהצטיינו בחייהם, במעשיהם או בספריהם. לו כתב סוקולוב רק ספר זה היה קונה את עולמו כאחד מבעלי המסות המצויינים. במסות אלה בא לידי ביטוי כל הטוב והנעלה בכשרונו: חדירה פסיכולוגית עמוקה בנפש האישים המתוארים, ניתוח הגיוני וחריף של השקפות ודעות, הומור יהודי טיפוסי,

ועל כולם — סיפורים המפיצים אור על אופים של האישים ועל הזמן שבו חיו ופעלו.

המסות אינן מוגבלות לסופרים עבריים, אלא כוללות תיאורים של אישים מצויינים בחיים ובספרות העולם. במסותיו הוא נפנה כדרכו כפעם בפעם לעניינים צדדיים, שלכאורה הם מסות קצרות בפני עצמן, אלא שהוא משלבן במסכת הנושא הראשי. לוואלטר ראטינווי, למשל, שהיה טוען במסתו כי אין ליהדות מחשבה מופשטה ומסתורין ושהוקיר את השליה פאול כגאון דתי גדול, הקדיש סוקולוב שלוש מסות קצרות. הראשונה דנה על מקום המסתורין ביהדות; השנייה — על מקורות תורתו של פאול, והוא מראה כי שאב אותה ממקורות היהדות. והשלישית — הערכה על היהדות כדת החיים והמעשה. אך כל "הסטיות" האלה אינן פוגמות בשלימותה של המסה כולה. מלבבים ביותר הם התיאורים של הסביבה שבה חיו ופעלו האישים. הדוגמה המצויינה ביפיה היא תיאורו של הבארון רוטשילד. כולל הוא את מעשי האמנות שבו. גניו היפים וגם את אופי האנשים שהיו קרובים אליו. תאור זה מסתיים בדברים אלה: "מעריך אני את הבארון לא בשביל הכסף הרב שהשקיע בארץ ישראל אלא מפני זה שאדם כמוהו בעל מליונים החי בפאריז יוכל להתעניין בעניינים קטנים של מושבה זעירה בפלש-תינא הרחוקה יותר מאשר בנכסיו, עסקיו, קרוביו וידידיו וכל הפרובלימות היומיומיות המרובות".

ערך מסוים יש גם לספרו "ברוך שפינוזה וזמנו". אמנם הוא אינו מוסיף הרבה להסברת הפילוסופיה של שפינוזה, אך כנראה התכוון בעיקר להדגיש את רקע זמנו. ואמנם הספר מפיץ אור בהיר על התקופה ומבאר כמה קשיים ביחוסו של שפינוזה ליהדות.

חשוב ביותר ספרו האנגלי "תולדות הציוניות" שהופיע בשנת 1919 בשני כרכים. חבל שההסתדרות הציונית לא מצאה לנחון להדפיסו שנית. ספר זה מהווה תרומה מאד חשובה לתולדות הרעיון הלאומי. מקום מיוחד תופסות בספר דעותיהם של סופרים ומדינאים אנגליים במאות השנים האחרונות על השבת ארץ ישראל ליהודים. הספר מפליא בחומר האנציקלופדי הרב, שנאסף ממקורות בלתי ידועים עד אז. יש בספר מעוף, מחשבה מדינית והבנה עמוקה בתנאים החברתיים בארצות אירופה. הספר נכתב בימי סער ורעש של מלחמת העולם הראשונה, בין פגישה דיפלומטית אחת לשנייה. הספר היה משום צורך השעה. המטרה היתה להראות למנהיגי העמים חשיבות התיישבות היהודים בארץ-ישראל, שאף רבי-המדינה וגדולי מחשבה וספרות בעולם הכירו בה. כי עוד בשנת 1648 הופיע באנגליה חיבור כתוב רומית בשם NOVA SOLIMA "ירושלים החדשה" (כידוע שלם הוא השם העתיק של ירושלים). בספר זה מתאר המחבר בצורה דמיונית, את הסדר המדיני האידיאלי השורר שם. הספר יצא בעילום שם המחבר וזמן רב ייחסו אותו למשורר יוחנן מילטון, אך נודע אחרי-כך, שהמחבר הוא שמואל גוט. אוטופיה ישראלית זו הקדימה את אוטופיית לוינסקי

„מסע לארץ ישראל בשנת ת"ת" ו„אלטניילאנד" של הרצל במאתים וחמשים שנה. ולא רק אוטופיות נכתבו, אלא שגם נעשו נסיונות מדיניים בתחום זה. עוד בשנת 1837 הגישה קבוצה קטנה של כוהנים ואישים חשובים באנגליה תזכיר למלכי המדינות הפרוטסטנטיות, שבו דרשו להחזיר את ארץ־ישראל ליהודים כדי למלא את הבטחת ה' לאברהם. מרובות היו ביחוד פעולות הפילוסוף לורד שפטסבורי לטובת החזרת ארץ־ישראל ליהודים.

אין מן הצורך להדגיש כי ספר זה דן בתולדות הציוניות על כל פניה וצדידיה, לרבות התפתחותה מימי חיבת ציון עד שנת 1918, ומכיל תיאור הקונגרסים הראשונים ופעולתם, המוסדות הציונים והתפתחות השפה והספרות העברית. לתיאור נושאים אלה מוקדשים פרקים מיוחדים בכרך השני. סוקולוב מגולל לפנינו תמונה נהדרת של התנועה הלאומית על כל לבטיה ומאבקה, שהוא עצמו מילא בה אחד התפקידים החשובים ביותר.

כבר נאמר בתורה: „כי האדם עץ השדה" (דברים כ', י"ט). ידוע, שגם השמות של בני המשפחה והחברה מעידים על הקשר בין האדם והעץ. השם אב, מובנו העיקרי הוא מוליד, מצמיח. השם בן מציין במקרא מספר פעמים ענף או נצר, וקבוצה חברתית קוראים אנו בשם שבט. לשניהם, לאדם ולעץ, „נראה" ו„נגלה": העלים והפירות הנראים, ושהנאתם גלויה, והשרשים הטמונים בקרקע וסמויים מן העין. וכך גם האדם. דנים אנו אותו ביחוד על פי מעשיו הנראים ופירותיו הגלויים, אולם מסיחים אנו את הדעת מן השרשים הטמונים בחביון אישיותו שהם מקור הטוב והנעלה בו. הדברים נאמנים לגבי סוקולוב. בכואנו לסכם מפעל חייו, מונים אנו מספר מספריו ופעולותיו בשדה הציונות, אבל כמעט שמדלגים אנחנו על עבודתו הספרותית בתקופתה הראשונה, כאשר תצפיותיו, מאמריו, מסותיו ואפילו פיליטוניו במשך שלושים שנה, שעלו לאלפים, השפיעו על עשרות אלפי קוראים, הרחיבו את השקפתם על העולם והחיים, קשרו אותם בעבותות אהבה אל השפה העברית וספרותה ועוררו בלבם רגשי כבוד לכל היקר במסורת הדורות.

הנרייטה סולד וּמַפְעֵל תּיָה

מאת ד"ר מרים פרוינד

בכל דור ודור ראינו "בני עלייה" והמה מועטים. מזמן לזמן קמו אישים יחידים במינם, בחירי-גורל, שהטביעו חותמם על התקופה ותולדות האנושיות. הנרייטה סולד היתה אחד האישים הדגולים האלה. בדצמבר, 1960 נחוג את שנת המאה להולדתה. ככל שהשנים חולפות ועוברות, כן הולך שגב חזונה ומתחוויר יותר. היא היתה מסוג הנשים הדגולות שבעוזו אופייה ובסגולות דמיונה היוצר השאירה על כל אחד שבא עמה במגע רושם בלימחה והשפעתה תורגש עוד ימים רבים בעתיד.

כמה פנים לחייה ופעולותיה של הנרייטה סולד, ואם באנו לספר עליהם לא נספיק. היא היתה הראשונה שיזמה תכנית לימודי ערב בבתי-הספר העממיים באמריקה; קיבלה אות-הצטיינות והוכתרה כאחת הנשים הגדולות בארצות-הברית; היתה היוזמת, המייסדת והמארגנת של "הדסה", הסתדרות הנשים הציוניות המפור-סמת לתהילה בארצות-הברית; היתה אם נאמנה לדורות נוער ואחת הראשונות להניח יסוד לדרכי חינוך הנוהגים כיום במדינת ישראל הדימוקראטית שלנו. ביטוי מליצי משלה מבהיר את כל מפעליה החשובים: "תהיינה עיני צופות מול העתיד!" — אלה היו דבריה בשבתה לפני הפסלית בתיה לשצינסקי והיא אז בגיל ה-84 לחייה. בדאגה לצרכי השעה, היו לנגד עיניה תמיד העתיד וחזונו.

ילידת באלטימור (היא נולדה בכ"א בדצמבר, 1860), איחדה הנרייטה בקירבה את הטוב והנעלה של שתי התרבויות, היהודית והאמריקנית, ואחת השלימה את השנייה. צמאונה לדעת לא ידע גבול ובאותה שעה בער בליבה הרצון לעשות למען עמה, לסגולות נפשה ורוחה זכו רק מעטים. היא היתה מטילה על עצמה משמעת חמורה ואף-על-פי-כן בערה בלבה אש-קודש ושללהבתה מאירה את אלפי המכתבים שהניחה אחריה. לא היה קץ לרוחה החלוצי. בת רב, היתה בחייה ובפעו-לותיה מזיגה נאה של מושגי הצדק והיושר שבמורת ישראל ועקרונות הדימוקראטיה האמריקנית. היא עבדה ללא הרף לסייע לנוער להגיע לשלימות גופנית ורוחנית כאחד ובשטח זה הגדילה לעשות.

בתם של הרב בנימין סולד ורעייתו סופיה שאאר, הגיעו ההורים לבאלטימור מהונגריה שנה אחת לפני הולדת הבת. הנרייטה, שהיתה הבכורה לשמונה אחיות,

קיבלה את החינוך וההדרכה הניתנים לפי הנוהג הרווח בישראל לבנים. היא למדה עברית ולמעשה היתה ידימינו של אביה. היא ביקרה את בית-הספר הגבוה בבאלטימור ונבחרה, בגיל השש-עשרה, מתוך 48 מסיימות לדרוש את נאום-הסיום על הנושא: "בתי ספרנו העממיים". העתון של אותו היום מציין: "מחיאיות-כפיים סוערות ליוו את דבריה... עדות נוספת לכשרונה ושקידתה שהעלו את הגברת סזולד בראש חברותיה בבית-הספר".

בחמש-עשרה השנים הבאות התפרנסה מהוראת הלשון הצרפתית והגרמנית, אלגברה, תורת הצמחים ומקצועות אחרים, כשהיא מתכוננת לעודה שהיה נר לנתיבת חייה הארוכים והמוזהירים. דרכה בהוראה דומה במקצת לדרכו של ד"ר דיואי. דרך זה בא לידי ביטוי בהרצאה שנשאה בוועידה של ההסתדרות המורים במדינת מארילנד, ביולי, 1887. שם ההרצאה הוא: בתי-ספר למתחילים — בתי-ספר להדרכה". כמה ממושגינו החדשים על החינוך כלולים בהרצאה זו. היא מער-ערת בה על שיטת ההוראה המקובלת, שהדגישה את רכישת הידיעות בלבד. "לא הדעת, כי אם הכשרון לרכוש את הדעת — היא הנותנת" — כתבה. ואמנם היא ראתה את פני העתיד כבאספקלריה מאירה: "אנחנו עומדים" — אמרה — בפני פתרון בעיות מיוחדות במינן בקורות האנושיות. בעיות אלה אין לפתור כי אם על-ידי חינוך כללי, על-ידי חינוך ולא על-ידי ידיעות שלא עוכלו כל צרכן". היא מסיימת את דבריה: "מכל מקום אפשר לנו לחוש, שהחיים במאת העשרים לא יהיו קלים, ונצטרך לאומץ לב כדי לראות את המציאות כמות-שהיא, וכן גם דרוש יהיה לנו כשרון המעשה, דעות מוצקות ומטרה ברורה". ניתנה האמת להיאמר, שהיא אמנם מצאה את החיים במאת העשרים לא קלים, אך לא סטתה מדרך-האמת ובעצם אישיתה שימשה מופת לאנשים, שיש לחתור לקראת המטרה ללא חת. במשך שנות ההוראה האלה השפיעו גורמים חיצוניים על חייה. באותן השנים נהרו אלפי מהגרים יהודים לחופי אמריקה מחמת חוקי מאי, 1882, האכזריים שגזרה הממשלה הרוסית על בני עמנו. הרבה מן המהגרים האלה הגיעו לבאלטימור. הם ניתקלו בקשיים בגלל אי-ידיעתם את הלשון ותנאי-החיים החדשים והזרים להם. הרב סזולד הישר והרחמן, הושיט להם יד עזרה ופתח לרווחה את דלתי ביתו לפני פליטי ישראל. הנרייטה פתחה שער להתאזרחותם. בתמיכת חברי "החברה הספרותית היהודית" שכרה חדר מעל לבית-הרושת בבאלטימור ובסוף 1889 פתחה שם שעורי ערב.

בערב הראשון נרשמו שלשים גברים ונשים. כשניתן פירסום לדבר, ניתוספו מדי ערב בערב תלמידים חדשים, וכעבור זמן קצר נתרחב בית-הספר ובסיועה של הקרן על שם הבארון הירש נשכרה דירה מרווחה יותר. בית-הספר הלך וגדל עד שמספר תלמידיו עלה לחמשת אלפים וועד החינוך של באלטימור התחייב בשנת 1898 בהוצאותיו. "נוצרים, סלובאקיים וטשכים כיהודים ביקרו בו".

המגע עם המהגרים הללו וההתחקות על קורות הרדיפות והסבל של היהודי במשך הדורות, העמידו אותה על הצורך בארץ-מולדת, ששם יוכל היהודי

לחיות חיי חירות, לזקוף את קומתו וליהנות מיגיע כפיו. וכה אמרה: „נעשיתי ציונית באותו הרגע שנוכחתי לדעת שהציוניות היא היא שהספיקה לעמי הנידח, הנרדף בלי חשך, הנעִוהנד, רעיון... אידיאל, שאיפה העשויה להתקבל על לב כל אחד מה שלא יהיה יחסו לבעיות יהודיות אחרות“. היא מילאה אחרי מחשבתה זו בארגנה בשנת 1893 יחד עם קבוצת מהגרים ידידים, את החברה הראשונה הציונית בבאלטימור („חברת ציון“). והיא לא ידעה אז להיכן תביא אותה „הת־קדשות“ זאת לציונות, ואיזו עבודת־פרך ומעשים גדולים ונשגבים נכונו לה בעתיד, ועד כמה תיעשה שאיפה זו הגורם המרכזי בחייה.

נוסף למקצוע ההוראה שלה, ועבודתה כמזכירה הספרותית הנאמנה לאביה, התגדרה גם במקצוע משלה. בגיל השמונה־עשרה לחייה נעשתה לסופרת בבאלטימור של „ניו יורק מסנג'ר“, בכינוי הספרותי „שולמית“. כשנדפדף בגליו־נות הנושנים של אותו העתון ובגליונות והטורים השמורים ביומוניה ובחיבוריה, נשתומם על עמקותה ותבונתה, על העוז והמרץ הפולמוסי ועל סגנונה הספרותי המשופר של אותה הצעירה. הנושאים שעליהם היא כתבה מלפניאם בחידושם וחינויותם ושרשיה היהודיים העמוקים בולטים וניכרים בכל כתביה.

סולד ניצטרפה לקבוצה הקטנה של האנשים והנשים מרחיקי־הראות שייסדו את החברה היהודית להוצאת ספרים („דז'ואיש פובליקיישון סוסייטי“) של אמריקה בשנת 1888. מכיוון שמטרת החברה היתה להפיח רוח חיים בכל הערכים החשובים של קנייני־ישראל ושל נכסי־היהדות, החליטה להתנדב כולה לעבודה חשובה זו, ובשנת 1893 התפטרה מן ההוראה ונעשתה למזכירה הראשית למחלקת הספרותית של החברה, והחזיקה במשרה זו 23 שנים. היא עשתה בתור עורכת, מתרגמת, משתתפת בכתיבת מאמרים באנציקלופדיה היהודית ובירחונים חשובים וגם שימשה יועצת לצעירים בעלי־כשרון. כל הכרכים הראשונים של ספרי השנה („אמריקן דז'ואיש יירבוק“) מעידים נאמנה על כשרונה הנפלא בתור עורכת, לידיעותיה הרחבות בלשונות שונות ולמומחיותה במלאכת התרגום.

אחד מהפעלים הספרותיים הנשגבים בתקופה ההיא היה התרגום של „תולדות היהודים“ („היסטורי און דהי דז'וס“) מאת צבי (הינריך) גרץ, בחמישה כרכים, וכרך של לוח־המפתחות שהותקן כולו בידי הנרייטה סולד. בשנת 1898, הופיע הכרך הששי, כרך תוכן־הענינים, והשלים את המפעל הגדול. הגברת סולד הקדישה שנה שלמה לפעולה מקיפה זו. במשך התקופה ההיא היתה גם עסוקה בעבודה משותפת עם פרופיסור לוי גינצבורג מן הסמינריון היהודי התיאולוגי ועזרה על ידו בתרגומו ובעריכתו של ספרו החשוב „אגדות היהודים“.

הרב בנימין סולד נפטר בשנת 1902 והנרייטה ואמה העתיקו את דירתם לניו־יורק שנה לאחר כן. היא ביקרה בסמינריון היהודי התיאולוגי אשר בניו־יורק. היא עמדה באותה שעה לפרסם את כתבי אביה שלא הספיק להתקינם בחייו. כן גם התמידה בקשריה עם „החברה היהודית להוצאת ספרים“. השכלתה וידיעותיה ביהדות הלכו ונתרחבו כי תמיד היתה מצוייה במחיצת גדולי־התורה

והמדע בסמינריון, בניו-יורק באה במגע עם ההמונים הציוניים וגם עם המנהיגים היהודים באותו זמן. בשנת 1907 ארגנה, על-פי בקשת הד"ר יהודה ל. מאגנס, מזכיר-הכבוד של הפיזיראציה הציונית האמריקאית, היא וקבוצת בחורות צעיר-רות, חוג להשתלמות. במשך שנתיים ניהלה את החוג, גרעין "הדסה" הראשון, והשמיעה בו לקח על הרעיון הציוני ואבות התנועה הציונית.

בסוף 1908 נחלשה מרוב עבודה ויצאה יחד עם אמה לתור-עונג לאי-רופה וארץ-ישראל. הביקור בארץ-ישראל חיזק בלבה את ההכרה, כי הציונות היא תנועה לשיחרור עצמי.

כששבה מן הביקור, התמסרה ביתר עוז לקבוצת "הדסה". בפורים, 1912, נתכנסה אותה קבוצת הנשים בהיכל עמנואל והניחה את היסוד ל"הדסה", הסתדרות הנשים הציוניות, שדגלה בסיסמה: "ארוכת בת עמי" (ירמיהו ז', כ"ב). הנרייטה סזולד נבחרה לנשיאה. "הדסה" התחילה כחוג של 40 חברות בערך שמטרתו מכופלת — לכלכל שירות "אחיות רחמניות" בארץ-ישראל ולעודד חינוך ציוני ויהודי בארצות-הברית.

העיקרון של שירות-התנדבות שהונח ביסוד "הדסה" שימש מקור-עוז וחוסן בהמשך השנים וההסתדרות הלכה הלוך והתגבר יחד עם מושג זה עד שנעשתה לתנועה כבירה בחיי עם ישראל, מושרשת במסורת ארצות-הברית, מוקד-דשת לתכנית ההחלמה ושמירת-הבריאות, הרפואה והדרכת הנוער במדינת ישראל הדימוקראטית.

בשנת 1916 איפשרו ידידיה ומעריציה של הגב' סזולד, ביזמת השופט יוליאן וו. מאק, שתוכל להתמסר כולה לעבודה ציונית. היא נתמנתה חברה בוועד הראשי של התנועה הציונית העולמית ובזמן מלחמת העולם הראשונה פעלה בעוז ובמרץ להחיש סעד לישוב היהודי בארץ-ישראל. באוגוסט 17, 1918, שלחה "הדסה", ביזמתה של הנרייטה סזולד, לארץ-ישראל קבוצה של 45 רופאים מומחים ומספר אחות רחמניות. הקבוצה הזאת התחילה בפעולה רפואית מקיפה ועשתה גדולות בביעור המחלות הנפוצות ובשיפור מצב התברואה בארץ.

בשנת 1920, בגיל הששים לחייה, עלתה לארץ-ישראל לקחת חבל בתכנית הרפואית של "הדסה". ככ"ה שנה ישבה בארץ. בשנת 1944 כתבה לידיד יקר אחד: "געועים עזים נתעוררו בלבבי לראות את אמריקה, נפשי כלתה ממש לסתיו האמריקאי; אני מתגעגעת, אבל מקווה אנכי כי אשוב כשתיגמר המלחמה בנצחון בעדנו. כל כמה שתארך מלחמה זו, ובלבד שננצח...".

היא נפטרה בירושלים כעבור שנה (1945) ושוב לא זכתה לראות ב"סתיו אמריקאי".

היום, מעלה כל הישוב במדינת ישראל את דמותה הנעלה בהערצה, בקדושה וביראת-הכבוד בזכות מעשיה הגדולים. רק שלש שנים לפני פטירתה נוסד ביזמתה ובמירצה "קרן-הילד", לשיפור המצב של הנוער ולתיקון-החברה. אין אנו יכולים כעת לבקר את קברה, מקום-מנוחתה האחרון בהר-הזיתים, הנתון

לשלטון הירדני; אולם נתקלים אנו בדמות נאצלת זו בכל קרן-זווית בירושלים עיר-הקודש ובארץ-הקודש: בנמל-חיפה, שם קיבלה את קבוצת "עליית הנוער"; בבאר שבע במקום שסייעה "הדסה" לבנות כרך של 40.000 אוכלוסים; בתל-אביב, בצפת ובטבריה, שנוסדו בהם בתי-החולים בשם "הדסה". דמותה המזהירה נשפת גם מתוך עיניהם המאירות של תינוקות וילדים משחקים ברחובות יש-ראל; מתוך לחייהם הוורודים של תינוקות-של-בית-רבן, תלמידי-בתי-הספר וגני-הילדים; מתוך פני הצעירות מעדות-המזרח המשתלמות במלאכת-התפירה וב"גיהול-בית"; ומכל מערכת החינוך ויסודות החברה במדינה הדימוקראטית שלנו — כי הן כל אלה צצו מתוך חזונה וחזיונה של הנרייטה סולד ונתגשמו בחלקם על-ידי רצונה העז וכח מעשיה הגדול.

תהא נשמתה צרורה בצרור חי עם ישראל ומדינת ישראל!

ספרים שנתקבלו במערכת

קרסל, ג., שלום עליכם חיינו ויצירתנו. הוצאת "דביר", תל-אביב, 1959. 103 ע.

קרית ספר, רבעון לביבליוגרפיה של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. כרך ל"ה, חוב' א'. כסלו תש"ך. בתוכן: דפוסי ישראל, ספרות עברית ומדע היהדות בחו"ל; בתוך כתבי עת. במדור המאמרים: הדפוס העברי בטרנסילבניה, ב. סאטמאר (סוף). י. י. כהן; ספרי בוחנים א. יערי.

סיני, ירחון דתי לאומי לתורה, למדע ולספרות בעריכת הרב יהודה ליב הכהן מירמון. שנה כג, כרך מו, חוברת ו (רפא), אדר תש"כ, ירושלים. בתוכן: פורים במשנתו של רבי צדוק הכהן מלובלין — ישעיהו הדרי; על הקונקורדנציות של הרב קוסובסקי — יצחק אבינרי.

שליטא, ישראל, המוסיקה היהודית ויוצריה, תולדות המוסיקה של העם היהודי מימי קדם ועד ימינו. יהושע ציציק, הוצאת ספרים בע"מ, תל-אביב, תש"ך. 286 X כה ע.

הרץ, הרב יוסף צבי, ספר המחשבות הישראלית, מלוקט ומסודר על-ידי... המה"דיר ברוך קרוא. הוצאת יהושע ציציק בע"מ, תל-אביב. 194 ע.

כתבי יהודה שטינברג, הוצאת "דביר" תל-אביב, תשי"ט. שסב ע'. בצורה אלבומית, שני טורים לעמוד, מבוא מאת יעקב פיכמן. בספר סיפורי שטינברג הקצרים והגובליות "דוקטור אורלוב", "בימים ההם" ו"בימי שפוט השופטים"; סיפורי חסידיים; שיחות חסידיים ואגדות.

עגנון, שמואל יוסף, אתם ראיתם, פשטים ודרשים, מסודרים על ידי... ספר ראשון: פרשת מתן תורה. הוצאת שוקן ירושלים, ירושלים-תל-אביב, 1959. רכז ע'.

טרולופ, אנטוני, שלשת הלבירים, עברית שרה רזי, העורך ע. מנחם. הוצאת הספרים מ. גיומן בע"מ. ירושלים-תל-אביב. 502 ע.

"אנטוני טרולופ היה מחשובי סופרי התקופה הויקטוריאנית. היה ריאליסטן, צייר מחונן של הויי ונימוסי חברה ויוצר דמויות מובהקות".

ואן דן ברג ד"ר ג., שיטות הבחירות בעולם, ניתוח בקורת-שיטתי, תרגם א. ראור בני, הוצאת ראובן מס, ירושלים. 128 ע. אריסטופאניס, ענניס. קומדיה מתורגמת מן המקור היווני על-ידי יצחק זילברשלאג, הוצאת "מסדה", תל-אביב, תשי"ט. 116 ע.

שְׁמֵרֵיהוּ? לִוּוּן

(כ"ה שנה לפטירתו)

מאת משה חזקוני

כאשר אנו באים ומציינים את שנת-הולדתו המאה של בנימין זאב הרצל, מן הדין הוא שנתייחד עם זכרם של כמה מקודמיו, מלווי וממשיכיו בתנועת חיבת ציון והציונות המדינית. עם האחרונים נמנה שמריהו לוויין ז"ל, שהיה אחד האישים המופלאים שפיארו את חיינו ואחת הדמויות המרכזיות ביהדות של תקופתנו — דמות מנהיג רחב-מעוף, נואם גדל-כשרון ופובליציסט רב-תבונה. בנפשו של לוויין התמזגו כל תכונות החן, החריפות והפיקחות, שבהן הצטיינה האצולה הרוחנית של יהדות רוסיה. לבו עמד מדפוק בחיפה, בח' בסיוון, תרצ"ה, בשנת הששים ושמונה לחייו, וקברו נחצב בתל-אביב, ליד קברו של ביאליק חברו, שעמל עמו בייסוד הוצאת הספרים "דביר", בביסוסה ובמימוש תכניותיה.

בשחר ימי נעוריו, בשבתו בעיירת מולדתו סוויסלוץ', בפלך מינסק שברוסיה הלבנה, שאף שמריהו הצעיר ליציאה לרשות עצמו ולשחרורו של עם ישראל. משנתבגר מצא את יעודו הפרטי בהשתעבודותו לרעיון שחרור-האומה ובפעולתו לתחיית תרבותה.

בראשית צעדיו בספרות נדמה היה שנשקף לשמריהו לוויין עתיד רב כסופר בלבד. ברבות הימים גילה יותר ויותר את כוחו כעסקן, בתחילה כתעמולן ציוני בחוגי נוער, ואחר כך כ"רב מטעם", כציר ל"דומה" ברוסיה, ואז אף עלה כוכבו כנואם מזהיר, — "כמטיף לאומי" בצורה חדשה. בשנות מלחמת העולם הראשונה ולאחריה, בזמן פעולתו בארצות-הברית, היה שמריהו לוויין דברו הנודד של העם הנודד ושל "המדינה בדרך". אף בעטו, עט סופרים, שירת את תנועתו ואת עמו, ונתן את צוארו בעול כמה פעולות להרמת קרנה של התרבות העברית בחלקי-העולם החדש, וביניהן ייסוד השבועון "התורן", הוצאת הספרים "קדימה", וליכוד הכוחות להפצת דעת הלשון הלאומית וערכיה הרוחניים.

שמריהו לוויין היה מזיגה ברוכה של תלמיד-החכם חריף-המוח וסאטיריקן חריף-הלשון, החושף בלי חמלה את מומי בני דורו ותקופתו. בכל "משל למה הדבר דומה" שלו העלה על הדעת את אופיו הגאוני של המגיד מדובנה, אולם בשנינותו תפס באמנות ההטפה מקום דומה לזה של מנדלי מוכר ספרים באמנות הסיפורת; כשם שנעשה מנדלי לאחד הגיבורים המרכזיים ביצירותיו שבכתב, כך היה שמריהו לוויין לאישיות המרכזית ביצירתו שבעל פה. מעקיצותיו ושנינותיו ניכרו מתנגדי הציונות והתנועה הלאומית למיניהם: המתבוללים שפקדום חלומות "נאמנות כפולה" רעים; והקוסמופוליטים והראדיקאלים, שהלפיגו בדמיונותיהם על

תיקון העולם על-ידי טמיעת עם עולם בתוך אומות העולם. כנואם בעל שאר-רוח ובעל כשרון ציורי, תיאר שמריהו לוויין בתמונות חיות את רעיונותיו ואת דעותיו. בשעה שעמד על הבימה היה כמעין המתגבר, אשר זרמיו פורצים ממעמקים בלי הרף ושאונו המשתפך הומה באזניים כנגינה עריבה של מוסיקה רבת-צלילים. אור חכמה ובינה קרן מעיניו ומאישיותו כולה, ושומעיו ספגו אל קרבם את האור הזה. «אמרות-הכנף» שלו היו לקרדומות בידי שומעיו לנפץ בהם את האלילים של מתנגדי רעיון תחיית הלאום. כמה מפתגמים, חידודיו והברקותיו נעשו אחר כך מטבעות לשון מהלכות באידית, לשון רוב נאומיו, בה ריתק אליו את שומעיו ואצל מקיסמו עליהם.

כתעמולן ציוני בקרב חוגי המתבוללים, השפיע שמריהו לוויין הרבה בכוח אישיותו, הסב מהפכה בהשקפותיהם של כמה מהם וקירב אותם למפעלי העו להגשמת מטרותיה של הציונות. הוא גם שרכש את לבו של לואיס ד. בראנדייס לרעיון הציוני.

שמריהו לוויין היה מן המעולים בין הפובליציסטים הלאומיים. הוא חדר לפני ולפנים של בעיות היהדות והאנושות. ביחוד היה נוקב ויורד לתהומן של הבעיות שהיו כרוכות בעתיד הגשמתה של הציונות. בסגנונו המוצק, הבהיר והמדויק בחן בתבונה רבה את «הוכחותיהם» של מתנגדי הציונות. לאחר שהשתמש באיזמל הניתוח של ההגיון, נראו כל ה«הוכחות» של המתבוללים ושל הקוסמופוליטים כסברות-כרס וכרעות-רוח. בימי המשבר המדיני הקשה בציונות, כשהכשלונות בבנין ריפו את ידיהם והחלישו את רוחם של יהודים בחוץ לארץ, פיזר שמריהו לוויין את ענני האוש בדברי עידוד וחידוד וחיזוק ידיים רפות.

בתוך ריקמת הפובליציסטיקה של שמריהו לוויין שזורות גם מסות על אישים, — מסות שבהן בא על תיקונו כשרונו בצירור דיוקנאות ומעשים בימים עברו. לשיא אמנות הציור והתיאור הגיע בארבעת כרכי זכרונות, באידית. ממיטב היצירות בספרות הזכרונות שלנו הם (תורגמו לעברית על-ידי צבי וויסלבסקי). את הכרך החמישי התחיל לכתוב בעברית, אך לא הספיק להעלות כי אם פרקים מספר. בין ציורי ההווי ואישי ישראל בעבר בספרי הזכרונות האלה תיאורי-אמן, שמעטים דוגמתם בספרותנו דו-הלשונית. לחוקר תולדות היהודים בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית מאת העשרים מהווים זכרונות לוויין מקור היסטורי חשוב ועשיר.

עד לימיו האחרונים לא הועם זהרו וקיסמו האישי של לוויין. בזהב סוף-הקייץ ובליבנת-החורף של חייו זכרו לו שומעיו ומעריציו את חסדי אביב התחייה הלאומית, שהיה ממבשריו בעל-פה ובכתב, — את אביב חייהם הם, עם ירקו, ריחו ובשמיו.

בקורות תחייתנו הלאומית ובתולדות «המדינה בדרך», שקדמה למדינת ישראל, יהיה שמור לעד זכרו של שמריהו לוויין, שהיה ממשיכי דרכו של בנימין זאב הרצל, ממגשימי חזונו ומבוני תרבותנו.

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

ר' חיים הלר ז"ל

מאת א. ר. מלאכי

א

בעולם התורני נתגלה ר' חיים הלר בעודו באיבו, בקונטרס של חידושי תורה שנדפס ברבעון התורני "תורה מציון" שיצא בירושלים⁽¹⁾, ובמאמר-מילואים לאותו קונטרס באותו רבעון⁽²⁾. שני המאמרים האלה מלאים חריפות רבה ובקיאיות עצומה. הוא דן בהם באריכות בענין דורות משעה לא ילפינו, נגע בקושיית ה"נודע ביהודה" על הרמב"ם למה השמיט דין קמיצה בכלי, ויישב אותה בחריצות רבה. כבן י"ז היה בשנת פירסום הקונטרס, והיה בו ובמילואים כדי לעורר תשומת-לבם של בעלי תריסין מצויינים, רבנים ישישים וגאוני הדור אל המחבר החתום: "חיים העליר בהגאון רי"ף"⁽³⁾. מעייני הקונטרס כיום, יכולים להמליץ עליו את מאמר חז"ל⁽⁴⁾: "בוצין בוצין מקטפיה ידיע".

בראשית בכורי ר' חיים הלר כבר רואים אותו בגדלותו ובמעופו, מעוף עילוי, שהוא בדרך למדרגת גאון. יש לשים לב כמו-כן שהאכסניה הראשונה שלו, "תורה מציון", היתה מפורסמת בשעתה כאחד מחשובי כלי-המבטא התורניים. הוא נוסד בעידודו והסכמתו של ר' יהושע ליב דיסקין, הוא ושאר רבני ירושלים חפצו לראות בו המשך ל"תבונה" של ר' ישראל סאלאנטר. השתתפו בו כל גדולי ירושלים, מן האשכנזים והספרדים, וגם גאוני הדור בחוץ-לארץ כר' יצחק אלחנן, הנצי"ב, ר' שלמה כהן ורא"מ לפידות. גאוני ישראל אלה היו שולחים אליו חידושי-תורה ושאלות ותשובות בעניני הלכה למעשה. חיבה יתירה נודעה מבעלי-תריסין לרבעון "תורה מציון" גם בזה שיצא בירושלים, ובהופעתו היה משום התגשמות החזון "כי מציון תצא תורה". הדגיש זאת גם מיכה יוסף ברדיי-טשבסקי, בבקורת שכתב על "תורה מציון", בתקופה הוואלווינית שלו. בעת שהיה קשור לבית המדרש ועוסק בכתיבת חידושי תורה.

מו"ל הרבעון "תורה מציון" היה ר' שמואל הלוי צוקרמאן מדפיס החצר של רי"ל דיסקין, ועורכו ר' יעקב אורנשטיין, תלמידו המובהק של רי"ל דיסקין.

- (1) שנה ג' (תרנ"ו), חוברת ג', סימן י"ט.
- (2) שנה ד' (תרנ"ח), חוברת א', סימן ט"ו.
- (3) ר' ישראל פינסקר.
- (4) ברכות, דף מ"ח, ע"א.

גם הוא עילוי, עילוי ירושלמי, שעוד בצעירותו יצא לו שם כגאון, ובעינו החדה הכיר בגדולת העלם הצעיר שברבות הימים תפס מקום כאחד מגדולי התורה והמדע. יש להזכיר שכבוד רי"ל דיסקין היה חופף על "תורה מציון", והידושי-התורה שנדפסו בקובץ היו למראה עיני גאון אדיר זה, לפעמים גם לפני פרסומם, וכך יצא שפרי-רוחו הראשון של ר' חיים הלר זכה להכרתו של רבן של כל בני הגולה. כדאי גם להעיר שלמרות היותו רך בשנים תיארו אותו בתוכן העיניים של חוברות "תורה מציון" שבהן באו מאמריו, בתואר "הרה"ג", תואר שב"תורה מציון" ניתן לרבנים גדולים ומפורסמים.

איני יודע איך נתגלגל מאמרו ל"תורה מציון", אם שלחו בעצמו או סוכן "תורה מציון" לקחו מידו להעבירו לירושלים. שאלתי פעם על זה את ר' חיים הלר, אבל הוא לא זכר בדיוק את הפרטים. אולם גרמתי לו קורת-רוח רבה בעצם הדבר שהעליתי לפניו את ראשית-אוניו בספרות התלמודית. ייתכן שהוא שלחו ל"תורה מציון" מפני קרבת-משפחה לרי"ל דיסקין, ואולי המציא את המאמר למערכת "תורה מציון" דודו ר' יעקב ברודא, ממיסדי חברת "מנוחה ונחלה" בווארשה, זו שבנתה את מושבת רחובות; שר' חיים הלר גודל בביתו אחרי התייתמו מאביו. אגב, בראש מאמרו השני בטופס "תורה מציון" שבספרית בית המדרש לרבנים בניו-יורק, רשום בכתב-האשורי "המשך משנה ג'", וייתכן שדבר זה נעשה בידי ר' חיים הלר עצמו, כי לא בפנים החוברת ולא במפתח נזכר שהוא המשך או מילואים למאמרו הקודם.

הקונטרס ב"תורה מציון" הוציא לו מוניטין ברוסיה ופולין כגדול בתורה. בימים ההם כבר הלך לפניו השם עילוי. "העילוי הוורשאי", כפי שכונה, וכפי שציין ר' בן-ציון אייזנשטאדט בערך הביוגרפיה של ר' חיים הלר בספרו "דור רבניו וסופריו"⁶, בן כ"א שנה היה ר' חיים הלר בשנת הופעת הספר הזה, שבו באו תולדותיהם של רבנים, חכמים וסופרים מפורסמים, והוא הצעיר ביניהם בגיל. זוהי הביוגרפיה הראשונה של ר' חיים הלר, ויש בה משום עדות ליחס חכמי הדור אליו בצעירותו. נאמר בה: "נולד לאביו הגאון החסיד והעניו ר' ישראל פינסקר בביאליסטוק כ' תמוז תרל"ט. הצטיין בכשרונותיו הנעלים מאד וביחוד בכח זכרונו הנפלא מילדותו ובהיותו בן ארבע שנים וחצי החל ללמוד גמרא ויעש חיל, ויחזו בו רואיו אותות לטובה. באביב ימיו החל לבוא בכתובים את גדולי הזמן, וירב חילו בחדושים בכל מקצועות התורה בחריפות ובקיאות ורובם נמצאים בכתובים עמדו. נדפס ממנו קונטרס בהקובץ "תורה מציון", משנת תרנ"ח".

שורות מעטות אלו מכילות תולדות התפתחותו הרוחנית של ר' חיים הלר. אין פלא איפוא שבהיותו בן ארבע שנים כבר למד גמרא, כי כך היה דרכם של ילדי-פלא ועילויים. אולם כפי הנראה, לא שימש ר' חיים הלר שום רב וגדול

בתורה, מה שלא ראינו גם אצל גאונים גדולים, כי הרי אף הגר"א מוויילנא למד בילדותו תורה מפי ר' משה מרגלית, בעל הפירוש "פני משה" על תלמוד ירושלמי. ר' חיים היה בבחינת "מולך מעצמו" ולא היה זקוק להדרכת רב ומורה.

כפי שמובא בתולדות חייו אלו, כבר היו אז ערוכים בידו כמה כתבים מחידושו, אבל מלבד שני מאמריו ב"תורה מציון" לא העלה שום דבר מחידושו אלו בדפוס. ורק בשנת תרס"ז — שבע שנים אחרי פירסום הביוגראפיה שלו — הוציא את הספר "זרע חיים" על חושן משפט בלווית קונטרס "פרי חיים" (א). זה הספר אשר ממנו "יראה הרואה" רק קצה מחילו הרב של ר' חיים הלר לאורייתא, כעדותו של ר' זאב יעבץ. מן הצורך להעיר שיעבץ הוא בכלל מגלתו של ר' חיים הלר. הוא היה הראשון שהכריז על גדולתו בתורה והוא גם שהרים על נס את ערך חקירותיו לא כדברי מדע בלבד, אלא בעיקר כתריס נגד פירצת הבקורת החפשית במקרא, במאמר שכתב⁶ על ספר של ר' חיים הלר לחקר הפשיטא.

ספרו זה כתוב גרמנית⁷ ונדפס בשנת 1911 בכרלין. בן ל"ב שנה היה בהופעת ספר זה, שרושמו בעולם המדע היה גדול ובזכותו גם הכתר בתואר ד"ר באוניברסיטה של ווירצבורג. קפיצת דרך גדולה עשה ר' חיים הלר בעברו מעולם התורה לעולם המדע, מספרו על חושן משפט כתוב עברית תורנית עד ספרו הגרמני, שבו ערער את יסודות חוקרי הפשיטא והוכיח שבנינם בדבר זמן חיבור הפשיטא ומחברו בנוי הוא על יסוד שוא. ואולי לא היה במעשהו משום קפיצה, והוא לא יצא מעולמו הקודם לעולם אחר, ואף לא עשה מציגה בין התורה והחכמה כפי שעשו רבים אחרים לפניו ולאחריו, כי בעצם חקירתו היה משום גופי תורה. הפשיטא, הוא תרגום התנ"ך בסורית, שנוסף עליו גם תרגום הברית החדשה, שמיום הופעתו ראשונה בשנת 1646 בפאריז, הרבו החוקרים לטפל בו. הפכו בו חוקרים נוצרים וגם חוקרים יהודים נגעו בו (שי"ר, פרלס, גרץ, יעקב רייפמאן, פינחס פראנקל ואחרים). לפי השערת כמה חוקרים מבני ישראל מקור התרגום הוא בעברית ונעשה על-ידי יהודים לפי מסורת חז"ל, אם כי בכמה מקומות יצאו בעקבות השבעים ואף תרגמו מהתרגום הארמי, ובמקומות רבים הכניסו מפירושי המדרשים, אבל אחר-כך חלו בתרגום ידי נוצרים או יהודים מתנצרים שספחו אליו גם תרגום סורי של "הברית החדשה". רוב החוקרים הנוצרים חושבים שלכתחילה תורגם הפשיטא בידי נוצרים והיא יצירה נוצרית. מהתרגום הזה באו לדון על כתבי הקודש ולהוכיח על פיו שדברי התורה הם משובשים.

בסוף המאה התשע-עשרה, בעת שהבקורת החפשית, העליונה, על התנ"ך

6) מתאריך זה יוצא שנולד בשנת 1879 ולא 1878, כמקובל אצל כותבי תולדותיו.

86) הספר "זרע חיים" הוא לסבו ר' חיים ברוידיא והקונטרס "פרי חיים" הוא שלו.

7) "בקורת הפשיטא" ומבקריתה. "תחכמוני", ספר ב' (תרע"א), עמודים 47-43.

8) אונטערזוכונגען איבער די פשיטא, צור געזאמטען העברעאישען ביבעל: צוגלייך איין

בייטראג צור ערקענונטניס דער אלטען ביבעל איבערעוועטצונגען פאן דר. ת. העללער. טייל 1, בערלין 1911, 72 זי.

התחילה לפרוח. ניגשו תשעה מלומדים מגדולי המורחנים וחוקרי לשונות-שם בגרמניה, לחקור את הפשיטא מחדש. הם חילקו ביניהם את העבודה, ואחרי שנות עמל ויגיעה, חיטטו וחקירה בתנ"ך ובדיקת הפשיטא, באו לידי הנחה כי מכיוון שבמקומות רבים שונה הוא התרגום הסורי מהמקור, לפיכך התנ"ך ותורת ישראל משובשים, והנוסח בפשיטא הוא הנכון והאמיתי. הנחה זו והגישה לעצם החקירה במטרה להוריד את קדושת תורת ישראל וכבוד האומה, הרגו את ר' חיים הלר והביאו אותו לעזוב לזמן מה את ד' אמות של ההלכה ולהקדיש את עצמו לעבודת חקר הפשיטא כדי לסתור את בנין מלומדים אלה ולהוכיח את מוזימות-השקר במס-קנותיהם והנחותיהם. במאמרו של יעבץ הנזכר, אנו מוצאים פרטים מעניינים על זיקת ר' חיים הלר לענין זה וכיצד ניגש לעבודתו. הוא מספר: «את הפשיטא הזאת הבדוקה בידי תשעה פרופיסורים במשך עשרות שנים בקתדראות המוצאות לפניהם באוניברסיטאות, שקולן הולך מסוף העולם עד סופו — את הפשיטא הזאת לקח עמו הרב ר' חיים זה לק"ק פאלוניצא הסמוכה לווארשה ויבדקה בדוקי בתר בדוקי במשך ששה שבועות, בחדרו הקטן והמוצנע, בעיון המיוחד לגאוני תורתנו מעולם, בעיון הדק והחריף הנוקב ויורד לכל דבר עד היסוד בו, ובסקירה הסובבת את גבול כל הענין במלוא רחבו, מבלי השאיר לו אף פרט אחד קטן אשר לא נבדק כל צרכו. והנה חזון אחר נראה לעיני גדולי המדע הגרמנים. הן גם הוא מצא שבושים הרבה, אך לא בתורה העברית אף לא בתרגום הסורי, כי אם בשיטת הבקורת של תשעת המבקרים, שכל אחד מהם דן את התרגום רק על פי החלק התשיעי, אשר בו לבדו החזיק, ובשמונת החלקים הנותרים שהניח לחבריו, לא עסק ולא התבונן, על כן לא ידעו להוציא משפט כולל על כל התרגום כולו, כי אם איש איש דן רק על מקצתו שנתלשה ממקום חיבורה, כאבר הנתלש מן הגוף החי. לא כן הרב הזה, כי בסקור הוא את הפשיטא בסקירה אחת, כוללת ושלמה, נגלה לעיניו הטבע האחד אשר הטביע המתרגם הקדמוני בכולה, ובכל מקום אשר ראו הפרופסורים חלוף זה בודד לעצמו, הבחינה עין המחבר, כי חלוף זה, הנראה בודד במקומו, אינו אלא פרט אחד בכלל גדול, שסלל לו המתרגם בשיטת תרגומו, המסודרת והמשוכללת מאין כמוה!»

גלומה בדברים אלו שיטת ר' חיים הלר ודרכו בחקירה ובקורת. מאמרו זה של יעבץ הוא היחיד שנכתב בעברית על ספרו של ר' חיים הלר. מלבד זה שנמסר בו תמצית מן הספר, הוא כולל גם הערכה קולעת על ר' חיים, כשרונותיו וסגולות-רוחו. יעבץ התכוון להציגו לפני הקהל ולהוציא מוניטין לתורתו וחכמתו בין המלומדים וחכמי ישראל במערב אירופה. יעבץ הסופר הישיש התפעל מהרב והחוקר הצעיר והוא מקדם אותו בשמחת לב ונפש, מדבר עליו בהערצה רבה, קושר כתרים לראשו, וכותב עליו: «האדם הגבור בתורה הגאון המובהק ידיד נפש לזקני גאוני דורנו» וכו'.

יעבץ רואה בר' חיים הלר איש גבור מלחמה שהוא ילחום את מלחמת ה' במבקרי המקרא, יסתור את השערותיהם הכוזבות ובספריו יקדש את השם. יש

לשים לב שבאותם הימים כבר היה יעבץ בודד ונשכח, רחוק מ"תחום המושב" ברוסיה ורחוק מאכסניות ספרותיות בעברית, התחיל להילחם במבקרי המקרא האריים מבית מדרשם של וולהויזן. סמוך לאותו זמן פירסם את מחברתו "תוצאות החטיטות והחקיקות", שבה ניסה "להפוך מעט את שולי בקורת המקרא על פניה", ובאותה חוברת "תחכמוני", שבה נדפס מאמרו על הלר, בא גם מאמרו "הבקורת כשהיא מבוקרת", שבו יצא בדברים קשים נגד וולהויזן, קיטל, היטציג, ווינקלר ואחרים, הראה על באוריהם העקלקלים, חוסר-ידיעתם ובערותם בהבנת כתבי הקודש וטעמם הלקוי להרגיש את היופי במליצות התנ"ך. אולם יותר מאשר נלחם במבקרים הנוצרים, יצא במאמרו זה בתוכחה נמרצה לצעירי המשכילים ברוסיה וגאליציה שניתעו ללכת אחרי מבקרי המקרא החפשים בלי בחון ובלי לראות נכוחה שביקורת זו היא תוצאת שנאה לישראל והיא באה לערער את חומת הדת ולהמיט קלון על עם ישראל. דברי יעבץ היו כקול קורא במדבר, אם כי כסיוע לדעותיו הביא את דבריו הנמרצים של סמולנסקיין על מבקרי המקרא. מקצוע בקורת המקרא תפס יותר ויותר מקום בספרות העברית. מכאן שמחתו הרבה בהתגלות ר' חיים הלר כחוקר התנ"ך. הוא ראה בו את האיש שיעמוד בפרץ וילחום את קדושת התנ"ך מידי בוקקיו, וכך יסיים את מאמרו: "מקווים אנחנו כי ככל אשר החל הגאון החוקר האדיר הזה להכות חרם ברוח שפתיו את בקורת המקרא המשובשת, המבקרת בסגנון המקרא, ככה יחשוף את זרועו לפוצץ לרסי-סים את בקורת המקרא המכחשת, העוקרת מעשים ומאורעות, של וולהויזן וכל כת דיליה, להשיב לב בנים נדחים אחרי התוהו, אל תורת האמת, אשר היא לבדה נוטעת בתוכנו חיי עולם".

היה בדברי יעבץ אלה משום הגדרת יעודו של ר' חיים הלר כמגן האומה וקדשיה, והם עושים רושם כאילו כתב שטר-חוב ומסרו לרב והחוקר הצעיר לחתום את שמו עליו. ור' חיים הלר מילא אמנם את האחריות שהוטלה עליו, הוסיף לעבוד באותה השיטה המדעית שהראה בספרו על הפשיטא, ובאותה המגמה.

(המשך יבוא)

רשימות וסקירות

מחודש לחודש

דה-גול ומדיניותו

בתוך האנדרלמוסיה הכללית במערב שלאחר התמוטטות ועידת הפיסגה עמד דה-גול כסלע איתן, ואישיותו התבלטה שוב במלוא שיעור הקומה, כבימי תבוסת צרפת בשנת 1940, וכבימי עלייתו לשלטון, לפני 18 חודש, בשיאו של משבר הרפובליקה הצרפתית. ההג' יון ההיסטורי רצה, שמשחרר צרפת יעלה לשלטון בעטייה של בעיית אל-ג'יריה ואף ייבחן בפיתרונה של שאלה קשה זו. סימן טוב הוא לצרפת ולדה-גול כאחד, כי בעצם הימים האלה ני- אותו המורדים האלג'יריים למשא ומתן ישיר בפאריס. אחרי שש שנות מלחמת דמים לא שעו עוד לשידולי נאצר ולפיתוי מסית נבון ואדיר-כוח ממנו, מאז טסא טון. אם המשא-ומתן יוכתר בהצלחה, ייפתח פרק חדש בתולדות צרפת וצפון אפריקה, ואף חזית המערב באירופה ובים התיכון תקבל חיזוק ניכר.

ביקור בן גוריון בפאריס

הסכם אפשרי עם המורדים האלג'יריים — אין פירושו כלל החלשת יחסי הידידות בין צרפת וישראל. אדרבא, הסכם כזה יאפשר לצרפת להיפנות יותר להידוק הקשרים עם יתר עמי אפריקה, המרכזית והמערבית, במסגרת האיחוד הצרפתי, או מחוצה לו. בכל מאמץ כזה יכולה מדינת ישראל להיות לתועלת רבה, שכן אין קופת-השרצים של "הקולוניאליזם האירופי" תלויה לה מאחוריה, ולא עוד אלא שיצאו לה, לישראל, מוניטין, כמדינה בעלת חזון ורבת מעש בשטח הפיתוח החקלאי והתעשייתי ובשטח הקידמה החברתית והתרבותית כאחד. את עזרתה הטכנית והמדעית, האירגונית והשיתופית של מדינת ישראל, מקבלים רבים מעמי אפריקה ואסיה בחפץ לב. שיתוף פעולה ישראלי-צרפתי בשטח זה, כבשטחים רבים אחרים, יועיל לכל הצדדים, לעוזרים ולנעזרים כאחד.

ויקהה חודה של התעמולה הקומוניסטית בשתי היבשות בקרב העמים הצעירים האלה, שכבר נוכחו בינתיים לדעת, כי לא על העצמאות המדינית לבד יחיה העם.

על כן נודעת חשיבות מישנה לבי-קורו של ראש ממשלת ישראל, מר דויד בן גוריון, בפאריס ובבירות המערב האחרות. שלא כביקור הבלתי רשמי בארה"ב והרשמי-למחצה באנגליה, היו הביקורים במערב-אירופה רשמיים בהחלט, על כל גינוני הטכס החיצוני המלווים רשמיות כזאת. יתר על כן, הביקור בפאריס והשיחות עם הנשיא דה-גול הצטיינו בלבביות בלתי-מצוייה ובעניין הדדי רב, שגילו שני הקברניטים זה לגבי השקפותיו של זה. אין ספק שידידות צרפת-ישראל יצאה מביקור זה מחוזקת ומחושלת, וגם אם פאריס הכחישה רשמית את הידיעות מלונדון על חתימת הסכם למכירת ארבעים מטוסי קרב "מיסטר-3" ליש-ראל, הרי שורת ההגיון נותנת שיש חובה לקבל ברצינות טקס רשמי, ואין חובה לקבל ברצינות הכחשה רשמית. על כל פנים, חיזוקו הניכר של חיל-האוויר הישראלי ירחיק סכנת התקפה מצד נאצר באביב הבא, ואם צרפת עשתה ותעשה כזאת — תגדיל לפעול למען השלום במזרח התיכון יותר מאשר על ידי דיבורים גבוהה-גבוהה על פירוק נשק אזורי או כללי, שעדיין אין להם על מה שיסמוכו.

לפני משפט אייכמאן

בניתיים אין עתונות-העולם פוסקת מלדון בפרשת תפיסת אייכמאן והעברתו לישראל והמביעים חששות מפני "נקמותם של היהודים" ומוציאים מבתי גנויהם את כל המשפטים הקדומים על "אל נקמות", "עין תחת עין" ושאר קטרוגים על מיתת בית דין שלא היו נשמעים במשך חמש עשרה השנים האחרונות בתכיפות יתרה לגבי רוצחיהם ללא דין ומשפט של ששת המיליונים, אך הם נשמעים ונשמעים

גלגלים אילו ראשי השלטון בואשינגטון וברושלים היו נמנעים מלקבל עליהם את האחריות המלאה למעשה שנעשה בתוחמי הארץ הזרה. מבלי לדרוש סמוכים בין שתי הפעולות האמורות, הרי היה בשיתוף כאחת משום פגיעה בריבונות הארץ הזרה, ובמקרים כאלה אולי טובה שיטתו של טרומאן — שאמר: „אינני רוצה לדעת על פעולות ריגול, אף שאפשר כי נעשו גם בימי שלטוני“ — משיטתו של אייזנהאואר, שראה חובה לעצמו לקבל עליו אחריות מלאה לכל הנעשה, כמי שעומד בראש השלטון ואחראי לכל מעשיו. צא וראה, שזה האיש כרושצ'וב לא טרח מעולם להודות באחריות למעשי מרגליו, בין שנעשו ביבשה ובין שנעשו באוויר. ואילו כשנפגש עם מר אלן דולס אמר לו, על דרך הלצה, „הרי שנינו קוראים אותך התעוררות“... העדר אישור ישראלי, רשמי, לחסיפת אייכמן על ידי מתנדבים לא היה נותן פתחון־פה לארגונינו למחות על „קיפוחה“ ולנציגה באו"ם. אמאדיאו (מי שהיה מרגל גרמני ו„פאלאנגיסט“ מושבע) לתבוע בשם ממשלתו „צדק“ מאת חברי מועצת־הבטחון.

גם תמיכת פולין וברית המועצות בעמדה הישראלית אין בה כדי לתקן את הנזק הכרוך בסיבוך הדיפלומטי, שאפשר היה להימנע ממנו. ואילו הפיסקה שהוסיף השגריר הנרי קאבוט לודג' להצעת ההחלטה הארגונינית בדבר הצורך להעמיד אותו פושע־מלחמה לדין — ותיקונו נוסח ב, התובע מישראל רק „פיצוי נאות“, עם שהוציאו את הדיפלומאטיה הישראלית מן המיצר, לא היה בהם כדי להשכיח את העובדה, שהתובע האמיתי נהפך לנתבע לפני כס העמים. בהכרח, קבל עם ועולם, „אין זה עניין של נקם כי אם עניין של צדק“, מיצתה שרת־החוק גולדה מאיר את עיקר המטרה, שהיתה לנגד עיניהם של האחראים לתפיסתו ולהעמדתו לדין של אותו רשע, אף הגדירה מראש את אופיו של המשפט שייערך בקרוב במדינת־ישראל — נגדה נא לכל העמים אשר ראו אווון והחרישו.

יצחק עברי

כלפי המבקשים להעמיד לדין את ראש התלוינים, יד ימינו של אבי־אבות הטומאה.

עברו ימים ושבעות עד שתפס העורלם החיצוני, כי לא הוצאתו להורג של אייכמן חשובה כאן, שהרי לא יהא בה משום כפרה על כל אשר עולל, ולא משפטו כשל יחיד חשוב כאן, כי אם משפטו של רצח־עם, „גינוסייד“ בלע"ז, חשוב כאן, ויהיו אשר יהיו המוקשים והמכשולים הבינלאומיים והמשפטיים, הפוזרים בדרכו של משפט כזה. רצח קיבוצי זה של בית ישראל באירופה עדיין לא הובא לפני כס המשפט, לא בימי משפטי נירנברג ולא לאחריהם. אם, אמנם, שימש חומר לעדות ולהאשמה, לא שימש נושא למשפט אלא כחלק ממעלליהם של גדולי פושעי המלחמה ולא כגדול שבפשעים וכחמור שבהם, מבחינת עוצם העוול ועומק התהום של הרשעות וה„קטלנות השיתית“ הנאצית.

דומה, כי ד"ר אדנאואר וממשלתו הרגישו בזאת, כאשר הכריזו, כי אין בדעתם לתבוע הסגרתו של אייכמן לגרמניה המערבית. מה שאין כן ארגונינו, שנתנה מחסה לאותו רשע ולכנפית מרעים שכמותו במשך חמש עשרה שנה ולא נתעורה אלא להתריע על הוצאתו. ודאי, „פגיעה בריבונות“ יש כאן, וזכות־מקלט היא אחד מסיני מניה המובהקים של עצמאות מדינית. אבל, השאלה היא: זכות מקלט למי? זאת ועוד: כלום באמת יכולה ארגונינו טינה של עכשיו להתגאות בכל מה שעשתה ארגונינו של פארונו? והאם אין בפעולה הדיפלומאטית שלה, בישראל ובאו"ם, משום ראייה לסתור־ראייה לחוזק ההשפעה עד היום הזה, של חוגים מסויימים בארגונינו, שאינם ראויים כלל לא להגנה בינלאומית ולא להתערבות דיפלומטית?

פגישת בן גוריון ופרונדיזי לא יצאה לפועל מטעם פשוט, שראש ממשלת ישראל יכול היה לדון עם פרונדיזי בכל צורה של התפיסות חוץ מאחת: החזרת אייכמן לידי השלטונות הארגוניים, ולו גם בדרך עראי. כבמקרה תקרית האירון „יו"2“, כן גם במקרה תפיסת אייכמן והעברתו לישראל, ישאל השואל, כיצד היו העניינים מת-

ידיעות

תואר כבוד ליוסף מ. מאזר

בחג הסיום של ישיבת-האוניברסיטה חולקו תארי-כבוד של "דוקטור לספרות הומאנית" לאישים נכבדים, ובתוכם למר יוסף מ. מאזר, ראש תעשיית הנייר הגדולה, "הודסון פולפ קומפ". מר מאזר מצטיין בעסקנות ציבורית והוא פעיל בכמה מוסדות תרבות וחסד בא-מריקה ובמדינת ישראל, כמגבית היהודית המאוחדת, ישיבה אוניברסיטה, האוניברסיטה העברית בירושלים ועוד. הוא עומד גם בראש בית החרושת לייצור נייר בחדרה.

מלון עבריררוסי ברוסיה

בהוצאה הממלכתית "מוסקבה" יצא מילון עבריררוסי המכיל ארבעים אלף מלים ומונחים. מחבר המילון הוא פליכס שפירא שעבד על המילון למעלה מעשרים שנה. שפירא, שהנהו כיום בן 81 שנה, סיים גם מחקר על הלשון העברית ועומד בו בעיקר על שאלות גראפיות ופונטיות. הוא משמש עד היום בהוראה במוסד למדעי המזרח במוסקבה.

רחל לאה צוזמר ע"ה

בא' תמוז נפטרה בפילדלפיה רחל לאה צוזמר לבית רוקה, רעייתו של הסופר וה-עסקן העברי הידוע, ר' יעקב צוזמר. גבי צוזמר הצטיינה במידותיה הטובות ועבדה בצרכי ציבור באמונה וקנתה לה שם טוב בפילדלפיה היהודית. היא קניחה אחריה מלבר בעלה, בן יחיד, עמנואל ושתי בנותיה שרי ובת-עמי. יהא זכרה ברוך!

כרך י"ד של האנציקלופדיה העברית

כרך הי"ד של האנציקלופדיה העברית שזה עתה הופיע, מכיל כשש מאות ערכים, מן הערך ה' ג'ון עד הערך הסתגלות. העורך הראשי של הכרך הוא פרופ' ב. נתניהו. מן הערכים המקיפים של האנציקלופדיה הם: "הלגנים" — פרופ' אברהם שליט (מחבר הספר "הורדוס, מלך היהודים"), ופרופ' מרגרט ביבר: "היסטוריוגרפיה" — פרופ' ה. באטרפילד, סגן נשיא האוניברסיטה של קמברידג' ; הלכה — ד"ר ב. דה-פריס ; היינריך היינה — סול ליפצין, משה הס — פרופ' א. זילברנר, וכמה נושאים חשובים

במדעי הטבע והמדעים המדויקים. הכרך השלשה עשר נמצא בדפוס. עורכו הוא פרופ' י. ליבוביץ. והכרך הט"ו יופיע בסוף שנת 1960.

חוברת חדשה של "העבר"

יצאה חוברת חדשה של "העבר", הקובץ לדברי ימי היהודים ברוסיה בעריכת ברוך קרוא ויהודה סלוצקי. בחוברת מאמרים מאת יעקב לשצינסקי על יהודי אוקראינה בראשית מאת העשרים ; פרופ' בן ציון דינור — על התקופה הקצרה של אוקראינה העצמאית ; יצחק מאיר — על ה"פרלמנט" בימי הצא-רים ; יהודה סלוצקי — על בית המדרש לרבנים בוילנה מטעם הממשלה. בחוברת זכרונות מאת ש. ז. שור, תעודות ומקורות. **"גם שם זרחה השמש"**

מאת שלמה דמשק

יצא לאור בישראל ספר רשימות מאת שלמה דמשק בשם: "גם שם זרחה השמש". בספר, שנועד בעיקר בעד הקוראים ביש-ראל, כונס מבהר מרשימותיו של ש. דמשק מבית-החולים, מעיירת הארנים, ומעיירת מו-לדתו ניסוויזש. רשימות אלו נערכו מחדש והוכנסו בהן תיקונים ושיפורים.

במדור א' של הספר בשם "במאבק לחיים" באות רשימות על חיהם של חולי שחפת, בני עמים ולשונות שונים. מדור ב' — באס-פקלריה של "עיירת הארנים" — מכיל תיאורי טיפוסים של אורחים, הבאים לגווה-החורף מהכרכים הסמוכים. ברשימות של המדור האחרון: "הדים מחיים נגוזו", מגולל המחבר תמונות מעיירת מולדתו. ומעלה דמויות חביבות של יהודים תמימים, של חולמים ולו-חמים, של בעלי-מלאכה ופשוטי-עם יקרים, יחד עם שרטוטי-הוי וציורי נוף. אלה הם פרקי זכרונות מהחיים שנגוזו ונכתרו בידי המרצחים הנאצים.

מחיר הספר, שהוצא בהוצאה מהודרה, הוא: 3 דולרים.

בהזמנות נא לפנות על פי כתובת זו: SHLOMO DAMESEK, c/o Hotel Moss, 112 5th St., Lakewood, N. J.

HERZL AND THE STATE

By Emanuel Neumann

At the outset one is impressed by the fact that Herzl's basic ideas concerning the Jewish *problem*, his projected *solution* and *how it was to be achieved*, were not random thoughts, but a closely-woven fabric, a tightly-constructed system whose components, like the various parts of a machine, are carefully aligned and all of them essential to its successful operation. It was this coherent system of ideas and assumptions, methods and policies that came to be known as Political Zionism or Herzlian Zionism.

The most important elements may be briefly recapitulated: The Jews, he asserted, were more than the scattered survivors of an ancient race, and not merely a religious denomination, but constituted a people — one people — as truly as the Germans, the Poles or the Magyars, facing common enemies or dangers, sharing a common destiny; a people, therefore, that must strive and struggle for its survival in dignity, security and freedom. To him, the rising tide of anti-Semitism throughout Europe was ominous in the extreme, portending more severe persecution and greater calamities in the years to come. With this increasingly virulent anti-Semitism it was no use reasoning or arguing or moralizing. Whatever its historic roots, anti-Semitism in its modern manifestation was a condition inherent in the position of the Jews living everywhere as a defenseless, ethnic or national minority, unwelcome aliens whose every attempt to better their social and economic status evoked hostility and repression.

One by one he considered and discarded various remedies and solutions as futile or impractical. Complete assimilation was impossible. Emigration from country to country would but reproduce the same pattern. The perfectibility of mankind was a noble ideal, but who could wait for the millenium? Thus, by the process of elimination he arrived at the only constructive solution: Jewish territorial concentration in their own land where they could live a free national life, not as a hated or tolerated minority, but as masters in their own home — in short, a free and self-governing Jewish State.

This implied a Jewish majority. The Jewish State, he was convinced, must rest upon a Jewish majority, not merely out of deference to democratic principles, but because in the long run it was the majority that was bound to exert its weight and power and determine the destiny of the country and its inhabitants.

Herzl was an empiric statesman. His mind was supple and flexible, quick to adapt itself to circumstances; but he was inflexible with regard to objectives, and unyielding on major policy. To the older Lovers of Zion and the Cultural Zionists, a gradual influx into Palestine and the development of a Jewish life molded by the Hebrew renaissance, represented not only the groundwork of a future edifice, but something infinitely precious in itself. But in the eyes of Herzl, the statesman, it meant rearing a structure without secure foundations.

With the advent of Hitler and World War II, once again Herzl's prophecies — some of his darkest prophecies and forebodings — were tragically realized. Ever since the Russian pogroms he had been increasingly pessimistic. Kishinev was but a prelude. The Jews of Europe would be ground to dust between the upper and nether millstones, between the forces of revolution and reaction. In his address to the Rothschilds he had written: ... "In one country, social revolution will break out, its first victims the big bankers and the Jews ... In Russia, they will simply confiscate ... In Germany, they will enact special laws ... In Austria, they will ... throw the Jews to the wolves. In some countries they will drive us out, while in others to which we flee, they will slay us. Is there no way out?"

These remarkable lines were penned more than twenty years before the Russian revolution, almost thirty seven years before Hitler's advent to power and forty four years before his program of Jewish extermination was carried out. But even under the impact of the Hitler horror, the Allied nations

and their statesmen could find no solution for the problem of Jewish refugees choking the highways of Europe, filling its ports and roaming the high seas on unseaworthy vessels. The "humanitarian approach" failed. Christian charity was of no avail. Philanthropy was bankrupt. It was only the political solution that could meet the situation. A return to the Herzlian conception on the part of Jews and non-Jews Zionists and non-Zionists, was dictated by necessity. It had to come. In 1895 Herzl had written: "The Jewish State is essential to the world; therefore it will be created."

"In the final struggle, virtually all Zionist groups were forced to unite on the Herzlian program. All other viewpoints, conceptions, ideologies had to give way, yielding precedence to Herzlian Zionism is the dictate of history. The resolution of the United Nations of 1947 and the proclamation of the State of Israel which followed, were the vindications of Political Zionism. At long last, fifty years after the first Zionist Congress, Herzlian Zionism thus reached its complete and ultimate triumph.

תיקון טעות

וחסות", צ"ל "יחסית"; בעמוד 49 בשורה השלישית מלמטה למעלה במקום "יהדות גדולה זו", צ"ל: "ליהדות גדולה זו".

במאמרו של מר יצחק פינקל, "יציאת מצרים והמאבק לחרות" נפלו טעויות אחדות. בעמוד 47, שורה 21 במקום "בהגיעם למנוחה

מנחם כהן וב"ב
מגישים את מיטב ברכותיהם
ל"ב צרון"
ליובל העשרים להופעתו
יפרה הירחון את רוחנו ויוסיף
להעשיר את ספרותנו גם בעתיד!

ברכותינו הנאמנות
ל"ב צרון"
ליובל העשרים של הירחון
מי יתן ויוסיף לתרום את תרומתו
החשובה לספרותנו העברית עוד
רבות בשנים!
יעקב הופמאן ורעיתו

ידידי
ה"ב צרון"
מכרכים את הירחון העברי הדגול
ליובלו העשרים
ומאחלים לו עתיד רב תנובה ועתיד
תרומה לספרות העברית באמריקה
אליעזר בן-אהרן * ישראל באראץ
שמואל בוקשפאן * משה חכם

לעורכי ה"ב צרון" ומנהליו
מיטב הברכות לשנת העשרים
להופעתו של ה"ב צרון", הירחון
המעשיר את ספרותנו ומפרה את
המחשבה העברית. — כה לחי!
נח פרידברג ורעיתו

לירחון המרכזי העברי באמריקה
ל"ב צרון"
ליובל העשרים
לכו בכחכם זה והפרו את ספרותנו
עקיבא מארגולין

מיטב הברכות לידידינו היקרים
משה חזקוני ורעיתו
לחתונת בתם מלכה עם כח"ל
ד"ר דוד אברהם שטיינגארט
יכנו בית נאמן בישראל
שמואל ובת שבע פיין

מיטב ברכותינו
ל"ב צרון"
ליובלו העשרים
אריה גרופ,
רעיתו ובתו

עתרת ברכות לידידינו היקרים
ר' משה חזקוני (שטארקמאן)
ורעיתו
בהכנס בתם המצויינת
מלכה

חזקו ואמצו בעבודתכם למען
ספרותנו וביצור רוחנו
למלאת עשרים שנה
ל"ב צרון"
אברהם שלפיאן

בברית נישואים עם בן גילה
ד"ר דוד אברהם שטיינגארט
ירונו רוב נחת מן הצמד-החמד
ויזכו לראותם כרום ההצלחה!
ד"ר משה טשרנוביץ ורעיתו

לירחון רב ההישגים והזכויות
בברכת ה"ב צרון"
ליובל העשרים לקיומו!
נחום דבורקין

ברכת שלום, בנין וקבוץ גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

DR. LAWRENCE W. SCHWARTZ, RABBI
 Jewish Community Center
 of White Plains

RABBI I. SINGER
 Manhattan Beach
 Jewish Center

RABBI HIRSCH JOSEPH
 SIMCKES & FAMILY
 Staten Island, N. Y.

TEMPLE GATES OF
 PRAYER
 Flushing, L. I.

TEMPLE SHOLOM
 Westbury, L. I.

RABBI
 AARON WEINBERG
 65 Lenox Rd., B'klyn, N. Y.

DR. JOSEPH I. WEISS
 RABBI
 Neponsit, L. I.

FOREST HILLS
 JEWISH CENTER
 100—60 Queens Blvd.
 Forest Hills, L. I.
 Rabbi Ben Zion Bokser
 Milton Winograd, Pres.

GERSHON WINER
 Baldwin Jewish Center, L. I.

RABBI JOSEPH H. WISE
 Mt. Vernon, N. Y.

WOODSIDE JEWISH
 CENTER
 Woodside, L. I.

RABBI BENJAMIN B.
 WYKANSKY
 Staten Island, N. Y.

בית כנסת קירגארדן
 הרב גרשון אפל

היכל טרימונט
 בית הכנסת שערי רחמים
 הרב ד"ר משה יהושע בלום

הרב אברהם קלמן
 ברוקלין, נ. י.

הרב ח. ל. עוזר
 מכללת ברוקלין

CONGREGATION
 BETH-EL ZEDEK
 Indianapolis, Indiana

ישיבה ומתיבתא
 תורת חיים
 631 שדרות בלמונט
 ברוקלין, נ. י.
 הרב יצחק שמידמאן, מנהל
 CONG. BETH ISRAEL OF
 E. FLATBUSH
 Brooklyn

RABBI JACOB HACK
 Valley Stream, N. Y.

JEWISH COMMUNITY
 HOUSE
 of Laurelton & Springfield
 Rabbi Jos. Levinson

KEW GARDENS
 ANSHE SHALOM
 Jewish Center
 Kew Gardens, L. I.

TEMPLE BETH SHOLOM
 Flushing-Bayside, L. I.

TEMPLE BETH ISRAEL
 OF MAYWOOD
 34 W. Magnolia Ave.
 Maywood, N. J.
 Rabbi M. Silberman
 Harry Shulman, Pres.

**Use the Pleasant
 Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size
 Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

המכירה הראשית על ספרי

פרופ. חיים משרנובויץ ז"ל (רב צעיר):

\$16.00 — — — — — ד"כ

\$12.00 — — — — — ג"כ

המכירה הראשית של ספרי

"מסדה" ו"מוסר ביאליק" בא"י

SOLOMON RABINOWITZ HEBREW BOOKSTORE

30 Canal St., New York, N.Y., Tel. CA 7-2407

When in New York — visit

LEO FULD'S

C A F E S A H B R A

only Israeli Cafe in America - Strictly Kosher

HOTEL WESTOVER, 253 West 72nd St., N. Y.

ברכת שלום, בנין וקייבון גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

<p>CONG. BETH SHOLOM Rutland & Rugby St. W. Englewood, N. J. Rabbi Harry Schaeffer Al Shulman, Pres.</p>	<p>RABBI A. R. BESDIN Marine Park Jewish Center Brooklyn</p>	<p>JEWISH CENTER OF HYDE PARK Brooklyn, N. Y.</p>
<p>JEWISH CENTER OF ISLAND PARK 105 Long Beach Road Island Park, L. I. Rabbi Jacob Silberman Jacob Leff, Pres.</p>	<p>RABBI ZELICK BLOCK Palisades Park, N. J.</p>	<p>RABBI DAVID L. JULIUS Brooklyn, N. Y.</p>
<p>MALVERNE JEWISH CENTER 1 Norwood Ave. Malverne, L. I. Rabbi Samuel Chiel Harry Sanders, Pres.</p>	<p>RABBI ARTHUR A. CHIEL Tuckahoe, N. Y.</p>	<p>JEWISH CENTER OF PELHAM BAY Bronx, N. Y.</p>
<p>NEW HYDE PARK JEWISH COMMUNITY CENTER 100 Lakeville Rd. New Hyde Park, L. I. Rabbi David Moseson</p>	<p>CONG. EITZ CHAIM ANSHEI WOLOZIN 209 Madison St., N. Y.</p>	<p>KINGSBRIDGE HEIGHTS JEWISH CENTER Bronx, N. Y.</p>
<p>TEMPLE AHAVATH ACHIM 125 Academy St. Belleville, N. J. Rabbi Victor Cohen Jack Orlinsky, Pres.</p>	<p>CONG. BETH ISRAEL Rabbi A. Kazis Worcester, Mass.</p>	<p>RABBI MARCUS KRAMER Temple Israel, Staten Island</p>
<p>TEMPLE BETH EL 45 Oak St. Patchogue, L. I. Rabbi A. I. Schnipper Wm. Dranitzky, Pres.</p>	<p>CONG. BETH TORAH Orange, N. J.</p>	<p>RABBI SAMUEL LIEBMAN Newark, N. J.</p>
<p>BNAI ISRAEL JEWISH CENTER OF EAST FLATBUSH Brooklyn, N. Y.</p>	<p>CONG. B'NAI ISRAEL Fairlawn, N. J.</p>	<p>RABBI R. R. LEVINE Temple Beth-Ahm Springfield, N. J.</p>
<p>היכל בית שלום רחלין הייטס, לונג איילנד סטיט פארקווי רחלין ראוד, על יד גורטהרן אריה ש. היימס, רב מעק רובין, נשיא</p>	<p>CONG. HABONIM 44 West 66 St., N. Y.</p>	<p>RABBI JOSHUA LINDENBERG Madison Jewish Center Brooklyn</p>
<p>RABBI ISADORE A. AARON Brooklyn, N. Y.</p>	<p>RABBI SOLOMON E. DRILLMAN Brooklyn, N. Y.</p>	<p>RABBI ISRAEL RAPHAEL MARGOLIES Temple Beth Am, N. Y.</p>
	<p>RABBI A. M. FEINERMAN Bayonne, N. J.</p>	<p>RABBI E. MARKOVITZ Clifton, N. J.</p>
	<p>RABBI SOLOMON FREILICH Mount Vernon, N. Y.</p>	<p>RABBI AMOS MILLER East End Syn., Long Beach</p>
	<p>RABBI I. GOLDBLUM Cong. Emunath Israel East Orange, N. J.</p>	<p>NASSAU COMMUNITY TEMPLE West Hempstead, L. I.</p>
	<p>RABBI ARYEH L. GOTTLIEB Brooklyn, N. Y.</p>	<p>ROOSEVELT JEWISH CENTER Roosevelt, L. I.</p>
	<p>RABBI SAMUEL HOROWITZ Temple Zion Long Beach, L. I.</p>	<p>RABBI HAROLD I. SAPERSTEIN Temple Emanuel of Lynbrook</p>
	<p>JEWISH CENTER OF WAKEFIELD & EDENWALD Bronx, N. Y.</p>	<p>RABBI H. SCHACTER Mosholu Jewish Center, Bx.</p>

ברכת שלום. בנין וקיומן גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

<p>TEMPLE ISRAEL CENTER 280 Old Mamononeck Rd. White Plains, N. Y. Rabbi Max Gelb Monty Daniels, Pres.</p>	<p>TEMPLE SINAI OF BERGEN COUNTY 1 Engle St. Tenafly, N. J. Rabbi Irwin M. Blank Arthur Wecker, Pres.</p>	<p>RODEPH SHOLOM CONG. 7 West 83 St., N. Y. Rabbi Louis I. Newman</p>
<p>TEMPLE ISRAEL OF HOLLYWOOD Dr. Max Nussbaum, Rabbi</p>	<p>TORATH CHAIM JEWISH CENTER 219—229 Schley St. Newark, N. J. Rabbi Herman L. Kahan Isadore Kasoff, Pres.</p>	<p>CONG. RODEPH SHOLOM Bridgeport, Conn. Dr. Harry Nelson, Rabbi David J. Leon, Cantor Harry Malin, Educ. Dir.</p>
<p>TEMPLE ISRAEL OF LAWRENCE 140 Central Ave. Lawrence, L. I. Rabbi Joel Y. Zion Millard Cohen, Pres.</p>	<p>UNION TEMPLE OF BROOKLYN 17 Eastern Parkway Brooklyn, N. Y. Rabbi Alfred I. Friedman Edward Elman, Pres.</p>	<p>CONG. RODEF SHOLOM RELIGIOUS SCHOOL Elm & Woodbine Youngstown, Ohio</p>
<p>TEMPLE ISRAEL OF NEW ROCHELLE 456 Webster Ave. New Rochelle, N. Y. Dr. Jacob K. Shankman, Rabbi Charles S. Raizen, Pres.</p>	<p>UNITED SEPHARDIM OF BROOKLYN 699 Williams Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Arnold B. Marans Jack Wohl, Pres.</p>	<p>INWOOD JEWISH CENTER 12 Elwood St., N. Y. Rabbi M. Wohlgernter Rabbi H. Liebowitz Meyer Taylor, Pres.</p>
<p>TEMPLE SHAREY TEFILO 57 Prospect St. East Orange, N. J. Rabbi A. Soltes Wm. Green, Pres.</p>	<p>VAN CORTLAND JEWISH CENTER 3997 Gouverneur Ave. Bronx, N. Y. Rabbi Jacob Sodden Alazar Kushner, Pres.</p>	<p>TALMUD TORAH OF WEST N. Y. & GUTTENBERG 5308 Palisades Ave. West New York, N. J. Rabbi Maurice N. Stiskin Robert Frolow, Pres.</p>
<p>TEMPLE SHOLOM 263—10 Union Turnpike Floral Park, L. I. Dr. Samuel Teitelbaum, Rabbi</p>	<p>WANTAGH JEWISH CENTER 3710 Woodbine Ave. Wantagh, L. I. Rabbi Mordecai Rubin Robert Geller, Pres.</p>	<p>TEMPLE BETH EL South Jackson St. Spring Valley, N. Y. Rabbi Louis Frishman Isadore Berman, Pres.</p>
<p>TEMPLE SHOMREI EMUNAH 67 Park St. Montclair, N. J. Dr. Joshua Schnitzer, Rabbi Lester Sodowick, Pres.</p>	<p>WHITESTONE HEBREW CENTER 12—45 Clintonville St. Whitestone, L. I. Dr. Joseph Zeitlin, Rabbi Samuel Rosenbloom, Pres.</p>	<p>TEMPLE B'NAI ABRAHAM 621 Clinton Age. Newark, N. J. Dr. Joachim Prinz, Rabbi Norman Feldman, Pres.</p>
<p>TEMPLE SINAI ARLINGTON TEMPLE 24 Arlington Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Ralph Silverstein A. Frederick Meyerson, Pres.</p>	<p>CONG. OHEV SHALOM 170 Scotland Rd. So. Orange, N. J. Dr. Louis N. Levitsky, Rabbi Samuel Weitman, Pres.</p>	<p>WESTBURY HEBREW CONG. 275 Ellison Ave. Westbury, L. I. Rabbi Melvin Kieffer Irving Storch, Pres. BRONX JEWISH CENTER 819 E. 178 St., Bronx, N.Y. Rabbi J. M. Charlop Yehuda Grauer, Pres.</p>

ברכת שלום, בנין וקבוץ גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

מרכז יהודי של ריוורדייל
RIVERDALE TEMPLE
 W. 246 St. & Indenpen. Av.
 Riverdale, N. Y.
 Rabbi Charles E. Schulman
 William Heimowitz, Pres.

Dr. & Mrs. Max
 Routtenberg
TEMPLE B'NAI SHOLOM
 100 Hempstead Ave.
 Rockville Center, L. I.

Rabbi & Mrs. Max Schenk
**CONG. SHAARI ZEDEK
 OF BROOKLYN**
 1260 East 26 St.
 Brooklyn, N. Y.

**SOCIETY FOR THE
 ADVANCEMENT OF
 JUDAISM**
 15 West 86 St., N. Y. C.
 Rabbi Jack J. Cohen
 Myron Eisenstein,
 Chairman of the Board

**THE SUBURBAN
 TEMPLE**
 2900 Jerusalem Ave.
 Wantagh, L. I.
 Rabbi Bernard N. Cohen

**TEMPLE
 BETH ABRAHAM**
 25 Leroy Ave.
 Tarrytown, N. Y.
 Rabbi Paul Siegel
 Max Sladkus, Pres.

TEMPLE BETH EL
 Broadway & Locust Av.
 Cedarhurst, L. I.
 Rabbi Edw. T. Sandrow
 Leo Fine, Pres.

TEMPLE BETH EL
 Lindiel Blvd. & Walnut St.
 Long Beach, L. I.
 Rabbi Ephraim S. Kolatch
 Emanuel Storm, Pres.

TEMPLE BETH EL
 660 Park Ave.
 Huntington, L. I.
 Rabbi Maurice H. Schatz
 Martin Kaufman, Pres.

TEMPLE BETH EL
 2419 Hudson Blvd.
 Jersey City, N. J.
 Rabbi Samuel A. Berman
 Edward Ruskin, Pres.

TEMPLE BETH EL
 139 Winton Rd. South
 Rochester, N. Y.

**TEMPLE BETH EL
 OF BELLMORE**
 1373 Bellmore Rd.
 No. Bellmore, L. I.
 Rabbi Nathan Rosenbaum
 Joseph Schwartz, Pres.

**TEMPLE BETH EL
 OF GREAT NECK**
 5 Old Mill Road
 Great Neck, L. I., N. Y.
 Rabbi Jacob Philip Rudin

**TEMPLE BETH-EL OF
 MANHATTAN BEACH**
 111 West End Ave.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi Morris B. Margolies
 Bernard Christenfeld, Pres.

**TEMPLE BETH EL
 OF NORTHERN VALLEY**
 Schraalenburg Road
 Closter, N. J.
 Rabbi Leonard S. Kravitz
 Louis J. Stein, Pres.

TEMPLE BETH SHOLOM
 Green St.
 Haddon Heights, N. J.
 Rabbi Albert L. Lewis
 Leonard Wolf, Pres.

TEMPLE B'NAI ZION
 430 Franklin St.
 Bloomfield, N. J.
 Rabbi Howard Singer
 Oscar Ackelsberg, Pres.

TEMPLE B'NAI ISRAEL
 192 Centre St.
 Nutley, N. J.
 Rabbi Hyman Danzig
 Paul Kernoff, Pres.

TEMPLE EMANUEL
 150 Hicks Lane
 Great Neck, L. I.
 Rabbi Walter H. Plaut
 George I. Kern, Pres.

**TEMPLE EMANUEL
 OF LONG BEACH**
 455 Neptune Blvd.
 Long Beach, N. Y.
 Rabbi Bernard Kligfeld
 Milton Neuman, Pres.

TEMPLE EMANUEL
 3315 Hillside Ave.
 New Hyde Park, L. I.
 Rabbi Dr. A. J. Robins
 Harris Beber, Pres.

TEMPLE EMANUEL
 158 Jefferson St.
 Passaic, N. J.
 Rabbi Max Zucker
 Maurice J. Miller, Pres.

TEMPLE EMANUEL
 Broadway & E. 33 St.
 Paterson, N. J.
 Rabbi David H. Panitz
 Wm. I. Borenstein, Pres.

**TEMPLE EMANUEL
 OF ENGLEWOOD**
 Englewood, N. J.
 Rabbi Arthur Hertzberg
 Mervin Hyman, Pres.

**TEMPLE GATES
 OF ZION**
 322 N. Corona Ave.
 Valley Stream, L. I.
 Rabbi Simon Resnikoff

TEMPLE ISAIAH
 75-24 Grand Central Pkway
 Forest Hills, L. I.
 Rabbi Jacob Polish
 Solomon S. Scharfer, Pres.

TEMPLE ISAIAH
 Rabbi A. M. Lewis
 Los Angeles, Calif.

**TEMPLE ISRAEL
 OF GREAT NECK**
 Great Neck, L. I.
 Rabbi Mordecai Waxman

סינאטור ישראל שטיבל

שולח את מיטב כרכותיו
לאבי יצחק דקטר
ולהוריו: הרב אהרן דקטר ורעיתו

לרגל סיומו של אבי כהצטיינות את חוק הלימודים
בבית-הספר התיכוני „עקיבה“ שבפילדלפיה.
מי יתן וישנה כארז בלבנון לתפארת לבית אבותיו
ולעמנו ולהגדיל תורה ולהאדירה!

Compliments of

A. PONNOCK & SONS

**1012 — 1014 CHESTNUT STREET
PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA**

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except Feb. - March, May - June, Nov. - Dec., when published bi-monthly, and July and August when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1960, by Bitzaron Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

ברכת שלום, בנין וקיומן גלויות למדינת ישראל — להג העצמאות ה"ב
 SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

HEBREW INSTITUTE
 OF WHITE PLAINS, INC.
 20 Greenridge Ave.
 White Plains, N. Y.
 Rabbi Moshe Grauer

HILLCREST JEWISH
 CENTER
 183—02 Union Turnpike
 Flushing, L. I., N. Y.
 Rabbi I. Moshowitz
 Dr. Louis Cooper, Pres.

JAMAICA JEWISH
 CENTER
 150—94 87th Rd.
 Jamaica, L. I.
 Rabbi S. Gershon Levy
 Martin Siegelbaum, Pres.

JEWISH CENTER OF
 BAYSIDE HILLS
 212—22 48 Ave.
 Bayside, L. I.
 Rabbi Arthur L. Weiss
 David T. Forman, Pres.

JEWISH CENTER OF
 ATLANTIC BEACH
 Park St. & Oneida Ave.
 Atlantic Beach, L. I.
 Rabbi Sol Roth
 Harry J. Sruulowitz, Pres.

JEWISH CENTER OF
 BAY SHORE
 34 N. Clinton Ave.
 Bayshore, L. I.
 Rabbi Israel Jacobs
 Simon Seley, Pres.

JEWISH CENTER OF
 FORT GREENE
 Vanderbilt
 & Willoughby Ave.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi M. J. Furst
 Irving Wishinsky, Pres.

JEWISH CENTER OF
 JACKSON HTS.
 73rd St. & Woodside Ave.
 Jackson Heights, L. I.
 Rabbi M. M. Fenster
 Samuel B. Schaeffer, Pres.

JEWISH CENTER OF
 WEST ORANGE
 300 Pleasant Valley Way
 West Orange, N. J.
 Rabbi Harold Mozeson
 David Hirsch, Pres.

JEWISH COMMUNITY
 CENTER OF TEANECK
 70 Sterling Place
 Teaneck, N. J.
 Rabbi Judah I. Washer
 David Goldman, Pres.

KINGSBRIDGE CENTER
 OF ISRAEL
 3115 Corlear Ave.
 Bronx, N. Y.
 Rabbi Sam A. Turk
 Abi A. Kramer, Pres.

KISSENA JEWISH
 CENTER
 43—45 Robinson St.
 Flushing, L. I.
 Rabbi Abraham Kupchik
 Carl Linden, Pres.

Rabbi P. L. Lipis
 NORTH SUBURBAN
 SYNAGOGUE BETH EL
 1175 Sheridan Rd.
 Highland Park, Ill.

LITTLE NECK JEWISH
 CENTER
 49—10 Little Neck P'kway
 Little Neck, L. I.
 Rabbi Asher Block
 Maurice Martin, Pres.

MARATHON JEWISH
 COMMUNITY CENTER
 245—37 60th Avenue
 Douglaston, L. I.
 Rabbi Henry I. Dicker
 Ed Yares, Pres.

MERRICK JEWISH
 CENTER
 225 Fox Blvd.
 Merrick, L. I.
 Rabbi Solomon N. Lipman
 Josse Ross, Pres.

METROPOLITAN
 SYNAGOGUE OF N. Y.
 40 East 35th St., N. Y. C.
 Dr. Judah Cahn, Rabbi
 Morton Baum, Pres.

MILLINERY CENTER
 SYNAGOGUE
 1025 Ave. of the Americas
 New York City
 Rabbi A. J. Burnstein
 Israel E. Stillman, Pres.

NATHAN STRAUSS
 JEWISH CENTER
 3512 DeKalb Ave.
 Bronx, N. Y.
 Rabbi A. J. Appelman
 Hyman Pizem, Pres.

OAKLAND JEWISH
 CENTER
 61—35 220th St.
 Bayside, L. I.
 Rabbi Irwin Isaacson
 Dr. Lawrence Kaplan, Pres.

OZONE PARK JEWISH
 CENTER
 107—01 Cross Bay Blvd.
 Ozone Park, L. I.
 Rabbi Samuel Landa
 Irwin Diamond, Pres.

RADIO CITY
 SYNAGOGUE
 110 West 48 St., N. Y. C.
 Rabbi Max Felshin

RELIGIOUS SCHOOL OF
 REFORM JEWISH CONG.
 OF MERRICK
 Merrick & Kirkwood Ave.
 Merrick, L. I.
 Rabbi Sanford E. Saperstein
 David Levine, Pres.

RIVERDALE JEWISH
 CENTER
 3700 Independence Ave.
 Riverdale, N. Y.
 Rabbi Jacob M. Sable
 Hon. Morris E. Spector,
 Pres.

ברכת שלום, בנין וקיבוץ גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
 SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

<p>CONG. RAMATH ORAH 551 West 110 St. New York City Rabbi Dr. R. Serebrenik Abe Friedman, Pres.</p>	<p>EAST MEADOW JEWISH CENTER 1400 Prospect Ave. East Meadow, L. I. Rabbi Israel Nobel Sidney Feld, Pres.</p>	<p>FREE SYNAGOGUE OF FLUSHING 136—23 Sanford Ave. Flushing, L. I. Rabbi Max Meyer Asst. Rabbi Haskell M. Bernat Daniel Kornblum, Pres.</p>
<p>CONG. SHAARI ISRAEL 810 East 49 St. Brooklyn, N. Y. Seymour Fenichel, Rabbi Nat Schoenberg, Pres.</p>	<p>EAST MIDWOOD JEWISH CENTER 1625 Ocean Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Harry Halpern Herman Levin, Pres.</p>	<p>FREE SYNAGOGUE OF WESTCHESTER 500 No. Columbus Ave. Mount Vernon, N. Y. Rabbi Leon Jick I. Robert Feinberg, Pres.</p>
<p>CONG. SHAARE TORAH Albermarle Rd. & E. 21 St. Brooklyn, N. Y. Rabbi Jos. Miller Wm. Blankenstein, Pres.</p>	<p>EDUCATIONAL JEWISH CENTER 801 Astor Ave. Bronx, N. Y. Rabbi Louis A. Steinhorn Dr. Samuel Kossak, Pres.</p>	<p>GLORY OF ISRAEL HEBREW INSTITUTE 363 Pennsylvania Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Solomon Goldman</p>
<p>CONG. EZRATH ISRAEL Actors Temple 339 West 47 St., N.Y.C. Rabbi Moshay P. Mann Pres. Jack W. Zucker (celebrating 18 years of his leadership)</p>	<p>FAIR LAWN JEWISH CENTER <i>Religious School</i> 10—10 Norma Ave. Fair Lawn, N. J. Rabbi Simon Glustrom</p>	<p>HEBREW INSTITUTE OF LONG ISLAND <i>Sponsoring Camp Hi-Li</i> White Lake, N. Y. and HI-LI DAY CAMP 1742 Seagirt Blvd. aFr Rockaway, N. Y.</p>
<p>CONG. KESSER TORAH OF FLATBUSH 2310 Cortelyou Road Brooklyn, N. Y. Rabbi Israel Ben-David Harry Cohen, Pres.</p>	<p>FLATBUSH JEWISH CENTER 500 Church Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi A. M. Heller Abram Vogel, Pres.</p>	<p>HEBREW INSTITUTE OF UNIVERSITY HEIGHTS 1835 University Ave. Bronx, N. Y. Rabbi Simon G. Kramer <i>Frederick Katz, Pres.</i></p>
<p>CONG. SONS OF ISRAEL 111 Irving Place Woodmere, L. I.</p>	<p>LEWIS E. FLAX LIBRARY Lincoln Park Jewish Center 329 Central Park Ave. Yonkers, N. Y. Rabbi Solomon Sternstein Seymour Goldsmith, Pres.</p>	<p>ISRAEL CENTER OF HILLCREST MANOR 167—11 73rd Ave. Flushing, L. I. Rabbi Benjamin L. Teller David Fels, Pres.</p>
<p>CONG. SONS OF ISRAEL So. Broadway at Hudson Ave. Nyack, N. Y. Rabbi Bernard Zlotowitz Eugene Leo Levine, Pres.</p>	<p>FLUSHING JEWISH CENTER Northern Blvd. & 171 St. Flushing, L. I. Rabbi Paul L. Hait Sam Morse, Pres.</p>	<p>HEWLETT EAST ROCKAWAY JEWISH CENTER Main St., E. Rockaway, L. I. Dr. Morris M. Goldberg, Rabbi Hon. Lawrence Eichner, Pres.</p>
<p>CONG. TIFERETH ISRAEL Hill St. & Landing Rd. Glen Cove, L. I. Rabbi Jos. Schimelman Maurice Welt, Pres.</p>	<p>FORT TRYON JEWISH CENTER 524 Fort Washington Ave. N. Y. Rabbi Jacob Goldberg Joseph Gellert, Pres.</p>	
<p>EAST END TEMPLE 398 Eecond Ave., N.Y.C. Rabbi Rav A. Soloff Leonard H. Spring, Pres.</p>		

ברכת שלום, בנין וקיבוץ גלויות למדינת ישראל — לחג העצמאות ה"ב
 SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWELFTH ANNIVERSARY!

ADATH JESHURUN
 SYNAGOGUE

Rabbi S. Rabinowitz
 Minneapolis, Minn.

BAYSWATER JEWISH
 CENTER

Cong. Darchay Noam
 1065 Dickens Avenue
 Far Rockaway, L. I.
 Rabbi Arthur H. Neulander
 Joshua Geller, Pres.

BETH JOSEPH CONG.

Denver, Colorado
 Daniel Goldberger, Rabbi
 Morris Silver, President

BETH SHOLEM
 PEOPLES TEMPLE

Bay Parkway & Benson Av.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi Emanuel Schenk
 Samuel Balber, Pres.

Rabbi Irving J. Block
 THE BROTHERHOOD
 SYNAGOGUE

CONG. BETH ACHIM
 139 West 13 St., N. Y. C.

B'NAI ISRAEL

Elmont Rd. & Baylis Ave.
 Elmont, L. I.
 Rabbi A. Ruderman
 Leo Kadet, Pres.

CENTRAL SYNAGOGUE

Lexington Ave. & 55 St.
 New York City
 Dr. David J. Seligson,
 Rabbi

COMMUNITY
 TEMPLE BETH OHR

1010 Ocean Ave.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi William Kloner
 Elias Eichel, Pres.

COMMUNITY
 SYNAGOGUE

200 Forest Ave. Rye, N. Y.
 Rabbi Samuel H Gordon
 Henry R. Jacoby, Pres.

CONG. AHAVATH
 ISRAEL

209—211 Wainwright St.
 Newark, N. J.
 Rabbi Mordecai
 Ehrenkrantz
 Samuel Gershon, Pres.

CONG. ANSHE SHOLOM

15 Bonnefoy Place
 New Rochelle, N. Y.
 Rabbi Philip M.
 Weinberger
 Leo Robbins, Pres.

CONG. BETH DAVID

188 Vincent Ave.
 Lynbrook, L. I.
 Rabbi M S. Friedman
 Sol Greene, Pres.

CONG. BETH EL
 OF ASTORIA

30—85 — 35th St.
 Astoria, L. I.
 Rabbi E. Shimoff

CONG. BETH EL
 of the

Oranges & Maplewood
 222 Irvington Ave.
 Rabbi Dr. Theodore
 Friedman
 Abe W. Wasserman, Pres.

CONG. BETH ISRAEL
 OF BORO PARK

5602 — 11th Ave.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi Herschel Stollman
 Max B. Hochberg, Pres.

CONG. BETH SHOLOM

261 Willis Ave.
 Mineola, L. I.
 Rabbi Irving Rockoff
 Jay Lebowitz, Pres.

CONG. BETH SHOLOM

390 Broadway
 Lawrence, L. I.
 Rabbi Dr. G. Klaperman
 Norman Gordon, Pres.

CONG. BETH SHOLEM
 of Babylon, George St.
 Babylon, L. I.

Rabbi Jerome M. Blum
 Martin Weinstein, Pres.

CONG. B'NAI ISRAEL
 1005 East Jersey St.

Elizabeth, N. J.
 Dr. G. B. Chertoff, Rabbi

CONG. B'NAI ISRAEL
 160—2 Milburn Ave.

Milburn, N. J.
 Rabbi Dr. Max Gruenwald
 Emanuel Lowinger, Pres.

CONG. B'NAI ISRAEL
 OF SHEEPSHEAD BAY

3007 Ocean Ave.
 Brooklyn, N. Y.
 Rabbi Meir S. Ostrinsky
 Harold Brenner, Pres.
 Jacob J. Harris, Treas.

CONGREGATION
 B'NAI JESHURUN

270 West 89 St., N.Y.C.
 Rabbi Israel Goldstein
 Assoc. Rabbi William
 Berkowitz
 Charles H. Silver, Pres.
 Samuel Blumberg,
 Chairman of Board

CONG.

B'NAI JESHURUN

17 Waverly Ave.
 Newark, N. J.
 Rabbi Ely E. Pilchik
 Edward B. Blau, Pres.

CONG.

B'NAI JESHURUN

Barnert Memorial Temple
 208 Broadway
 Paterson, N. J.
 Rabbi Martin Freedman
 Daniel Mark Lieblich, Pres.

CONG. HOPE OF ISRAEL

641—3 Walton Ave.
 Bronx, N. Y.
 Rabbi Howard Kahn
 Leonard Fastenberg, Pres.

הנליל הציוני דברוסלין
של ההסתדרות הציונית באמריקה

מברך את

מדינת ישראל

לחג עצמאותה הי"ב

בכיבושים נוספים בשדה העליה, ההתיישבות ופיתוח הארץ.

מי יתן ויבונן השלום לעד!

צבי כרמלי, נשיא

דוד ליב עסקין, מנהל

הנליל הציוני דמנהטן
של ההסתדרות הציונית באמריקה

שולח את אחוליו וברכותיו, ברכת אחים לשאיפה ולמטרה.

למדינת ישראל

ליובלה ה-י"ב

מי יתן ותגשים בימים הבאים את חזון הגאולה השלמה ותגביר חילים
בקיבוץ פזורי ישראל ותשגשג בחומר וברוח מתוך שלום וביטחה.

ל. לפתן, מנהל

משה טורטשינר, נשיא

הגליל הציוני של ברונקס

מאחל את

מדינת ישראל

לחג העצמאות הי"ב

ימי שלום, עליה, בצרון ובטחון

מ. כהן, מנהל

אפרים כ"ץ, נשיא

יצחק אוברמן, יו"ר ועד הנהלה

הגליל הציוני של לונג-איילנד

ניו-יורק

שולח את ברכותיו הנאמנות

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

ביום עצמאותה — לחיי יצירה ושלום

אליעזר סיטקאף, נשיא — אליעזר סיגל, מנהל

השכונה הציונית

ש 5 פלאטבוש

מספר 32

מאחלת

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל
ל י ו ם ה ע צ מ א ו ת ה י י ב

עליה בחומר וברוח, ימי פריחה
ושגשוג, קיבוץ גלויות ושלוש.

א. יוסף הקלמאן, נשיא

המועדון הציוני

של מנהטן

(שכונה מס' 4)

מברך את מדינת ישראל
לחג העצמאות הי"ב
בשגב, בטחון ובצרון

יוליוס רופבאך, נשיא

פמאנלי הורוואט, יו"ר ועד הפועל

לילה גולד, גזכרה

השכונה הציונית

של אינוואוד — מנהטן

מספר 30

מגישה את ברכותיה

ל " ב צ ר ו ן "

לשנת העשרים להופעתו.
מי יתן וימלא הירחון את
תעודתו הנעלה גם בעתיד!

אפרים שטיין, נשיא לשעבר

תיאודור רובין, נשיא

א. ל. קפלן, נשיא כבוד

ה. גילר, סגן-נשיא — אברהם גרש, גזבר
ד"ר משה טשרנוביץ, יושב-ראש ועד הפועל

חברי ועד הפועל:

ג. וויינריב — שמואל פיין — ד"ר ח. ילינק
יוסף רוזנקראנץ — שמואל יפה — ליברמאן

הריס שינברג — משה שטארקמאן

השכונה הציונית

מספר 14

של איסטון פארקוויי

מברכת את מדינת ישראל
ליובל השנים-עשר
בברכת עליה, שפע ושלוש

רבי י. ה. לוזינסטאל * השופט מ. ברנארד

צבי כרמלי * יוסף שינברג

מ. קאנטור

נשיאי כבוד

ד"ר מילטון שיף, נשיא

ליאו קויפמאן, גזבר * מ. כהן, מזכיר

השכונה הציונית

של מאנהטן

מספר 7

מברכת את

" בצרון "

ביום חגו — שנת העשרים לקיומו

תמשיכו בשלשלת הזוהב של הירחון

עקיבא (קארול) פיקל, נשיא

השכונה הציונית

מספר 15, ברוקלין, נ. י.

מברכת את מדינת ישראל
בשנות אושר

הרב שלמה גולדמן, נשיא
מרים רוזנבלום, מזכירה
מ. פילדה, מזכיר

השכונה הציונית

מאטאפאן - דורצ'סטר - רוקסברי
מאסס.

מברכת את מדינת ישראל
ביום חג העצמאות הייב

בשגשוג ופריחה

השכונה הציונית

של וורטשסטר

מאסס.

מאחלת למדינת ישראל

שנות מנוחה ושלחה,

התפתחות והרווחה

השופט יוסף גולדברג — נשיא

השכונה הציונית

של מנהטן ביטש

ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל

לחג העצמאות הייב

בשנת שלום ובטחון, וביצור כלכלי,
תרבותי ומדיני

יצחק פינקל, נשיא

שמעון גולדמן, גובר

השכונה הציונית

סטיפן ווייז

מספר 55 — ברוקלין, נ.י.

מצרפת את איחוליה הלכביים
למדינת ישראל
לחג העצמאות ה-י"ב

מי יתן ותזכה להגשים את
חלומותיה ותקוותיה!

אברהם גולדינג, נשיא

השכונה הציונית

של מילוואקי

שולחת את מיטב איחוליה
למדינת ישראל
לרגל יובלה השנים-עשר
יביא העשור הכא בכנפיו
גאולה שלימה לארץ ולעם!

הרב רמ ארנשטיין — נשיא
דוד קסלמאן — מזכר
יעקב ק. לויין — מזכיר-כספים

ההסתדרות הציונית

של דיטרויט, מישיגן

מצרפת את ברכותיה

למדינת ישראל
ליובל ה-י"ב

לימי בנין והתפתחות,

שלום ואושר!

השופט א. ג. קאופמן — נשיא

השכונה הציונית

של יורקוויץ

שולחת את מיטב ברכותיה
למדינת ישראל
ליובלה השנים-עשר
יהיו הישגיה המהוללים בעבר
נר לגליה בעתיד!

ד"ר הקטור ג. ריטוי, נשיא
ד"ר הארי פ. ווקסלר, נשיא-כבוד

ברכת ה"פארבאנד" לכבוד יובל הי"ב של מדינת ישראל
ההנהלה הראשית של אפע"ל (איגוד פועלים לאומיים)
שולחת את ברכתה, ברכת חברים לתושבי מדינת ישראל ולממשלה
לכבוד יובל המדינה

ה"פארבאנד" — איגוד הפועלים הלאומיים
מאיר בראון, נשיא
ל. סיגאל, מזכיר

ליובל העשרים של
ה"ב צ ר ו ן"
ברכת עוז ותנובת רוח!
יצחק פלר

ליובל העשרים של
ה"ב צ ר ו ן"
חגה של ספרותנו העברית
ברכת שגשוג והצלחה!
צ'ארלס וואלף

תחזקנה ידי כל העובדים למען
ה"ב צ ר ו ן"
עמדת-כבוד בשדה ספרותנו
ב א מ ר י ק ה !
בורים שטוינשלייפר

הסניף הציוני מספר 22 של
סטטן איילאנד
מצרף את ברכותיו החמות
לברכות כל הציונים והעברים
למדינת ישראל
ביום חגה הגדול
י ו ם ה ע צ מ א ו ת
מאקס ליוואי, נשיא

ליובל העשרים של
ה"ב צ ר ו ן"
אנחנו מכרכים את הירחון
שימשיך במסורת המפוארת שלו
וישמש מכצר עוז לספרותנו
ולמורשת רוחנו גם בעתיד!
יהודה קושנר זב"ב

"ה ר ו פ א ה ע ב ר י"
מברך את
ה"ב צ ר ו ן"
ליובלו העשרים!
יגדיל לעשות למען ספרותנו,
למחשבה ולמדע העבריים!
ד"ר משה איינהורן, עורך

השכונה הציונית

של פורסט הילס

שולחת שפע ברכות ואיחולים

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

לחג העצמאות הי"ב

אברהם אייזקסון, נשיא

ספרי אייזענשטיין:

אוצר דינים ומנהגים — — — \$6.00

אוצר מאמרי תנ"ך — — — \$5.00

אוצר זכרונותי — — — \$5.00

חיי היהודי, י. קאנוביץ — — \$2.50

הספרות והחיים, ת. מ. רוטבלאט

חלק א' — — — \$2.00

חלק ב' — — — \$2.00

ספורים קלים, ע. הורוויץ — \$1.50

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St. New York 2, N.Y.

משה ב. ניומאן וב"ב

מאחלים

ל " ב צ ר ו ן "

למלאת עשרים שנה להופעתו

עתרת ברכה ותפארת יצירה

ב י מ י ם ה ב א י ם !

סניף אוסישקין

שליד ה"פארבאנד"

מברך את הירחון העברי אמריקה

" ב צ ר ו ן "

ליובלו העשרים

ילך מחיל אל חיל ויוסיף להניב

א ת ס פ ר ו ת נ ו !

השכונה הציונית

דבנסנהורסט

מספר 19

מצטרפת לברכת כלל ישראל

לחג העצמאות הי"ב

ש ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

מי יתן ותלך מחיל אל חיל ותהיה

מעוז לעמנו כל הימים!

יצחק מירוויץ, נשיא

התנועה המאוחדת של

הציונות הדתית באמריקה

מזרחי-הפועל המזרחי

שולחת את מיטב ברכותיה

לקברניטי מדינת ישראל

להרבנות הראשית ולכלל ישראל

ליום העצמאות הי"ב

של יסוד המדינה בחסדי השם

חזקו ואמצו לתורה, לעם ולארץ!

השכונה הציונית

של מוריס נחמיאס

דזשאמייקא, נ. י.

שולחת שפע ברכות ואחולים

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

לחג העצמאות הי"ב

**יער החירות — המפעל החדש
והגדול ביותר של
הקרן הקיימת לישראל**

- יער החירות ניטע בפמל של אחווה ושיתוף-פעולה בין שתי האומות שוחרות החופש היום בעולם — ארצות-הברית ומדינת ישראל.
- יער החירות ניטע על הרי ביתר ששם נלחם בריבונכא את מלחמת-החירות האחרונה נגד השלטון הרומי.
- יער החירות יכול שני מיליון עצים, מספר האילנות הגדול ביותר מאשר בכל יער אחר במדינת ישראל.
- יער החירות יהולק לחמישים חורשות, וכל אחת תיקרא במדינה מחמישים המדינות באמריקה. המחיר לנטיעת עץ הוא שני דולרים. תוכלו לנטוע עצים על שמכם, על שמות אנשים שאתם אומרים לכבדם ועל שמות יקיריכם וקרוביכם שאתם רוצים להנציח את זכרם.

Jewish National Fund Of America
42 EAST 69th STREET, NEW YORK 21, N. Y.

ישראל

FLY KLM TO ISRAEL

חפלאג ב"קלמ" לישראל

חניות חינם בכל מקום שהוא באירופה:

הפלאג בקלמ לישראל וראה את אירופה בדרך! ללא חנייה דרך הים האטלאנטי (מזון כשר לכל דורש) – ואחרי כן בסילוני-מטוס לישראל. על ידי תכנית חניות חינם של קלמ תוכל לבקר את פאריז, רומא, ווינה, ועוד ערים היסטוריות רבות כולן ללא תשלום נוסף! נסיעה של הלוך ושוב, ניו-יורק לישראל: \$840.60 מחלקה חסכונית. לשם הזמנות פנה אל סוכן הנסיעה שלך,

או טלפון: PLaza 9-2400

K L M — ROYAL DUTCH AIRLINES

609 Fifth Avenue, or 120 Broadway, New York City

